

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK VE
DEĞİŞİM: ŞUBAT DEVRİMİ SONRASINDA TÜRKİYE-
LİBYA İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bahrican HALATÇI

İstanbul
Mayıs-2023

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM:
ŞUBAT DEVRİMİ SONRASINDA TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bahrican HALATÇI

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ACAR

İstanbul
Mayıs-2023

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ACAR

.....

Üye: Doç. Dr. Erhan İÇENER

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ömer TAŞGETİREN

.....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Şubat Devrimi Sonrasında Türkiye-Libya İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışma da doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Bahrican HALATÇI

ÖN SÖZ

“Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Şubat Devrimi Sonrasında Türkiye-Libya İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı bu tez, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı’nda yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmaya kıymetli bilgileri ile önemli katkılar sunan, yol gösteren, çalışmamla yakından ilgilenen ve yoğun temposu içerisinde bana mühim vaktini ayıran değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ACAR’a, tezimin ilk safhasında katkıları bulunan önceki danışmanım değerli Doç. Dr. Murat ASLAN’a ve tez yazım sürecimde bana destek olup doğru adımları atmamı sağlayan kıymetli Doç. Dr. Erhan İÇNER’e teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunuyorum.

Bütün eğitim hayatım boyunca bilgi ve tecrübeleriyle bana destek veren, yol gösteren ve tez yazım sürecimde yanımda olan başta değerli canım annem Sevilay HALATÇI olmak üzere, kıymetli babam Kadir HALATÇI’ya, sevgili ablam Gözde HALATÇI ŞENER’e ve değerli eşi Doğu ŞENER’e ve bütün dost ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunar, minnettarlığımı arz ederim.

Bahrican HALATÇI
İstanbul-2023

ÖZET

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM: ŞUBAT DEVRİMİ SONRASINDA TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bahrican HALATÇI

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ACAR

Mayıs, 2023 – 166 Sayfa

29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin kurulmasından günümüze kadar gelen 100 yıllık Türk dış politikası; Atatürk dönemi, II. Dünya Savaşı dönemi, Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş sonrası dönem ve son olarak da Ak Parti dönemi olmak üzere beş dönemde incelenebilir. Sayılan her dönem çeşitli dış politika anlayışları ve stratejileri üzerine inşa edilmiştir. Her dönem Türk dış politikası, bünyesinde süreklilik arz eden dış politika stratejileri barındırmakla beraber yeni gelişen koşullara uygun olarak farklı strateji ve politikaları da benimsemiştir. Bu strateji ve politikalar beş farklı dönem içerisinde yaşanan olaylar üzerinden analiz edilmiştir. AK Parti'nin iktidara gelmesiyle yeni bir soluk alan Türk dış politikası, yeni dış politika kavramları ile uluslararası arenada yeni bir karaktere bürünmüştür. Bu tezde Türk dış politikasının yeni bir karaktere bürünmesi Libya özelinde meydana gelen olaylarla analiz edilmiştir. Tezde Türk dış politikasının genel yönelimi ile Türkiye'nin Libya politikası arasındaki genel tutarlılık, 2011 yılında Libya'da meydana gelen Şubat Devrimi sonrası Türk dış politikasında yaşanan değişimler ve süreklilik arz eden parametreler aktarılmıştır. Şubat 2011'de meydana gelen devrimin Türkiye'nin Libya politikası özelinde oluşturduğu dönüşümler ve yenilikler değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye-Libya ilişkilerinin özellikle siyasi ve askeri boyutları araştırılarak, Türkiye'yi ülkede bulunan diğer güçlerden ayıran faktörler irdelenmiştir. Çalışmada bu hususlar kronolojik bir şekilde detaylı olarak incelenmiştir. Tez için detaylı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve literatürde yer alan çeşitli kitap, makale, dergi, tez, gazete ve raporlardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Süreklilik ve Değişim, Türkiye-Libya İlişkileri, Libya Politikası ve Türkiye'nin Askeri Angajmanı

ABSTRACT

**CONTINUITY AND CHANGE IN TURKISH FOREIGN POLICY:
AN ASSESSMENT ON TURKEY-LIBYA RELATIONS AFTER
THE FEBRUARY REVOLUTION**

Bahrican HALATÇI

Master, Political Science and International Relations

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Necmettin ACAR

May, 2023 – 166 Pages

100 years of Turkish foreign policy from the establishment of the Republic on October 29, 1923; Ataturk period, II. It can be examined in five periods, namely the World War II period, the Cold War period, the post-Cold War period and finally the AK Party period. Each period counted has been built on various foreign policy understandings and strategies. Turkish foreign policy in every period has embodied continuous foreign policy strategies, but it has also adopted different strategies and policies in new periods. These strategies and policies were analyzed through events in five different periods. Turkish foreign policy, which took a new breath after the AK Party came to power, took on a new character in the international arena with new foreign policy concepts. In this thesis, Turkish foreign policy's taking on a new character was analyzed with the events that took place in Libya. In the thesis, the general consistency between the general orientation of Turkish foreign policy and Turkey's Libya policy, and the changes and continuous parameters in Turkish foreign policy after the February Revolution that took place in Libya in 2011 were conveyed. The transformations and innovations created by the revolution in February 2011 regarding Turkey's Libya policy were evaluated. In addition, the political and military dimensions of Turkey-Libya relations were investigated, and the factors that distinguish Turkey from other powers in the country were examined. In the study, these issues were examined in detail in a chronological way. A detailed literature review was carried out for the thesis and various books, articles, journals, theses, newspapers and reports in the literature were used.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Continuity and Change, Turkey-Libya Relations, Libya Policy and Turkey's Military Engagement

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
Tezin Konusu	4
Tezin Amacı.....	6
Tezin Kapsamı ve İçeriği.....	7
Tezin Hipotezi.....	7
Tezin Sorusu	8
Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri.....	8
Tezin Araştırma Yöntemi	10
Tezin Düzeni/Dizaynı.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM	13
KURAMSAL ÇERÇEVE	13
1.1. Savunmacı (Defansif) Realizm	16
1.2. Saldırgan (Ofansif) Realizm	20
İKİNCİ BÖLÜM	24

1923-2010 YILLARI ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASININ LİBYA OLAYLARINA KADAR SÜREKLİLİK ARZ EDEN SAVUNMACI (DEFANSİF) REALİZM ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ	24
2.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası.....	26
2.2. II. Dünya Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası.....	37
2.3. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası.....	43
2.4. Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası	53
2.5. AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası.....	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	69
ŞUBAT DEVRİMİ SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GELENEKSEL İLKELERDEN AYRILMASINA YOL AÇAN RİSKLER VE FIRSATLAR.....	69
3.1. Şubat Devrimine Zemin Hazırlayan Temel Faktörler ve Devrim Sonrasında Meydana Gelen Sorunlar	71
3.2. Şubat Devrimi Sonrası Türk Dış Politikasında Yaşanan Değişimin Analizi ve Uluslararası Kamuoyunun Devrim Sürecinde Göstermiş Olduğu Refleks	77
3.3. Türkiye'nin Libya ve Doğu Akdeniz'deki Fırsatları ve Tehditleri	82
3.4. Türk Dış Politikasının Genel Yönelimi İle Türkiye'nin Libya Politikası Arasındaki Tutarlılık	86
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	97
2002-2022 YILLARI ARASI TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ VE SALDIRGAN (OFANSİF) REALİZM ÇERÇEVESİNDE DEĞİŞEN TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ.....	97
4.1. 2002-2010 Yılları Arası Türkiye-Libya İlişkileri.....	98
4.2. 2011-2022 Yılları Arası Türkiye-Libya İlişkileri ve Saldırgan Realizm Çerçevesinde Şubat Devrimi Sonrası Değişen Türk Dış Politikasının Analizi	102

4.2.1. Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin İmzalanan Mutabakat Muhtırasının Libya ve Doğu Akdeniz'deki Enerji ve Güç Denklemine Etkisi	105
4.2.2. Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası İle Libya Tezkeresi'nin Türkiye-Libya İlişkilerine Etkisi	111
4.2.3. Son Dönemde Türkiye-Libya İlişkilerinde Meydana Gelen Önemli Gelişmeler	113
TARTIŞMA VE SONUÇ	122
KAYNAKÇA.....	131
ÖZGEÇMİŞ	153

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Savunmacı ve saldırgan realistlerin temel olarak benimsediği ve ileri sürdüğü argümanlar.....	23
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DP	: Demokrat Parti
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
LYDKB	: Libya Yüksek Devlet Konseyi Başkanı
MC	: Milletler Cemiyeti
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
MENA	: Middle East and North Africa
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TM	: Temsilciler Meclisi
UBH	: Ulusal Birlik Hükümeti
UGK	: Ulusal Geçiş Konseyi
UMH	: Ulusal Mutabakat Hükümeti
UNSMIL	: BM Libya Özel Temsilcisi ve Libya Destek Misyonu
YDSİBK	: Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi

GİRİŞ

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasıyla başlayıp, domino etkisiyle Mısır, Ürdün, Bahreyn, Yemen, Suriye, Cezayir, Libya, Fas, Moritanya, Irak, Suudi Arabistan, Umman ve Lübnan gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa-MENA) ülkelerinde yaşanan sokak hareketlerine Arap Baharı ismi verilmiştir. MENA coğrafyalarını derinden sarsan bu süreçte yaşanan olayların siyasi sonuçlarına bakıldığında ise Tunus'ta meydana gelen gelişmelerin ardından Zeynel Abidin Bin Ali hükümeti düşürülmüş ve partisi dağıtılmıştır. Ürdün'de Başbakan Samir Rifai görevinden istifa etmiş ve kabinesi dağıtılmıştır. Umman'da Sultan Ebu Seyd halkına ekonomik ayrıcalıklar tanımış ve meclise yasama yetkisini vermiştir. Yemen'de Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih kendisine dokunulmazlık verilmesi koşulu ile görevini bırakmıştır. Mısır'da ordu, yönetime el koymuş, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek görevini bırakmak zorunda kalmış ve mevcut partisi dağıtılmıştır. Bahreyn'de Kral Hamed bin İsa el-Halife tarafından halka ekonomik ayrıcalıklar tanınmıştır. Suriye'de bölgesel valiler görevden alınmış, mecliste birtakım milletvekilleri görevinden istifa etmiş, kabineden ayrılanlar olmuş ve siyasi nedenlerden ötürü cezaevinde kalan bazı politikacılar serbest kalmıştır. Libya'da, Muammer Kaddafi rejimine karşı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) desteği ile muhalifler, silahlı çatışmalar sonucunda ülkenin kontrolünü ele almış ve ülkede Ulusal Geçiş Konseyi'ni (UGK) kurmuştur. Bu doğrultuda 21. yüzyılın ilk çeyreği, dünyada yaşanan gelişmelere bakıldığında özellikle politik, iktisadi ve toplumsal alanlarda önemli değişimlerin meydana geldiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla uluslararası alanda pek çok değişimlerin olması, 1945 yılı sonrası inşa edilen Trans-Atlantik düzeninde artık geçerliliğinin düşünülmesini gerektirmiştir. Günümüzde yaşanan gelişmelere odaklanıldığı zaman bölgesel ve küresel aktörlerin yeni bir denge arayışına girdiği görülmektedir. Bu aktörlerin karşı karşıya gelen çıkar ve menfaatleri, son 10 yıllık zaman diliminde dünyanın farklı coğrafyalarında krizleri ve çatışmaları meydana getirmiştir. Günümüzde dünyanın hemen hemen her coğrafyasında politik, iktisadi yahut toplumsal kriz ve çatışmaların olduğu bilinen bir gerçektir. Özellikle bugün kriz ve çatışma ortamlarına bakıldığında MENA coğrafyalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda bölgesel ve küresel aktörler, günümüzdeki hegemonya

denklemini bu iki coğrafya üzerinde inşa etmeye çalışmaktadır. Güç denkleminin inşa edilmesi elbette bu bölgede yer alan bazı devletleri de jeopolitik ve jeostratejik açıdan öne çıkarmıştır. Bu devletlerden biri Türkiye Cumhuriyeti'dir. 20. yüzyılın geleneksel çerçevesiyle günümüzdeki olaylar değerlendirildiğinde Ankara'nın tutumu savunmacı, milli güvenliği önceleyen ve bulunduğu mühim konumu uluslararası sisteme karşı kullanarak mümkün olabildiği kadar iktisadi anlamda kazançlar elde etmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat 2011'den sonra özellikle Libya'da yaşanan Şubat Devrimi sonrasında Türkiye'nin, dış politikada hayata geçirdiği dış politik hamlelerle bir değişim içerisinde olduğu görülmektedir.

Arap Baharı sürecinde toplumsal hareketlerin temel hedefi demokrasi, temel hak ve özgürlüklere ilişkin alanlarda mevcut yönetimlerin reformlar yapmasıydı. Fakat Arap Baharı bu talep ve isteklerin aksine iç savaşların, krizlerin ve bölgesel sorunların yaşandığı bir yapıya evrilmiştir. Yaşanan olaylar sonucunda Arap dünyasında uzun yıllardır tanınan Arap diktatörler devrilmiş, önemli rejim değişiklikleri yaşanmış ve uzun yıllar sürecek olan bir iç savaş dönemi başlamıştır. Kaddafi'nin devrilmesinin ardından Libya'da seçimler gerçekleştirilmiş fakat sonraki süreçte ortaya çıkan ve günümüzde devam eden kriz ve iç savaşlar ülkeyi çıkmaza sokmuştur. Bir diğer iç savaş ve krizin yaşandığı Yemen'de ise Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih görevini terk etmiş ve ülkedeki olaylara İran ve Suudi Arabistan'ın karışmasıyla Yemen'deki kriz uluslararası boyuta evrilmiştir. İç savaş ve krizin hâkim olduğu bir başka ülke Suriye'dir. Suriye'de yaşanan olaylara bakıldığında ise Beşşar Esad rejimi, yaşanan olaylar neticesinde mevcut otoritesini korumuş fakat ülkenin belirli bölgelerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. Bu bölgelerde ortaya çıkan YPG ve IŞİD gibi gayrimeşru aktörler ülkedeki krizin büyümesine neden olup iç savaşın büyümesine neden olmuşlardır. Son olarak ise Bahreyn'de yaşanan gelişmeler, diğer ülkelere kıyasla krize ve iç savaşa doğru evrilmeden alınan önemlerle sona erdirilmiştir. Bahreyn'de yaşanan olaylara Körfez İşbirliği Konseyi'nin zamanında müdahalesi, krizin büyümeden önüne geçilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Göç ve mülteci konusu, Arap Baharı içerisinde farklı bir konuma sahiptir. Akdeniz'de boğulma riskini göze alarak MENA ülkelerinden göç eden insanların, farklı ülkelerde buldukları toplumlarda kültürel ve ekonomik sorunları ortaya çıkarmıştır. Bilhassa Suriye'den göç eden milyonlarca insan Türkiye başta olmak üzere Avrupa ülkelerine ve yakın coğrafyadaki ülkelere yerleşmiştir. Mültecilerin ve

göçmenlerin yerleştikleri ülkelerde yaşadıkları problemler; barınma, sağlık, eğitim ve kültürel uyumdur. Bu problemler karşısında Türkiye gibi ekonomik anlamda zorda kalan ülkelere yardım konusunda gerekli çaba sarf edilmemesi, mevcut sorunların artmasına ve yerel halkların tepkisine yol açmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1923 ile 2010 yılları arasındaki dönemi ifade etmek adına statükoculuk, içe odaklanma ve batıcılık ilkeleri dış politikaya hâkim olmuş ve bu dönem geleneksel Türk dış politikası olarak adlandırılmıştır. 11 Eylül saldırıları ile başlayan ve 2010 yılında Arap Baharı ile devam süreç, Türk dış politikasının yapı ve karakterinde değişikliklerin yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Zira 21. yüzyıla kadar geleneksel dış politika ilkeleri, Turgut Özal dönemi ile 1990'ların sonunda Türk dış politikasına yeni bir anlayış oluşturmaya çalışan İsmail Cem gibi istisnalar haricinde geniş bir perspektiften bakıldığında yaşanan olaylara geleneksel kalıplarla yaklaşması, Ankara yönetiminin dış politika üzerinde değişiklikler yapmasını zorunlu kılmıştır. Şubat Devrimi'nin ardından dış politika yapımcılarının Libya vakasını ele almasıyla dış politikadaki geleneksel kalıplardan sıyrılma yavaş yavaş başlamıştır.

Türkiye, merkezi bir pozisyona sahip olması ve Arap Baharı'nın yakın coğrafyasında meydana gelmiş olması sebebiyle MENA'da meydana gelen gelişmelere kayıtsız kalmamış ve kültürel ve dini bağları bulunduğu ülkelerde yaşanan olayları yakından takip etmiş ve süreç içerisinde kendisine bir dizi hedefler koymuştur. Fakat 2022 yılına gelindiğinde Türkiye'nin, Arap Baharı olarak adlandırılan süreç başladığında ortaya koyduğu hedeflerden oldukça uzak bir konumda yer aldığı görülmektedir. Türkiye ilk olarak MENA'ya mensup ülkelere yönelik uyguladığı dış politikada bölge ülkelerine siyasi ve demokrasi alanında bir rol model olma, İslam ülkelerinin liderliğini üstlenme, bölgesel siyasi ve ekonomik hedeflere ulaşma ve ikili ilişkileri sorunsuz götürme gibi faktörleri ön plana çıkarmıştır. Arap Baharı sonrası Türk dış politikasında yaşanan değişime bakıldığında bölge halklarının desteklenmesi, MENA'da nüfuz ettiği etki alanları büyütme ve bölge halklarına laiklik ve demokrasi alanında tavsiyeler verme gibi bir duruş ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Arap Baharı'na yönelik başarısızlığa uğramasının temel nedenleri içeride yaşanan Gezi Parkı ve 15 Temmuz darbe girişimi gibi nedenlerden ötürü güçte zayıflama yaşanması, küresel güçlerin bölge ülkeleri üzerinde farklılaşan çıkar ve menfaatleri, her iki bölgede de yaşanan değişimler ve bölge ülkelerine yönelik atılan yanlış adımlarla yalnız kalması

sayılabilir. Bu süreçte Türkiye'nin, Suriye'de Esad ve Mısır'da darbe ile yönetime gelen Abdülfettah Sisi ile ilişkileri bozulmuştur. Ayrıca İsrail ile yaşanan Mavi Marmara olayı ve Yunanistan'la Kıbrıs adası, kıta sahanlığı ve Doğu Akdeniz denkleminde ötürü bu ülkelerle ilişkilerde alt seviyelerde seyretmeye başlamıştır. Ancak Türk dış politikasındaki asıl değişim, Arap Baharı'nın 2010 yılında başlaması ve Libya'da Şubat Devrimi'nin yaşanmasıyla meydana gelmeye başlamıştır. Şubat Devrimi'nin yaşanması ile Türkiye'nin yumuşak güç odaklı dış politikasının artık geçerliliğini kaybetmeye başlaması, küresel sistemin çeşitli coğrafyalarında farklı olayların yaşanması ve mevcut yönetimin bu gelişmeleri fark etmesi ile Türk dış politikasındaki değişim, 2011 yılından itibaren yaşanmaya başlamıştır. 2011 yılı sonrası Türk dış politikasının yapı ve karakterine bakıldığında mevcut konjonktürde tedbirli, sağduyulu, sert gücü öne çıkarmaya ve kendi hak ve çıkarlarına göre davranmaya başladığı görülmektedir. Libya özelinde odaklanıldığında Şubat Devrimi ve Doğu Akdeniz konularında, mevcut yönetimin bu alanlar üzerindeki ifade ve pratikteki davranışları incelendiğinde 1923-2010 ve 2011-2022 dönemleri arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Libya krizi ve bu kriz doğrultusunda Doğu Akdeniz özelinde yaşanan bu değişimler, Ankara'nın 2011 yılı sonrası yeni bir perspektifle kurmaya çalıştığı dış politikasını gözler önüne sermektedir. Böylelikle yaşanan olaylar neticesinde Türkiye'nin 2011 yılına kadar gücü değil güvenliği önceliklediği görülmektedir. Fakat 2011'de Libya'da yaşanan olayların ardından Türk dış politikasının yapı ve karakterinde, Libya vakası özelinde savunmacı (defansif) realizm yerine saldırgan (ofansif) realizmin özellikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla Libya'da yaşanan olayların ardından Türk dış politikasında, sert gücü öne çıkaran ofansif bir anlayışın olduğu görülmektedir.

Tezin Konusu

21. yüzyılın başında Türkiye'nin karşılıklı kazan-kazan stratejisi zemininde komşu ülkelerle mevcut sorunlarını çözmek için ikili ilişkilerde siyasi, ekonomik ve askerî alanlardaki girişimleri, uluslararası alanda takdirle karşılanmıştır. Bu süreçte Avrupa Birliği (AB) başta olmak üzere batılı devletlerle ilişkilerini iyileştiren Türkiye, MENA ülkeleri ile Osmanlı Devleti'nden miras kalan tarihsel bağlarını güçlendirmiştir. Ayrıca Türkiye bölgesel ve küresel problemlerin sona erdirilmesi amacıyla arabulucu-kolaylaştırıcı vasıfla dünya barışını sağlamak için girişimlerde

bulunarak küresel siyasetteki profilini de yükseltmiştir. 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle Türkiye tarihsel, dini ve kültürel bağları olan MENA, Balkanlar ve Orta Asya Türk devletleri ile ilişkilerini tekrardan canlandırma girişimlerine başlamıştır. Bu girişimler doğrultusunda 2005 yılı Afrika yılı olarak ilan edilip karşılıklı resmi ziyaretler yapılmış, 1993 yılında kurulan Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TURKSOY) bu dönemde aktifleştirilerek Orta Asya'daki Türk devletleri ile ilişkiler canlandırılmış ve 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Konseyi) faaliyet alanları genişletilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye, AB üyeliği için içe odaklanarak siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli reformları yapmaya başlamıştır. Özellikle yargı sistemi, insan hakları ve temel özgürlükler, sivil-asker ilişkileri ve kişisel hakların korunması gibi önemli konularda reformlar yapmıştır. Yapılan reformlar neticesinde 2004 yılında düzenlenen Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığına karar verilerek 2005 yılında AB'ye üyelik müzakerelerine başlanmıştır. Fakat 2010 yılında ilk olarak Tunus'ta protesto olaylarının yaşanmasıyla başlayan Arap Baharı sürecinde; Türkiye ve İran'ın farklı roller üstlenmiş, Suriye'de yaşanan olaylar iç savaşa dönüşmüş ve bu durumdan Türkiye ekonomik anlamda olumsuz etkilenmiştir. Bu olaylara ilaveten 2011'de Libya'da ve 2013'te Mısır'da yaşanan darbeler, Türk dış politikasında önemli değişimler yaratmıştır.

2010 yılına kadar işbirliğini esas alan Türk dış politikası siyasi, ekonomik ve askerî alanlarda başarılar elde etmiştir. 2011 yılında başlayan Arap Baharı'nın mevcut koşulları zorlaştırması, Türkiye'nin MENA bölgelerine olan mevcut dış politikasında değişimler yaratmıştır. Bu tezin konusu, Türk dış politikasının kavramsallaştırılmış geleneksel ilkeleri ile Türkiye'nin Libya politikasını karşılaştırmaktır. Bu doğrultuda Türk dış politikası iki ayrı dönem (1923-2010 ve 2011-2022) içerisinde ele alınarak yaşanan çeşitli pratik örnekler üzerinden Türk dış politikasında yaşanan değişim ve dönüşümlerin, Türkiye'nin Libya politikasını ne denli etkilediği ve birbirleri ile uyumlu olup olmamaları ortaya koyulmuştur.

Libya, Akdeniz'e kıyısının olması ve barındırdığı önemli hidrokarbon kaynakları ile bölgesel ve küresel aktörlerin ilgisini çekmektedir. Libya'nın Sahra-altı Afrika'ya açılan kapı olması ve aynı zamanda Doğu Akdeniz'de önemli bir jeopolitik konumda bulunması, Türkiye'nin Libya politikasını etkilemektedir. Özellikle Kaddafi sonrası yaşanan gelişmeler, bunun önemli kanıtlarından biridir. Bu gelişmelere, deniz yetki

alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin imzalanan mutabakat muhtırası, iki ülke arasında güvenlik ve askeri işbirliği alanında imzalanan mutabakat muhtırası ve Libya'ya Türk askerinin gönderilmesini öngören Libya Tezkeresi örnek olarak gösterilebilir. Başarılı dış politika hamleleri ile Ankara-Trablus ilişkilerinin giderek derinleşmesi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de ve Libya'da önemli bir aktör olmasını sağlamaktadır.

Tezde, Türkiye'nin 17 Şubat 2011 tarihinde Libya'da yaşanan devrimin ardından ülkede artan askeri angajmanının bölgesel ve küresel aktörler üzerinde yarattığı etki incelenmiş ve Libya'nın toparlanması ile iki ülke arasındaki ilişkilerin derinleşmesi analiz edilmiştir. Bölgesel ve uluslararası baskıya rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler, pozitif yönde ilerlemeye devam etmektedir. Ayrıca geçiş hükümetinin kurulmasıyla yeni bir döneme giren Libya, Türkiye ile imzaladığı deniz yetki alanları ile ilgili mutabakatın bölgede yarattığı etki irdelenmiş ve bu mutabakatın ileride doğurabileceği muhtemel senaryolar analiz edilerek çalışmada yer verilmiştir.

Tezin Amacı

Tezin amacı, Türkiye'nin dış politik tercihlerini şekillendiren dinamikleri kavramsal bağlamda incelemek, prensip haline getirilmiş genellemeleri ortaya koymak ve Libya örneği üzerinden Türk dış politikasının geleneksel ilkelerinin pratiğini resmetmektir. 2011'de Libya'da gerçekleşen devrimin yarattığı temel sorunlar, bölgesel anlamda Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzluklar Ankara yönetimini, dış politikada ve Libya politikası özelinde değişiklikler yapmak zorunda bırakmıştır. Dolayısıyla dış politikada ve Libya politikası özelinde yapılan değişiklikler araştırılıp irdelenerek çalışmada analiz edilmiştir. Ayrıca Türkiye-Libya ilişkilerinin bilhassa siyasi ve askerî boyutları araştırılarak, Türkiye'yi Libya topraklarında bulunan diğer güçlerden ayıran faktörlerde ele alınmıştır.

Türkiye-Libya ilişkileri incelendiğinde ortak tarihi bağların olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihsel bağlar, Türkiye'nin hem Libya'da hem de Doğu Akdeniz'de var olan çıkarlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'deki enerji arzı ve bölgenin jeostratejik önemi, Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığını önemli kılmaktadır. Böylelikle 2011 yılından sonra Türk dış politikasında yaşanan değişim tezde ele alınarak, Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığının ve Libya topraklarındaki mevcut konumunun daha net bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır.

Tezin Kapsamı ve İçeriği

Tezin kapsamı, iki dönem esas alınarak ele alınmıştır. İlk olarak 1923 ile 2010 yılları arasındaki süreç irdelenmiş ve bu dönemde dış politikada süreklilik arz eden prensipler ve yaşanan değişimler incelenmiştir. Ayrıca bu süre zarfında Türk dış politikasını etkileyen faktörlere ayrı bir önem atfedilmiştir. Buna ilaveten 2002-2010 arası dönemde Türkiye ile Libya arasında yaşanan siyasi, askerî ve ekonomik ilişkiler araştırılmış ve Türkiye'nin bu dönemdeki Libya politikası aktarılmıştır.

İkinci zaman aralığı ise Şubat Devrimi'nin gerçekleştiği 17 Şubat 2011 ile 2022 yılları arasındaki dönemdir. Şubat Devrimi sonrasında Türkiye-Libya ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve Libya politikasında yaşanan değişimler incelenmiştir. 2022 yılı Türkiye-Libya ilişkileri açısından önem arz eden bir yıl olmuştur. İkili ilişkilerde yaşanan önemli gelişmeler, bu yılın incelenmesini gerektirmiştir. Örneğin iki ülke arasında 3 Ekim 2022'de imzalanan Hidrokarbon Anlaşması, bölgesel anlamda dengeleri değiştirebilecek önemli bir potansiyele sahiptir. 11 yıllık süre içerisinde tezde Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığı, sert gücü, ülkedeki etkin konumu ve diğer güçlerle olan rekabeti ve Doğu Akdeniz'deki kazanımları veya kayıpları ele alınmıştır. Son olarak ise Türkiye'nin, II. Libya İç Savaşı sırasında Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne (UMH) yardım etmesi sonucunda ortaya çıkan bir dizi anlaşmalar ve bu anlaşmaların neticeleri aktarılmıştır.

Türkiye ve Libya'nın Doğu Akdeniz'le ilgili 2019 yılında imzaladığı mutabakatın bölgedeki güç ve enerji dengesini ne denli etkilediği, bölgede doğurduğu sonuçlar ve Türkiye'ye Libya ve Doğu Akdeniz'de sağladığı avantajlar tezde irdelenmiştir. Ayrıca Yunanistan ile Mısır arasında imzalanan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Antlaşması'nın Türk dış politikasında yaptığı değişiklikler ile antlaşmanın Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin çıkarlarına ne derecede etki ettiği de ele alınmıştır.

Tezin Hipotezi

Türkiye Cumhuriyeti'nin geleneksel Türk dış politikası, 2011 yılına kadar statükocu, batıcı ve içe odaklanan bir dış politika takip etmiştir. Bu politikanın bir gereği olarak Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren gücü değil güvenliği ve ulusal sınırların korunmasını öncelemiştir. Fakat 2011 yılına gelindiğinde Libya'da Şubat Devrimi'nin yaşanmasıyla Türk dış politikasının bu geleneksel ilkelerden niteliksel

bir değişim ortaya çıkmıştır. Hem savunma sanayi alanına yaptığı yatırımlarla (Örneğin İHA, SİHA ve deniz kuvvetlerine) hem de Libya'ya dönük güç projeksiyonu, dış politikadaki bu niteliksel değişimin en önemli göstergeleridir.

Bu çalışmanın temel iddiası Türkiye'nin geleneksel politikasının Arap Baharı sürecinde köklü bir değişime uğradığıdır. Bu süreçte Türkiye, statükocu ve içe odaklanan geleneksel dış politikayı terk ederek pro-aktif bir dış politika uygulamaya başlamıştır. Çalışmada geleneksel Türk dış politikasında yaşanan bu köklü değişim Türkiye Cumhuriyeti'nin Libya'ya yönelik dış politikası üzerinden analiz edilmiştir. Türk dış politikasının yaşadığı bu köklü değişim savunmacı ve saldırgan realizm kuramsal yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir.

Tezin Sorusu

Tezin problem cümlesi, "Türk dış politikasının genel yönelimi ile Türkiye'nin Libya politikası arasında ne düzeyde bir tutarlılık bulunmaktadır?" şeklinde tespit edilmiştir.

Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri

Bu tezin önemi, Türk dış politikasının temel yaklaşımları tespit edilerek, bu tespit edilen prensipler üzerinden özellikle meşru aktörlerle muhatap olma gibi bir eğilim bulunmaktadır ve dolayısıyla bu eğilimleri ortaya çıkarmak ve ortaya çıkarılan bu eğilimlerin Libya özelinde tartışılması, Türkiye'nin Libya'daki pozisyonunun saptanması açısından önemlidir. Ayrıca Libya'daki askeri varlığın irdelenmesi, Libya politikasının uygulanabilirliğini ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki manevralarını ne denli etkilediğini tespit etmek bakımından da önem taşımaktadır.

Türk dış politikasındaki geleneksel prensiplerin, Libya özelinde hangi olaylardan etkilendiğini ve o olaylara göre Libya özelinde değişiklik yapılmasını gerektiren hususların (Libya'daki askeri angajmanı, Deniz Yetki Anlaşması'nın uluslararası alandaki yankıları ve Askeri-Güvenlik İşbirliği Anlaşması) incelenmesi önemlidir. Çünkü daha önce yapılan çalışmalar, Türkiye-Libya ilişkilerini genel bir bakış açısı ile ele almış ve Türk dış politikasında yer alan belli yaklaşımlar derinlemesine bir analize tabii tutulmayıp, göz ardı edilmiştir. Bu doğrultuda literatür detaylı

incelenerek bu eksiklik saptanmıştır. Dolayısıyla da bu konu üzerine saldırgan ve savunmacı realizm çerçevesinde nitelikli bir çalışma bulunmaması, hazırlanan çalışmanın orijinalliğini ve özgün değerini ortaya koymaktadır.

Bunlara ilaveten Kaddafi sonrası ülkedeki temel problemlerin nedeni, gelişimi ve günümüzdeki etkileri ele alınmıştır. Türk dış politikası, Libya'daki devrim sonrasında kendi stratejisini Libya'da uyguladı mı yoksa burada bir sapma mı yaşandığı konusu araştırılmış ve bu hususta hem konunun önemi hem de tezin özgün değeri açık bir şekilde çalışmada yansıtılmıştır. Çünkü 2002-2010 ve 2011-2022 dönemleri içerisinde uluslararası siyasetin değişmesiyle Türk dış politikasında yaşanan değişim, Libya özelindeki dış politikayı etkilemiştir. Türk dış politikasında yaşanan değişimlerin temel sebepleri; Türkiye'nin Libya'da yaşanan darbeye bölgede ortaya çıkan ve kendisine tehdit olabilecek yeni terör gruplarıyla tanışması, Libya'da ortaya çıkan Halife Hafter ve Fethi Başağa gibi gayrimeşru aktörlerin bir tehdit unsuru olması, Mısır'da yaşanan darbenin ardından Ankara-Kahire ilişkilerinin sekteye uğraması ve Mısır ile Yunanistan arasında Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde MEB antlaşmasının imzalanmasıdır. Bunlara ilaveten Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) arasında yaşanan problemler, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin son yıllarda Doğu Akdeniz meselesi başta olmak üzere Yunanistan'ın adaları silahlandırması ve kıta sahanlığı konularında yaptığı baskıcı tavırlardan dolayı kötüleşmesi, dış politikada yapılacak değişimi gerekli kılan temel sebeplerdir.

Bu tehdit ve tehlikeleri gören Türkiye, 2010 yılı öncesinde komşularla sorunları çözme, dünya barışını teşvik etme ve kazan kazan stratejisi zemininde ikili ilişkilerin geliştirilmesi adına yapılacak işbirliklerini bir kenara bırakıp, 2010 sonrasında ulusal güvenlik konusu başta olmak üzere askeri alanda önemli doktrinler ortaya koymaya başlamıştır. Sonuç olarak hazırlanan tezde Türk dış politikasının genel yönelimi ile Türkiye'nin Libya politikası arasındaki tutarlık analiz edilerek literatüre önemli bir katkı sağlanmıştır. Yapılan çalışma, literatürdeki önemli bir boşluğu-eksikliği yeni ve özgün değeri ile rahatlıkla kapatmakta olup literatürde kendisine yer bulmuştur.

Tezin Araştırma Yöntemi

Tez, karma yöntem araştırması tercih edilerek hazırlanmıştır. Veri toplama süreci sırasında arşiv ve literatür taraması yapılmıştır. Çalışma için faydalanılacak birincil, orijinal kaynaklar; Türkiye Cumhuriyeti'nin Libya ile ilgili ikili ilişkilerine ve ülkedeki mevcut sorunlara yönelik yayınladığı; devlet arşivlerinden, çıkarımlardan, bildirilerden ve orijinal belgeleri kataloglayan kitaplardır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın web sitesinde yayınlanan basın açıklamalarına da tezde yer verilmiştir.

Libya'da 2011 yılında yaşanan darbe ile Türk dış politikasında yaşanan değişimler ve bu değişimler doğrultusunda Libya ile gelişen ilişkiler, imzalanan mutabakatın sonuçları ve Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığını irdeleyen araştırmalar tezde analiz edilmiştir. Konu ile ilgili literatür detaylı incelenerek çeşitli okumalar yapılmış ve tezin ilgili bölümleri oluşturulmuştur.

Tezin konusu doğrultusunda Türkiye'nin Libya'ya yönelik eğilim ve politikaları, Libya'daki askeri angajmanına yönelik ortaya çıkarılan stratejiler ve savunulan tezler detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Burada kullanılan metot, Türk dış politikasına yönelik yapılan akademik yayınlar, Dışişleri Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu temel bilgiler ve Türk dış politikasında yaşanan farklı örnekler üzerinden yaratılan bir kıstas ışığında kategorize ve kodlama ile ortaya çıkarılan ölçütler kullanılmıştır. Ayrıca literatür tarama işlemi sırasında ilk olarak yeni çalışmalar araştırılıp daha sonra eski çalışmalar irdelenmiştir.

Türkiye'nin, 17 Şubat 2011'de yaşanan devrimin ardından Libya ile olan mevcut ilişkilerinde yaşanan değişimler ve askeri varlığının bölgede, Libya topraklarında yarattığı sonuçlar tezde değerlendirilmiştir.

Ankara-Trablus arasındaki siyasi, askerî ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik hazırlanan pek çok çalışma ve kurumsal rapor ele alınmıştır. Bu doğrultuda tezin hazırlanması ile ilgili birincil ve ikincil kaynaklar irdelenmiştir.

Tezin Düzeni/Dizaynı

Giriş ve sonuç bölümleri dışında tez, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin kuramsal çerçevesi anlatılmıştır. Neorealizm kuramının diğer bir adıyla yapısal

realizmin kendi içinde ortaya çıkan savunmacı ve saldırgan realizm tanımı yapılmış ve bu iki kuram arasındaki farklılıklar ortaya koyulmuştur. Bu bölümde ilk olarak Neorealizm tanımlanarak klasik realizmden farkı aktarılmıştır. Daha sonra kendi içinde oluşan savunmacı ve saldırgan realizm, farklı başlıklar altında irdelenerek bu iki kuramın savunduğu argümanlar açıklanmış ve daha sonra ortak yönleri ve farklılıkları anlatılarak tezin kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Kenneth Waltz, Charles L. Glaser, Barry Posen ve Stephan Walt (savunmacı) ve John Mearsheimer (saldırgan) gibi önemli kuram öncülerinin savundukları görüşlere yer verilmiş ve öncüsü oldukları kuramların karşılaştırılması yapılmıştır.

İkinci bölümde Türk dış politikasının geleneksel ilkeleri ve bu ilkelerin devamlılığı incelenmiştir. Bu doğrultuda metot bağlamında bir literatür taraması yapılmıştır. Farklı olaylara yönelik yapılan açıklamalar ve belgeler irdelenmiştir. Bu bölüm içerisinde geleneksel Türk dış politikası, beş ana başlık altında analiz edilmiştir. Geleneksel Türk dış politikasının temel prensipleri ve sürekliliği; Atatürk dönemi, II. Dünya Savaşı dönemi, Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş Sonrası dönem ve AK Parti dönemi içerisinde analiz edilerek yaşanan olaylar üzerinden resmedilmiştir. Ayrıca 2002 yılı sonrasında Türk dış politikasının teori ve pratiği, çeşitli örnekler üzerinden ele alınmıştır. Bölüm sonunda son dönem Türk dış politikası incelenirken hangi dış politika ilkeleri, Türkiye'yi aktif ve yapıcı bir aktöre dönüştürdüğü de analiz edilerek ortaya koyulmuştur.

Üçüncü bölümde son dönem Türk dış politikasındaki temel prensipler, parametreler şeklinde irdelenerek, Şubat Devrimi'nin ardından Libya'daki temel problemlere yönelik bir zemin hazırlanıp Türk dış politikasına rehber olabilecek kavramsal manzumenin kendi içsel dönüşümü, dış gelişmelerin etkisi irdelenmiş ve Türkiye'nin Libya politikası ele alınmıştır. Ayrıca Libya İç Savaşı kısa ve öz bir şekilde analiz edilmiştir. Türkiye ile Libya arasında yüzyıllara dayanan tarihi ve değerli bağlar sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler, Kaddafi'nin devrildiği Şubat Devrimi'nden itibaren 2022 yılına kadar incelenmiştir. Aynı zamanda bu bölüm içerisinde Şubat Devrimi'nde yaşanan süreç, devrim sonrasında Libya'da oluşan temel problemler ve bu problemlerin gelişimi, doğurduğu sonuçlar ve yansımalar ele alınmıştır. Bölüm sonunda Türk dış politikasının Libya politikasına uyarlanması çerçevesinde Libya'da meydana gelen gelişmelere Türkiye'nin tepki ve girişimleri, aldığı inisiyatifler ve

yaptığı açıklamalar, ikinci bölümde tespit edilen ilkeler üzerinden değerlendirme yapılarak ayrı ayrı ortaya koyulmuştur.

Dördüncü bölümde modern dönem gelişmeleri incelenmiş ve Libya'ya yönelik Türk dış politikasına etki eden dış dinamikler ve sonuçlar ele alınmıştır. Ayrıca Türk dış politikasına yönelik Türkiye'nin Libya politikası üzerinden bir analiz yapılmıştır. Kaddafi'nin devrilmesinin ardından Türkiye'den yardım talebinde bulunulması sonucunda Ankara'nın Libya'da giderek artan askeri angajmanı, bölgedeki varlığı ve Türkiye ile Libya arasında imzalanan Güvenlik ve Askeri İş Birliği Anlaşması'nda irdelenmiştir. Bununla beraber Türkiye ve Libya'nın Doğu Akdeniz'deki hak ve çıkarları için deniz yetki alanları konusunda anlaşmaya vardığı mutabakatın bölgede ortaya çıkardığı sonuçlar ve bu sonuçların Türkiye'nin bölgedeki mevcut konumunu ne denli etkilediği ile küresel ve bölgesel aktörlerin Türkiye'ye olan bakışı analiz edilmiştir. Ayrıca Yunanistan ile Mısır arasında imzalanan MEB Antlaşması'nın Türk dış politikasında yaptığı değişiklikler ve Libya politikası özelinde ortaya çıkan sonuçlar ve bu sonuçların Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarına etkisi değerlendirilmiştir. Bunun içinde Türkiye'nin, Libya'da mevcut askeri varlığından ötürü uluslararası baskı ve ülkede diğer yabancı askerlerin durumu bu bölüm içerisinde aktarılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda iki ülke arasında imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakatın, Doğu Akdeniz'deki enerji muadelesine olan etkisi de ele alınmıştır. Son olarak bölümün önemli odak noktası olan iki farklı dönem (2002-2010 ile 2011-2022) esas alınarak Türk dış politikasında yaşanan değişim ve dönüşümün Türkiye'nin Libya politikası üzerinde yarattığı değişimler analiz edilmiştir. Netice itibariyle Türk dış politikasının temel kavramları ile üçüncü bölümde ele alınan Türkiye'nin Libya politikasının karşılaştırılması yapılmış ve birbirleri ile uyum içinde olup olmadıkları son dönem içerisinde analiz edilmiştir. Bunun içinde Doğu Akdeniz meselesi, Orta Doğu'daki rejim değişiklikleri, değişen rejimlerin dayatılma kaygıları ve bunların Türkiye'ye yansımaları gibi farklı olaylarda ele alınıp tezde irdelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından 2011 yılına kadar geçen süreç arasında geleneksel Türk dış politikasının karakter ve yapısı ile Libya'da yaşanan Şubat Devrimi sonrası Türkiye'nin Libya vakası özelinde son dönem dış politikadaki yaklaşımı savunmacı ve saldırgan realizm çerçevesinde karşılaştırılması yapılmıştır. Savunmacı realistlerin temel anlayışına göre uluslararası sistemin temel aktörü olan devletin ilk olarak temel amacı, mevcut statükoyu korumak ve uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı kendi güvenliğini sağlamaktır. Dolayısıyla savunmacı realistler gücü değil güvenliği öncelemiştir. Savunmacı realistlere karşı olarak saldırgan realistler, güvenliği sağlamanın değil gücü en üst seviyeye çıkarmanın bir numaralı öncelik olduğunu iddia etmişler ve gücün artırılmasını savunmuşlardır. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde 2011 yılına kadar Türkiye; statükocu, batıcı ve içe odaklanan bir dış politikaya sahiptir. Bu da literatürde savunmacı realizm anlayışına denk gelmektedir. Fakat 2011 yılı sonrası dönemde Türkiye'nin bazı alanlarda savunmacı anlayışı devam etmekle beraber özellikle savunma sanayi alanına ve deniz kuvvetlerine yaptığı yatırımlarla, sınırında ve Libya'da düzenlediği askeri operasyonları göz önüne alındığında gücü artırma yönünde politikalar izlediğini ifade etmek mümkün görünmektedir. Bu da literatürde saldırgan realizm anlayışına denk gelmektedir. Böylelikle Türkiye'nin 2011 yılına kadar izlediği geleneksel dış politika ile Şubat Devrimi sonrası Libya özelinde benimsediği dış politikanın savunmacı ve saldırgan realizm kuramları üzerinden karşılaştırılması yerinde olacaktır. Dolayısıyla da Türk dış politikasının Libya'da yaşanan olaylar karşısında yaşadığı değişim ve dönüşümün bu kuramsal yaklaşım çerçevesinde analiz edilmesi, tezde öne sürülen iddianın doğruluğunu ve geçerliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesinde öncelikle Neorealizm'in yahut diğer bir adıyla yapısal realizmin içinde ortaya çıkan savunmacı realizm ile saldırgan realizm anlatılmış ve bu iki teori arasındaki farklılıklar tanımlanarak tez, kuramsal bir çerçeveye oturtulmuştur. Neorealizm, klasik realizme karşıt bir kuram değil ve klasik realizmden farklı kavramlarda kullanmamıştır. Neorealizm kuramının en önemli temsilcilerinden biri ve öncüsü Kenneth Waltz'dur. Waltz, klasik realizmin devlet tanımına karşı çıkmamış ve klasik realizmde olduğu gibi devleti, uluslararası alanda

kendini idame ettiren ve hayatta kalma arzusu taşıyan bir aktör olarak ifade etmiştir (Waltz, 1996, s. 54). Neorealizm, klasik realizmde olduğu gibi devleti, uluslararası sistemin aktörü olarak kabul eder fakat Waltz, burada klasik realizmden ayrılarak uluslararası sistemde devletin yanında farklı aktörlerinde yer aldığını vurgulamıştır. Devletlerin içinde yer alan yapılarında sistemin önemli birer aktör olduğunu belirten Waltz, klasik realizmde olduğu gibi uluslararası sistemin esas aktörünün devlet olduğunun da altını çizmiştir (Waltz, 1979, s. 93). Bu doğrultuda Neorealizm'in tanımını yaptığı devlet, uluslararası sistemin tek aktörü olarak kabul edilmez fakat sistem içinde yer alan aktörler arasında en önemlisi olarak kabul edilmiştir. Buna ilaveten klasik realizmde olduğu gibi Neorealizm'de de devletin en temel amacı, uluslararası sistemde hayatta kalmak ve kendini idame ettirmektir. Waltz, devletlerin hayatta kalmak için belirli yollar aradığını ve uluslararası sistemdeki herhangi bir hedefine ulaşmasının sadece hayatta kalma şartını sağladığı takdirde mümkün olabileceği üzerinde durmuştur (Waltz, 1979, s. 91). Dolayısıyla Waltz, uluslararası sistemin anarşik olmasından ötürü devletlerin, temel amacını kendi güvenliğini sağlamak olduğunu ve hayatta kalma şartını yerine getirdikten sonra sistemde menfaat, eşitlik ve güç mücadelesine dâhil olabileceğini ileri sürmüştür (Waltz, 1979, s. 126).

Klasik realizminde tanımladığı gibi Neorealizm'de, uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğunu kabul etmiştir. Kuramın en önemli savunucusu Waltz, özellikle ulusal sistemin hiyerarşik ve merkezîyetçi bir yapıda olduğunu vurgularken uluslararası sistemin yapısının ise anarşik olduğunu ifade etmiştir. Waltz'a göre uluslararası sistemde yer alan her devlet eşit ve bir devletin öteki devleti hâkimiyeti altına alma yahut bir devletin öteki devlete itaat etme gibi bir mecburiyeti yoktur (Waltz, 1979, s. 88). Dolayısıyla Waltz'un yorumu Neorealizm'in, klasik realizmden bu yönüyle çokta farklı bir karakter ve yapıya sahip olmadığı üzere anlaşılmaktadır. Fakat her iki kuramında anarşinin nasıl ortaya çıktığına yönelik ifade ve söylemleri birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Neorealizm'in, anarşinin ortaya çıkışına yönelik yorumu güç kavramı üzerinden şekillenmiştir.

Her iki kuramda uluslararası sistemin ana aktörünün devlet olduğu üzerinde hem fikirdir ve bu devletler birbirlerine yönelik ciddi anlamdaki göreceli güçlerini ilgi ile takip etmişlerdir. Neorealizm kuramına göre bir devlet olabildiğince maddi güce önem vermemelidir ve asıl önemli olanın, devletin uluslararası sistemdeki güç

dengelerini değiştirebilecek başka bir devlete karşı yetebilecek kadar güce sahip olmasıdır ve bu da Neorealizm'in göreli kazanca önem verdiğini göstermektedir (Ertoy, 2019, s. 8). Her iki kuramında benzer söylemlerine karşın devletlerin niçin gücü arzu ettiklerine yönelik görüşleri birbirinden farklılık arz etmektedir.

İlk olarak klasik realistler bu sorunun yanıtının insanın doğasında olduğunu ifade etmişlerdir. Neorealizm, klasiklerin bu görüşünü reddederek devletlerin g peşinde koşmalarının ana sebebinin insanın doğasında olmadığını savunmuştur. Neorealistler, uluslararası sistemin yapısının anarşik olmasından dolayı devletlerin g peşinde olduklarını ifade etmişlerdir. Neorealizm'e göre devletleri g peşinde koşturan ana etken ve zorunlu sebep, sistemin anarşik bir yapıya sahip olmasıdır. Saldırgan realizmin en önemli savunucusu olan John Mearsheimer'a göre devletlerin g peşinde koşmasına neden olan etken sistemin anarşik olmasıdır. Mearsheimer, devletler sistemde yaşamayı arzu ediyorlarsa, birbirileri ile mücadele etmek zorunda olduklarını ve bundan başkada bir zm yollarının olmadığını vurgulamıştır (Dune, Smith, & Kurki, 2013, s. 77-78). Kısacası şu Şekilde ifade etmek gerekirse; klasik realistler, insan doğasının kötü olmasından dolayı insanların her zaman g peşinde olduğunu ve devletlerinde aynı insanlar gibi g peşinde koştuklarını ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla bu da uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olmasına zemin hazırlamıştır. Fakat Neorealistlere göre uluslararası sistem ilk andan itibaren anarşik bir yapıdadır ve sistem anarşik bir yapıda olduğu için ana aktör olan devlet, mecburiyetten dolayı sistemde yaşamak için gücü arzu etmiştir.

Waltz 1979 yılında kaleme aldığı 'Uluslararası Siyaset Teorisi' adlı kitapta ilk kez Neorealizm'den bahsetmiştir. Waltz kitabında, uluslararası alanda demokrasi kavramının giderek yaygınlaştığını ve mevcut yönetimlerin topluma karşı olan sorumluluklarının arttığını belirtmiştir. Hkmetlerin zerindeki sorumlulukların artmasıyla uluslararası sistemde devletlerarası yaşanan problemlerin işbirliği ile yahut uzlaşı yoluyla zme kavuşturulmasının artık zor olduğundan bahsetmiştir. Zira demokratik değerleri benimseyen ve bu doğrultuda hareket eden bir devlet, öteki devletler gibi kendi hak ve çıkarlarını korumak için dış politikasını küresel sistemde uygulamayı arzu etmiştir. Öte yandan sistemdeki devletlerin birbirileri ile artan karşılıklı bağımlılıkları kendi aralarındaki iletişim bağının da giderek daha fazla artacağı ve böylelikle bu iletişim ağının sıkı bir hale gelmesiyle uluslararası alana barışın ve refahın egemen olacağı ileri sürülmüştür. Dolayısıyla her geçen zamanda

devletlerin karşılıklı bağımlılığı artarak birbirleriyle uyum içinde olmaları kolaylaşacaktır. Sistemde yer alan bağımlı ve bağımsız devletlere odaklanıldığında bağımsız devletlerin bağımlı devletlere kıyasla daha fazla özgür bir dış politika yürütmektedir. Demokratik değerleri benimseyerek uluslararası alanda hareket eden devletlerin aralarındaki karşılıklı bağımlılığın artmasıyla sisteme refah ve barış ortamını sağlayacakları öne sürülse de, uluslararası siyasetin yapı ve karakterine bakıldığında bu düşüncenin her zaman geçerliliğini koruyacağı ifade edilememiştir (Waltz, 20005, s. 10-11). Çünkü demokratik değerlerin benimsenmesi ve her geçen gün sorumlulukların artması, hükümetlerin uluslararası sistemdeki pazarlık konularını giderek azalmaktadır. Fakat bununla beraber devletlerin birbirleri ile olan karşılıklı bağımlılığının artması, bu daraltıcı etkinin hızını belirli bir oranda kestiği de belirtilmelidir. Dolayısıyla yukarıdaki verilenler doğrultusunda kuram, tek parça halinde yoluna devam edememiş ve kendi içerisinde oluşan savunmacı ve saldırgan realizm adında iki farklı anlayışla literatürde yoluna devam etmiştir.

Demokratik değerleri benimseyen devletlerin daha barışçıl ve uluslararası refaha katkısı olan dış politikalar yürüttüğü söylemi, Türkiye üzerinden analiz edildiğinde, savunmacı ve saldırgan realizm ayrımı, Türk dış politikasının Libya özelinde yaşanan olaylara yönelik gösterdiği refleksin analizinin yapılması hususunda büyük bir önem taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılından 2011'de Libya topraklarında yaşanan Şubat Devrimi'ne kadar olan Türk dış politikasının karakter ve yapısına bakıldığında savunmacı realizm ilkelerinin çoğunlukla egemen olduğu görülmektedir. Bu süre zarfında Türk dış politikasında ara sıra sert gücün ön planda olduğu eğilimler görülse de Libya'daki askeri angajmanla kıyaslandığında önemli farklılıkların olduğu görülmüştür.

1.1. Savunmacı (Defansif) Realizm

Savunmacı görüşün en önemli temsilcisi ve savunucusu Kenneth Waltz'dur. Fakat Waltz, oluşturduğu kuramı, savunmacı realizm şeklinde değil Neorealizm biçiminde ortaya atmıştır (Ertoy, 2019, s. 9). Waltz'un esasen devletlerin gücün peşinde ne kadar koştuklarına yönelik ve anarşik bir sistem içerisinde yer alan devletin nasıl bir duruş ortaya koyacağına yönelik söylemleri, onun savunmacı realist bir kişi olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Waltz, devletlerin anarşik sistemde gücü ne oranda

arzu ederlerse davranış ve tavırlarında o oranda değişikliklerin olacağını ifade ederek gücün yeterli ölçüde elde edildiği takdirde faydalı bir araç olduğunu belirtmiştir. Örneğin bir devletin gücü zayıfsa, bu husus kendisine yönelik bir saldırıda bulunmak isteyen öteki devletleri teşvik edebilir yahut sistemde gücünü belirli oranın üstünde artıran bir devlet, diğer devletlerin kendisine karşı ittifak yapmasına neden olabilir. Dolayısıyla bir devlet başkanının en temel amacı belirli bir oranda-çizgide güce sahip olmayı istemesidir. Çünkü sistemin anarşik olmasından dolayı devletlerin bir numaralı önceliği güç faktörü değil, en önemlisi güvenliğini sağlayıp hayatta kalmaktır (Ertoý, 2019, s. 9). Yukarıda ifade edildiği gibi kuramın öncüsü Waltz'a göre anarşik bir sistemde yer alan devletlerin birincil hedefi güvenliklerini sağlamak ve böyle bir sistem içerisinde bulunan devletin göz önünde bulundurması gereken ilk hususlardan biri de gücü artırma yoluna gitmek değil onu belirli bir seviyede tutarak sistemdeki mevcut pozisyonunu muhafaza etmektir. Waltz, böylelikle eğer devlet bu koşulu yerine getirirse arzu ettiği diğer hususları da elde edebileceğini ifade etmiştir (Waltz, 1979, s. 126).

Her iki kuramda sistemin yapısında ortaya çıkan etkiler ile ilgilenmektedir. Fakat savunmacı ve saldırgan realizm, devletlerin uluslararası sistemdeki hal ve hareketlerine yönelik birtakım söylemler konusunda birbirlerinden ayrılmaktadır. Savunmacı realistler, devletlerin dengeleme stratejisini uygulayarak anarşik sistemde kendi güvenliklerini sağlayabileceklerini ifade etmişlerdir. Saldırgan realistler ise devletlerin kendi güvenliğini sağlamanın, güç dengesinin kendi lehlerine olacak şekilde terk edilmesi ile olabileceğini açıklamışlardır (Wivel, 2019).

Bir diğer ortaya çıkan farklılık ise her iki kuramında savunma ve saldırı anında devletlerin ne şekilde politikalar ürettiği ile ilgili olmuştur. Savunmacı realist Charles Glaser'ın kurama katkısı olan saldırı-savunma dengesi, koşullara göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin bu yaklaşım coğrafi konum, endüstriyel kalkınma ve enerji kaynaklarına ulaşma gibi yapısal faktörlerle tarif edilmektedir. Dolayısıyla Glaser, gücün niteliğine önem vermiştir. Bu doğrultuda yaklaşım, uluslararası sistemde devletlerin karşılaştıkları bir tehdit anında sergiledikleri tavırları, saldırı-savunma dengesinde analiz edildikten sonra şekillendiğini ifade etmiştir. Kısaca bu yaklaşıma göre saldırı-savunması dengesinde eğer ağırlık saldırıdaysa ve saldırma devlete pozitif bir şekilde yansiyacaksa devletler saldırma yönünde eğilim gösterirler fakat ağırlık savunmadaysa ve savunma devlete fayda sağlayacaksa o halde devletler

savunma yönünde eğilim göstermişlerdir (Akgül-Açıkmeşe, 2011, s. 52). Glaser, uluslararası sistemin yapısı anarşik olsa dahi devletlerin birbirileri ile savaşa girmeden de güvenliklerini işbirliği yaparak koruyacaklarını ifade etmiştir. Glaser bu görüşünü ‘Koşullu Realizm’ adı altında açıklamıştır. İşbirliği kavramını ön plana çıkaran Glaser, saldırgan politikalar başta olmak üzere devletlerin sert hareketlerine yönelik fren işlevi gören önleyici bir unsur olduğunu belirtmiştir (Çenet, 2020, s. 40). Kısaca belirtmek gerekirse Glaser’e göre, uluslararası sistemin yapısı anarşik bile olsa dahi devletlerin kendi güvenliğini sağlamak için savunma-saldırı yahut saldırı-savunma dengesi adı altında tercih edecekleri üç yol olduğunu söylemiştir. Birincisi devletler kendi güvenliğini sağlamak için var olan güçlerini artırma yoluna devam edip birbirlerini silahlanmaya teşvik edecekler veya ikincisi devletler işbirliğini tercih ederek silahlanmayı belirli seviyede tutup güvenliklerini sağlayacaklar yahut üçüncüsü ise uluslararası sistemde kendi başlarına sadece savunmaya dayalı politikalar izleyeceklerdir (Glaser, 1996, s. 126-127).

Barry Posen’de, Glaser gibi Waltz’un ardından savunmacı realizmin önemli isimlerinden ve savunucularından biri olarak kabul edilmektedir. Posen, uluslararası sistem yapısının anarşik olmasından dolayı devletlerin hayatta kalması için saldırgan eğilimler göstermesi gerektiğini iddia edenlere karşı çıkan bir duruş ortaya koymuştur. Çünkü Posen, göreceli gücü belirli oranda ölçmenin imkânsıza yakın olduğunu belirtmiş ve devletler için uygun eğilimin revizyonist tavırlar sergilemek olduğunu ileri süren bu anlayışı yanlış kabul olarak etmiştir (Ertoyl, 2019, s. 10). Posen’in bu yorumu, anarşik sistem ıssız bir orman şeklinde düşünülecek olunursa, devletler bu ıssız orman içinde yenedünyaya gelen bebekler şeklinde addedilebilir. Posen geçmişte yaşanan savaş, kriz ve kaoslara hatırlatma yaparak devletlerin bu yaşanan krizlerden gerekli dersleri alması gerektiğini, savunmada kalıp ve güvenliği sağlayıp hayatta kalmanın alternatif bir koşul değil öncelik verilmesi gereken bir numaralı şart olduğunu belirtmiştir (Posen, 1986, s. 69).

Savunmacı realistler yayılmanın mümkün olabildiğince olmaması ve dengelemenin her zaman göz önünde bulundurulması gereken zorunlu bir politika olduğunu savunmuşlardır. Savunmacı realizmde öne çıkan öncülerden ve savunuculardan bir diğeri Stephan Walt’tur. Walt’un savunmacı realizme sunmuş olduğu katkı ‘tehdit dengesi’ teorisi ile açıklanabilmektedir. Walt, sistemin anarşik olmasından ötürü devletler kendi güvenliklerini sağlamak için ittifak kurmayı tercih ettiklerini ve

uluslararası sistemde devletlerin hal ve hareketleri üzerinde en büyük etkisi olan faktörün tehdit algısı olduğunu ileri sürmüştür. Walt, uluslararası sistemde hegemon bir gücün hüküm sürmemesi devletlerin anarşik ortamda dengeleme politikasını benimsemelerine neden olacağını söylemiştir. Yayılımcı bir anlayışa sahip olan ve saldırgan tavırlar sergileyen devletler her zaman yenilmeye mahkûm birer aktör olarak kabul edilmiş ve kendi güvenliğini sağlamak ve sistemde ayakta kalmak adına statükocu tutum ortaya koyan devletler her zaman tehdiye yönelik daha barışçıl ve yumuşak bir karaktere sahip olarak görülmüşlerdir. Walt'a göre küresel sistemde dengelemenin hükmü sürdüğü sürece, devletler daha barışçıl, hoşgörülü ve yumuşak hareketler ortaya koyacaklardır (Arı, 2018, s. 21).

Dolayısıyla savunmacı realizmi özetlemek gerekirse uluslararası sistemin ana aktörü olan devlet, anarşinin hâkim olduğu bir ortamda amacı hayatta kalmaktır. Savunmacı realistlerin üzerinde durduğu en önemli konu, bir devletin güvenliğini koruma altına almasıdır. Çünkü savunmacı realistlere göre güvenlik konusu en büyük problemlerin başında gelmektedir. Savunmacı realistler, temel olarak devletlerin uluslararası sistemin yapısından kaynaklı olarak hal ve hareketlerini rasyonel tercihlerle belirlediklerini, savunmacı-saldırgan dengesini korumaya ve devletlerin gücün peşinden değil mevcut statükoyu korumak için çaba sarf ettiklerini vurgulamışlardır (Güven, 2018). Dolayısıyla savunmacı realistler için bir numaralı öncelik güvenlik anlayışıdır ve bu doğrultuda hareket eden devletlerin davranışlarına arka çıkmışlardır. Anarşinin hâkim olduğu bir ortamda devletlerin güvenliğini sağlayıp hayatta kalmaları Waltz, Posen, Glaser ve Walt gibi savunmacı realistler için büyük bir önem arz etmektedir. Bu savunmacı teorisyenler, devletlerin güvenliklerini sağlama aldıkları sürece barışa ve refaha katkıda bulunabileceğini beyan etmişlerdir (Ateş, 2008, s. 53). Netice itibariyle savunmacı realizm, saldırgan realizmden farklı olarak uluslararası sistemin ana aktörü olan devletlerin zorunlu şartlar gerekmedikçe yayılımcı eğilimlerde bulunmadığını ve ilk olarak birinci önceliklerinin güvenliğini sağlayıp hayatta kalmak olduğunu ve dolayısıyla dengeleme politikası güttüklerini ifade etmiştir (Arı, 2018, s. 21). Son olarak ise Waltz'un öncüsü olduğu savunmacı realizm, genel olarak şu beş faktörü öne çıkarır. Birincisi uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı anarşik durumdadır. İkincisi anarşinin hâkim olduğu uluslararası sistemin ana aktörü devletlerdir. Üçüncüsü uluslararası sistemde yer alan ana aktör devletlerin birinci önceliği kendi güvenliğini sağlayıp hayatta kalmaktır. Dördüncüsü

devletin en temel amacı, var olan gücünü en üst seviyeye çıkarmak değil, gücü belirli seviyede tutup güç dengesine yönelik politikalar gütmektir. Son olarak beşincisi ise devletler yayılmacı politikalar yerine statükocu politikaları benimsemişlerdir.

1.2. Saldırgan (Ofansif) Realizm

Saldırgan realizmin en önemli savunucu ve öncülerinden biri John Mearsheimer'dır. Mearsheimer, uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı devletlerin hayatta kalması için kendi güvenliklerini öncelikli olarak sağlamak durumunda olduklarını ifade etmiş ve mümkün olabildiğince gücün en üst seviyeye çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Bu kuramı savunanlar, devletlerin uluslararası sistemdeki yapıdan dolayı bugün dost olarak yanında bulunan bir devletin ileriki zamanlarda karşısında düşman sıfatıyla yer almayacağına garantisiz olduğunu belirtmişlerdir (Güven, 2018). Dolayısıyla devletlerin hayatta kalmaları için güvenliklerini garanti altına almaları gerektiğini ve sistemde yer alan öteki devletlerin güç artırımı yolunda izledikleri adımları dikkatle takip etmelidir. Esasen devletlerde oluşan şüphe dikkate alındığında bu husus, devletleri güç kapasitelerini artırma yoluna sevk eder ve mevcut sistemde ayakta kalmak için öteki devletleri güçsüzleştirmeye yönelik stratejiler izlemesine neden olur. Mearsheimer gibi saldırgan realistler, devletlerin anarşik bir sistemde kendi güvenliklerini sağlamak, yayılmacı eğilimler göstermek ve hayatta kalmaları için saldırgan bir dış politikaya sahip olmaları için güce önem vermelerini iddia etmişlerdir. Waltz'ın öncülüğünü yaptığı savunmacı realistler ise devletlerin sistemde bir tehdit ile karşı karşıya kalmaları durumunda hemen güç dengesi yolunu tercih etmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Mearsheimer, 'Büyük Güç Politikalarının Trajedisi' adlı öne çıkan kitabında, sistemdeki büyük devletlerin birbirlerine yönelik tutum ve tavır üzerine birtakım iddialarda bulunmuştur (Mearsheimer, 2001, s. 33). Ayrıca Mearsheimer, ortaya koyduğu iddiaların yanı sıra rekabet içerisinde olan devletlerin birbirlerine karşı güç üstünlüğünü nasıl ele geçireceklerine dair izledikleri politikalarını anlatmaktadır. Bunlara ilaveten devletlerarasında savaşa neden olabilecek faktörleri de irdeleyen Mearsheimer, bu durumun uluslararası sistemin çok kutuplu olmasından kaynaklandığını söylemiştir. Çünkü Mearsheimer, iki kutuplu yapıya kıyasla risk, çok

kutuplu sistemde daha yüksektir ve bu da daha kolay bir şekilde savaşlara davetiye çıkarır ifadesinde bulunmuştur (Arı, 2018, s. 22).

Saldırđan realistlere göre uluslararası sistemin anarşik olmasından dolayı devletlerin hayatta kalmaları için izlemeleri gereken tek yol, güç kapasitelerini en üst seviyeye çıkarmak ve böylelikle devletler kendi güvenliğini sağlayacaklardır. Bu doğrultuda saldırđan realistlere göre en iyi savunma, devletlerin saldırđan davranışlar sergilemesidir. Fakat saldırđan realistlerin aksine savunmacı realistler, anarşinin hâkim olduğu bir sistemde devletlerin saldırđan politikalar benimsemesi paralel politikaları saldırđanlıđa teşvik edeceği için saldırđan realizmin yenilgiye mahkum bir kuram olduğunu öne sürmüşlerdir. Mearsheimer, savunmacıların bu yorumunu göz ardı ederek saldırmanın, pasif kalıp savunma yapmaktan daha iyi bir yol olduğunu ve size karşı rekabet içerisinde olan devletler, sizin savunmada kalmanızı fırsata çevirerek kendi güçlerini olabildiğince en üst seviyeye taşıma noktasında her şeyi yapabileceğini ifade etmiştir. Böylelikle gücünü maksimize eden rasyonel bir devlet uluslararası sistemde küresel bir güç olamasa da en azından bölgesel bir güç olmayı arzu etmiştir. Bölgesel güç olabilmek içinde devletler, birtakım riskleri göze alarak bazı enerji kaynaklarını elde etmek için rakip devletlerle çatışmaya girmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Mearsheimer'a göre devletlerin birbiriyle çatışması oldukça pahalı ve maliyetlidir fakat gücü elde etmenin en kısa yolu da savaştan geçmektedir. Fakat devletin elde edeceği kazanç, savaşın sonunda maliyetlerin üstünde olacaksa o halde o devlet çatışmayı başlatan ilk adımı atmalıdır. Eğer avantaj onda olduğu halde o devlet ilk adımı atmıyıp savaşı başlatmazsa, ileriki dönemlerde rakibi güçlenerek kendi aleyhine olacak şekilde bir saldırıya maruz kalabilir. Dolayısıyla Mearsheimer'ın bu görüşünden yola çıkarak ortaya koyduğu stratejinin 'önleyici savaş' olduğudur. Saldırđan realizme göre devletlerin izlediği başka bir stratejisi ise rakip devletlere şantaj yapmaktır. şantaj ile önleyici savaş stratejisi kıyaslandığında şantaj da maliyetlerin daha az olduğu görölmektedir. Eğer şantaj yapılan devletin gücü zayıfsa bu stratejiden yararlanmak daha makuldür ve fayda alma oranı yüksektir. Bu doğrultuda şantaj yapan devletin gücü, uluslararası sistemde daha kolay bir şekilde artar.

Özetlemek gerekirse Mearsheimer ve diğer saldırđan realistler, savunmacı realistlerin savunduğu devletlerin sınırlı bir oranda gücü bulundurmanın yeterli olacağı görüşüne

karşı çıkmışlardır. Saldırgan realistlerin ana gündem maddesi ise devletlerin kendi güvenliğini sağlamak için gücü en üst seviyeye çıkarmaktır. Anarşinin hâkim olduğu uluslararası sistemde yer alan ana aktör devletler, karşılıklı olarak birbirlerine zarar verecek askeri kapasiteye sahiplerse, sistemdeki bir devlet güvenliğini sağlamak ve öteki devletin saldırısından korunmak için gücünü artırmaya yönelebilmektedir. Dolayısıyla güvenlik odaklı bu görüş, Mearsheimer'ın, savunmacı realizmin önemli öncüsü Waltz'a yakın tutmaktadır. Mearsheimer'ın, Waltz'dan farklı kılan husus ise Waltz'a göre devletin belirli ölçüde güç sahip olması yeterli iken Mearsheimer'a göre ise devletlerin güce doyum olmaz ve gücü maksimize etme amacı taşıdıklarını ifade etmesidir. Böylelikle Mearsheimer, Waltz'u bu görüşünden dolayı savunmacı realist sınıfında kabul etmiştir. Zira savunmacılar uluslararası sistemde güç dengesinin inşa edilmesi için yeterli ölçüde güce sahip olunmasının makul olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna ilaveten Waltz gibi savunmacılar, gücü en üst seviyeye çıkarmak yerine, sahip olunan gücü muhafaza etmenin daha önemli olduğunu vurgulamışlardır. Fakat Mearsheimer ise uluslararası sistemdeki anarşik yapıdan dolayı güç dengesini benimseyecek devletleri bulmanın zor olduğunu belirtmiştir. Zira uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletleri birbirine karşı tahrik ederek güçlerini maksimize etmeye yöneltmektedir. Bu doğrultuda devletlerin anarşik sistemdeki en temel hedefi, küresel büyük bir güç olmaktır. Fakat devletler küresel bir güç olamasa bile en azından elinde bulundurdukları güçle bölgesel bir güç olmayı arzu ederler. Bunun aksine devletlerin en temel amacı, kendini güvenliğini sağlayıp sistemde hayatta kalabilmek olduğunu savunan Waltz, belirli bir düzeydeki gücün yeterli olacağını ifade etmiştir. Hâlbuki Mearsheimer, devletlerin sahip olduğu gücü göz önünde bulundurarak, sistemdeki bir devletin her an başka devlete saldırabileceğini belirmiş ve bu belirsizlik durumunun her zaman devam edeceğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla Mearsheimer, ne zaman saldırıya uğranılacağını bilememe durumu, belirli ölçüde yeterli olacak gücü önemsiz kılmakta ve öteki devletlere kıyasla daha fazla güç kazanmanın daha gerekli olduğunu ifade etmiştir. Güce doyum noktasında ise Mearsheimer, bir devlet, eğer uluslararası sistemde hegemon devlet konumuna gelirse ve kendisinden başka bir hegemon güç olmadığına ikna olursa güce doyum sağlayacağını vurgulamıştır (Mearsheimer, 2001, s. 33-34). Son olarak ise Mearsheimer'ın öncüsü olduğu saldırgan realizm, genel olarak şu beş faktörü öne çıkarır. Birincisi, uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı anarşik bir haldedir. İkincisi anarşik sistemdeki büyük güçler gizli bir şekilde

belirli oranda saldırgan karaktere sahiptir ve dolayısıyla karşılıklı olarak birbirlerine zararı dokunabilmektedir. Üçüncüsü devletler, sistemdeki öteki devletlerin niyetlerini gerçek anlamıyla bilememektedirler. Dördüncüsü uluslararası sistemdeki büyük bir gücün güvenliğini sağlayıp hayatta kalması en önemli ve öncelikli hedefi olmalıdır. Son olarak beşincisi ise uluslararası sistemin anarşik yapısında yer alan her devlet, rasyonel birer aktör olma vasfına sahiptir.

Savunmacı ve saldırgan realizmin daha net anlaşılması adına aşağıdaki tablo, her iki kuramın ortak ve farklı görüşlerini ortaya koymaktadır.

Tablo 1.1: Saldırgan ve savunmacı realistlerin temel olarak benimsediği ve ileri sürdüğü argümanlar.

Kuramlar	Uluslararası Sistemin Yapısı	Uluslararası Sistemin Ana Aktörü	Devletlerin Temel Önceliği	Devletlerarası İlişkilerin Sonucu	Uluslararası Sistemin Genel Görünümü
Savunmacı (Defansif) Realizm	Anarşik	Devletler	Güvenliği Sağlamak	Güç Dengesini Gözetmek	Güvenlik Mücadelesi
Saldırgan (Ofansif) Realizm	Anarşik	Devletler	Gücünü maksimize etmek	Hegemon Bir Güç Olmak	Güç Yarışı ve Güvenlik Mücadelesi

Kaynak: Ertoy, 2019, s. 9-12

İKİNCİ BÖLÜM

1923-2010 YILLARI ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASININ LİBYA OLAYLARINA KADAR SÜREKLİLİK ARZ EDEN SAVUNMACI (DEFANSİF) REALİZM ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile yeni bir döneme giriş yapan Türk dış politikası, Mustafa Kemal Atatürk'ün benimsediği 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' anlayışıyla günümüzde de geçerliliğini muhafaza eden barışsever ve uzlaşmacı bir anlayışa sahiptir. Atatürk'ün bu vizyon doğrultusunda tercih ettiği dış politik tercihler, Türkiye'nin bugünkü konuma gelmesindeki en önemli faktörlerden biri olmuştur. Atatürk'ün benimsediği ve Türk dış politikasını oluşturan temel ilkeler; dış politikanın barışsever olması, gerçeklikten ayrılmaması, uluslararası hukuka uygun hareket etmesi, arabulucu/kolaylaştırıcı olması ve hem bölgesel hem de uluslararası sistemde faydacı bir işbirliğini teşvik etmesidir. Böylelikle revizyonist/yayılmacı anlayışı reddeden ve milli sınırların bağımsızlığını esas alan Türkiye, modern ülkeler arasında yer almak için aktif-yapıcı bir dış politika oluşturmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Uluslararası siyasette meydana gelen her gelişmeye akılcılık ve gerçekçilik perspektifi ile yaklaşan Atatürk'ün dış politika hedefi, yukarıda sıralanan ilkeler temelinde yükselmiştir.

Türkiye'nin günümüzde hayata geçirdiği dış politika zeminini, Atatürk'ün uyguladığı ilke ve yönelimler oluşturmuştur. Bu anlayış, günümüzde halen Türkiye'nin komşu ülkelerle barış, istikrar ve güven içerisinde olmasını öne çıkarmıştır. Türkiye komşu ülkelerden başlayarak küresel siyasetteki bütün aktörlerle karşılıklı menfaatler ve kazan-kazan stratejisi yönünde ortak bir refahın uluslararası sisteme hâkim olmasını ümit etmektedir. Türkiye, hem son dönemde küresel siyasetin değişmesi hem de güç kaynaklarındaki pozitif gelişmeler karşısında daha etkin-yapıcı bir tutum ortaya koymakta ve uluslararası alanda sağlam adımlarla yürümektedir. Türkiye'nin bu etkin-yapıcı tutumu, Atatürk'ün oluşturduğu hedef ve vizyon sayesinde büyük ölçüde mümkün olabilmektedir.

Türk dış politikasının ana odak noktasında; komşu ülkeler başta olmak üzere küresel politik diyalog, iktisadi işbirliği ve kültürel uyumun kurulması amacıyla bütün aktörlerin kâr elde edeceği eşit ve sürdürülebilir bir politik, iktisadi ve toplumsal

düzen kurulması yer almakta olup, bu doğrultudaki uğraşlar istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Özünde, Atatürk'ün dış politikada çok önemli gördüğü 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' prensibi bugün Türk dış politikasının özünü oluşturmaktadır. Günümüzde Türkiye, uluslararası alanda dostluğu ve ortaklığı aranan, problemlerin ortadan kaldırılmasında etkin çalışmalarına her gün daha çok gereksinim duyulan ve buna ilaveten bölgesel ve küresel alanlarda hayata geçirdiği insani faaliyetlerle uluslararası refaha katkı sunan bir devlettir. Türkiye, bu temel prensiplere layık bir ülke olmanın dışında Atatürk'e, oluşturduğu temel prensiplere bağlı ve bu prensipleri ileri taşıyabilmenin gayreti içerisinde.

Bu bölümde ele alınan beş bölümlük geleneksel Türk dış politikasına üç kavram hâkimdir, bunlar; statükoculuk, içe odaklanma ve batıcılıktır. Bu üç prensip, geleneksel Türk dış politikasını tanımlayan önemli kavramlardır ve 1923 yılından 2011 yılına kadar geleneksel Türk dış politikasının ana sütununu oluşturmaktadır.

Statükoculuk, mevcut durumun veya mevcut sınırların korunması anlamı taşımakla beraber uluslararası sistemde var olan düzenin/dengenin korunması demektir. Atatürk'ün 'Yurtta Sulh Cihan'da Sulh' ilkesi, esasen statükoculuğu tanımlamaktadır (Oran, 1996, s. 353). Çünkü bu anlayış bütün dünyanın savaş yerine barış içerisinde yaşamasını istemektedir. Esasen bu anlayış aynı zamanda revizyonizm anlayışına da karşı çıkmaktadır. Revizyonizm, statükonun zıttı bir kavramdır. Uluslararası sistemde var olan düzenin/dengenin (statükonun) değiştirilmesi/terk edilmesi anlamı taşımakla birlikte fiili olarak bir ülkenin başka bir ülkeye ait toprakları kendi sınırlarına dâhil etmesidir. Örneğin revizyonizm, II. Dünya Savaşı sırasında İtalya, Almanya ve Japonya gibi saldırgan bir tutum sergileyen ülkelerin dış politikasına hâkimdir. II. Dünya Savaşı'na ısrarla sokulmak istenen Türkiye, yayılmacı bir anlayış yerine bu ilke doğrultusunda hareket etmiştir. Türkiye genel olarak 20. yüzyılda bu anlayışa sadık kalarak uluslararası alanda yaşanan çok sayıda sıcak çatışmadan uzak kalmıştır. Fakat 1950'de Kore'ye, 1974'te Kıbrıs'a, 1993'te Somali'ye ve 1994'te Kosova'ya asker gönderilmesi statükoculuğa istisnai durumlar olmuştur (Bölükbaşı, 2021, s. 89-92). Türkiye'nin bazı dönemlerde sınır dışına asker göndermesi keyfi değil, uluslararası alanda yaşanan gelişmelerin açtığı zorunluluktan olmuştur.

İçe odaklanma kavramı, statükoculuk kavramı ile benzerlikler göstermektedir. Çünkü bu kavramda da yayılmacı bir anlayış yerine mevcut sınırların korunması ve içeriye

odaklanma söz konusudur. Bu anlamda Atatürk'ün bahsettiği 'Yurtta Sulh Cihan'da Sulh' ilkesi bu kavramda geçerliliğini korumaktadır (Acar, 2022, s. 300). I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinin yaralarını sarmak isteyen Türkiye, kendi içerisine odaklanarak siyasi ve iktisadi anlamda devamlılığını idame ettirmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi zor süreçleri atlatarak uluslararası sahneye çıkan Türkiye, içerideki istikrarını korumak ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı durmak için içe odaklanmaya yönelmiştir. Ayrıca Türkiye'nin kendi içerisine odaklanıp yaşadığı problemlere yönelik çözüm üretmeye çalışması, uluslararası alanda yaşanan gelişmelere sessiz kalmasına da neden olmuştur.

Son olarak batıcılık ise, 18. yüzyıldan itibaren geleneksel Türk dış politikasına hâkim olan en önemli kavramlardan biridir. Batıcılık özellikle Atatürk, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki'nin önemli isimleri tarafından yoğun bir şekilde benimsenmiştir (Oran, 1996, s. 353-354). Cumhuriyetin ilan edilmesiyle yüzünü Batı'ya çeviren Türkiye'de, hemen hemen her alanda batının yaşam tarzını örnek alan reformlar gerçekleşmiştir. Eğitim ve öğretimden günlük yaşamda kullanılan aksesuarlara kadar Batı'nın izlerini görmek mümkündür. Soğuk Savaş döneminin iyice hissedilmesiyle Batı blokunun yanında yer alan Türkiye, Batı ile olan ilişkilerini mümkün olduğunca iyi tutmaya çalışmıştır. Fakat Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Hareketi'ni düzenlemesi, Batı ile olan ilişkilerini kopma noktasına getiren istisnalardan birini de teşkil etmektedir. Ayrıca Türkiye, 20. yüzyılda Batı'nın yanında yer alarak bir zamanlar Osmanlı devletinin hâkimiyeti altında olan ve ortak değerlere sahip olunan MENA ülkeleri ile olan mevcut ilişkileri alt seviyelerde seyretmiştir.

2.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası

Bir devletin dış politika oluşturması, o devletin varoluş amacı ve geleceğe yönelik vizyonu ile ortak bir zeminde beraber meydana gelmektedir. Oluşturulan politikanın hayata geçirilebilmesi ise politikanın gerçekliğine ve politikayı oluşturan yapıcının küresel siyaseti anlama ve açıklama yeteneğine bağlıdır. Böylelikle bir devlet küresel siyasetteki planlarını tanımlarken uluslararası siyasetteki rolünü bilmeli ve gerçekçi bir bakışla küresel aktörleri iyi tanımalıdır (Arı, 2003, s. 52). Yukarıdaki başlıktan da anlaşılacağı üzere bu bölümde göz önünde bulundurulacak lider Mustafa Kemal

Atatürk'tür. Zira Atatürk, bu dönemin dış politika yapımcısıdır. Atatürk, inşa ettiği ilke ve yönelimler üzerinden dış politikaya yeni bir soluk getirmiştir. Fakat Atatürk, 1923-1938 yılları arasında dış politikayı oluşturduğu süre boyunca aynı dış politik tercihlerle ve ilkelere bağlı kalmamıştır. Atatürk dönemi Türk dış politikasını iki ayrı döneme ayırmak gerekmektedir. Birinci dönem Milli Mücadele dönemidir. Lozan Barış Antlaşması dönemine de birinci kısım içerisinde yer verilmiştir. İkinci dönem ise Cumhuriyet dönemidir. Her ne kadar Atatürk dönemi Türk dış politikası iki ayrı dönem içerisinde ele alınsa da her iki dönem arasında bir bütünlük vardır (Akandere, 1988, s. 34). İkinci bölümün giriş kısmında ifade edildiği gibi Atatürk dönemi Türk dış politikasındaki temel ilke ve yönelimler; sınırlı bir süre için revizyonist, temkinli bir batıcılık, barışsever, statükoculuk ve faydacı bir işbirliğini teşvik etmektedir. Bu ilkelere revizyonizm ve statükoculuk her ne kadar birbirlerine zıt kavramlar olsa da o dönemdeki konjonktürde ortak bir zeminde bir bütünlük içerisinde olmuşlardır.

Atatürk dönemi dış politikasını anlamak ve o dönemdeki dış politika siyasetini iyi kavramak istiyorsak, 1923-1938 yılları arasında yaşanan iç ve dış gelişmeleri iyi okumak elzemdir. Öteki takdirde bu dönem üzerine gerçekleştirilecek tetkikler ve araştırmalar tam anlamıyla muvaffakiyetli olmayacaktır. Çünkü dış politika ve temel prensipleri, içerisinde bulunan dönemin getirdiği koşulların etkisiyle karar verilip oluşturulmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi sonrası Anadolu toprakları, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Anadolu topraklarının işgaline müteakiben savaş sonrasında Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918 tarihinde silahlı çatışmaların sona erdirilmesi için Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Mondros mütarekesinin birinci maddesinde *“İstanbul ve Çanakkale Boğazları açılacak ve boğazların uçlarına İtilaf güçleri yerleşecektir”* ve mütarekenin yedinci maddesinde yer alan *“İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit altında görmeleri halinde diledikleri stratejik bir noktayı işgal edebileceklerdir”* (Akengin & Tokur, 2018, s. 41). Böylelikle iki bu madde, İtilaf Devletleri'nin Anadolu topraklarını işgal etme girişimlerinin önünü açarak, ülke topraklarının işgal edilmesini kolaylaştırmıştır.

Ülke topraklarının işgali sırasında hem Sultan Vahdettin hem de bir kısım Osmanlı idarecileri, vatan topraklarının kurtarılması adına çeşitli girişimlerde bulunsa da bu girişimler başarısız kalmıştır. Sonuç olarak İtilaf Devletleri'nin kontrolü altında

kalmanın, ülke topraklarının daha fazla işgale uğramadan kurtarmanın tek yolu olacağına karar vermişlerdir. Bu duruma sessiz kalmayan ve milli değerler etrafında birleşen, çeşitli Anadolu topraklarında işgallere karşı başkaldıran kişiler de olmuştur. Bu kişilerden biri Atatürk'tür. İç ve dış çekişmelerin yaşandığı bu döneme kargaşa hâkimdir ve dolayısıyla bu dönem içerisinde dış politikanın nihai gayesi, 'egemenliği sağlamak' yönünde olmuştur. Atatürk liderliğinde bu nihai gayeyi gerçekleştirmek için ve İtilaf Devletleri'ne karşı başlatılacak mücadelenin dışarıya dönük prensip ve gayelerini hazırlamak üzere iki konferans düzenlenmiştir. Bu konferanslardan biri Erzurum Kongresi veya diğer adıyla 'Vilayet-i Şarkiye' kongresi ve diğeri ise Sivas Kongresi'dir (Alptekin, 1978, s. 35). Düzenlenen bu kongreler neticesinde ülkenin işgallerden kurtulması amacıyla yapılacak Kurtuluş Savaşı'nın dış politikası kesin çizgilerle belirlenmiştir. Öncelikle Kurtuluş Savaşı'nın ilk amacına odaklanıldığında karşımıza üstünde konuşulan ülkenin sınırları içerisinde köklü bir değişiklik yapılarak yeni bir yönetim kurmak ve tam egemen bir biçimde bu topraklar üzerinde, Türk halkının birlik ve beraberliğinin yeniden oluşturulmasını sağlamak çıkmaktadır (Armaoğlu, 2020, s. 41).

İstiklal yahut diğer adıyla Kurtuluş Savaşı'nın bu amacı dış politikaya revizyonizm olarak yansımıştır. Zira Atatürk liderliğindeki Kuvayı Milliye gibi silahlı gruplar, İtilaf Devletleri'nin I. Dünya Savaşı sonrası Anadolu milletine ve topraklarına karşı hazırladıkları, planladıkları ve tasarladıkları rolü reddedip, Anadolu'da mücadele etme ve onları vatan topraklarından atma niyetinde oldukları açıkça görülmektedir. Fakat bu dönemde bahsedilen revizyonizm, kendi anlamında bilinen bir revizyonizm durumu değildir. İzlenilen revizyonizm, düşmanı işgal ettiği topraklardan çıkarmak ve vatanın bütünlüğünü tekrardan sağlamaktır. Bu dönemde Kurtuluş Savaşı'nın dış politikadaki ana yol göstericisi olan Misak-ı Milli ile bağımsızlık savaşının henüz başında mücadelenin temel prensipleri oluşturulmuş ve vatan topraklarının sınırları çizilmiştir. Oluşturulan prensiplere bakıldığında gerçekçi olduğu görülmektedir. Zira ortak karara varılan ve sınırları kesin bir çizgiyle çizilen Anadolu topraklarıdır ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanların çoğunluğunu Türk milleti oluşturmaktadır. Atatürk, vatan topraklarının sınırlarını çizerken herhangi bir akımdan etkilenmemiş (örneğin Turancılık ve Pan-İslam gibi) ve bu nedenle dış politikayı da düşsel bir zemine değil gerçekçi ve akılcı bir zemin üzerine inşa etmiştir (Sarıay, 2000, s. 858). Dolayısıyla Atatürk, ülkenin tam bağımsızlığını esas alan sınırlandırılmış bir

revizyonizm izlemiştir. Ayrıca yapılan Lozan Barış Antlaşması sonrasında bu anlayışın, statükoculuğa dönüştüğünü görmekte mümkündür. Lozan ve sonrasındaki dönemin temel amacı, ülke sınırlarını muhafaza etmek ve dünya barışına katkıda bulunmaktır. Kurtuluş Savaşı döneminde dış politikanın sınırlı revizyonizm olmasına karşın İtilaf Devletleri, Kuvayı Milliye gibi Anadolu hareketlerinin benimsediği bu politikayı geçte olsa kabul etmek durumunda kalmışlardır. Kabul etmelerindeki en temel sebep, dış politikadaki revizyonizmin, uluslararası sistemdeki ülkelerin topraklarına, Ortadoğu'daki manda rejimlerine ya da Avrupa ülkelerinin çıkarlarına bir tehdit teşkil etmemesidir. Türk dış politikası örneğin ne Hitler Almanya'sı gibi Avrupa'nın mevcut siyasi sınırlarına yönelik revizyonist ne de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gibi sosyo-ekonomik anlamda Batı'nın kapitalizmini tehdit etme amacı taşımamıştır. Misak-ı Milli revizyonizmi, yalnızca mevcut ülke topraklarını muhafaza etme ve vatanın sınırları içerisinde işgalci konumunda bulunan düşman askerlerini çıkarmak üzerine hazırlanmıştır (Oran, 2019, s. 103-105).

Atatürk'ün bu dönem içerisinde önemli bir yer tutan diğer bir dış politikası ise dengencilik esas alınarak Batı yanlısı bir tavır sergilemesidir. Anadolu topraklarında Atatürk liderliğinde gerçekleştirilen mücadele, İtilaf Devletleri'ne karşı verilmiştir. Fakat bu mücadele Avrupalı ülkelere karşı verilmiştir, Avrupa medeniyetine değildir. Atatürk'ün izlediği bu yaklaşım, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda izlediği Batı yanlısı yaklaşım ile paralellik göstermektedir. Bunun en temel sebebi, Osmanlı'nın son yüzyılında yaşayan aydınları derinden etkileyen batıcılık, aydınlar üzerinden o dönemde Atatürk'ü de etkilemiştir. Şöyle ki Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında 'emperyalizmi yeneceğiz' ifadesindeki hedefi, Batı kültürü ve değerleri değil, batılı ülkelerin Anadolu topraklarında ulaşmak istediği siyasi ve ekonomik arzularıdır (Yeşilot & İsakov, 2021, s. 135). Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı'nda Batı'dan uzaklaşma savaşı olarak tarihe geçmemiştir. Esasen bu dönemde Türkiye Batı'dan uzaklaşmanın aksine Batı ile sürekli iletişim halinde olmaya gayret etmiş ve uyum sağlamaya çaba sarf etmiştir. Örneğin bu dönemde Avrupa'nın okyanus ötesi komşusu olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile diyalog kanalı oluşturmaya gayret etmiş, yeni ilişkiler tesis etmeye çalışmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk'ün kamuoyuna verdiği demeçlerde, Avrupa'ya bilhassa kıtanın önemli gücü İngiltere'ye, Avrupa'nın siyasi ve ekonomik parametrelerini benimseyecek yeni bir devletin kurulacağı sinyallerini vermiştir (Oran, 2019, s. 106).

Yukarıda bahsedildiği gibi bu dönemde Türk dış politikasında bahsedilen batıcılık, dengencilik temeli üzerine inşa edilmiş bir batıcılıktır. Atatürk döneminde önemli bir yer tutan bu dış politika, Milli Mücadele dönemi sırasında Batı ile olan mevcut ilişkilerde diplomasi kanadında büyük bir önem taşımış, Ankara yönetimi tarafından iyi analiz edilerek oldukça verimli kullanılmıştır. Ankara, batıcılık ilkesini iki ayaklı bir şekilde uygulamıştır; birincisi Avrupa'ya rakip olan SSCB ve ikincisi Avrupa'ya rakip olan yine Avrupa şeklinde olmuştur. Burada Atatürk'ün benimsemiş olduğu dengeli dış politika yahut siyaset, Osmanlı'nın son dönemlerinde benimsediği denge politikasına benzememektedir (Uluçevik, 2020). Örneğin 18. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti, aldığı mağlubiyetler ile küresel siyasette kaybettiği gücünü geri kazanmak için Avrupa'dan destek alarak denge siyaseti güderken, Atatürk ise gücünü kendisinden alan bir denge siyaseti oluşturmuştur. Dolayısıyla bu dönemde uygulanan dengeli politika, bir baskı veya zaruret ile değil dış politika yapımcılarının istek ve arzuları neticesinde sürdürülmüştür. Zira o zamanki konjonktürde sadece dış politika prensibi olarak denge politikası geçerli değil, onunla beraber uygulanan diğer bir dış politika parametresi ise pragmatizmdir. Atatürk dönemindeki dış politikanın en önemli köprü ayaklarından biri komünizm ve emperyalizm gibi düşüncelerin ve revizyonist politikalar izlemeye başlayan Avrupalı ve Asyalı ülkelerin karşı karşıya gelmesi neticesinde ortaya çıkan fırsatlardır (Dinç, 2019, s. 15). Anadolu topraklarında başlatılan Milli Mücadele ruhunun temel açılımı olan antiemperyalizm düşüncesi, emperyalizme karşı ileri sürülürken, bu tutum SSCB'de ilgi oluşturmuş ve Ankara bu fırsatı iyi kullanarak ikili ilişkiler ivme kazanmıştır.

Atatürk'ün uluslararası arenada uyguladığı dengeli siyasetin ilk bacağı yukarıda ifade edildiği gibi Batı'ya karşı Sovyetler planı oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin diplomasi tarihine bakıldığında, 18. yüzyıldan itibaren özellikle 1774 yılında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'ya karşı bir dengeleme politikasına gidildiğini söylemek mümkündür. Fakat Milli Mücadele döneminin yönetici takımı, o dönem içindeki koşullara göre tehdidin Doğu'dan değil Batı'dan geleceği hususunda ortak bir karara varmışlardır. Anadolu hareketinin ortak karara vardığı bu husus, 1917'de Rusya'da Şubat Devrimi'nin yaşanması ile yönetimi yeni ele geçiren Sovyet kadrosuna göre de tehlikenin Batı'dan geleceği konusunda hemfikir olmuşlardır (Armaoğlu, 2020). Böylelikle her iki ülke I. Dünya Savaşı sonrası ortak bir fikirde bir araya gelmişlerdir. Ankara-Moskova yakınlaşmasını en çok isteyen taraf Ankara

ekibi olmuştur. Zira o dönemdeki konjonktürde Ankara yönetimini uluslararası alanda ne meşru kabul eden ne de Milli Mücadele döneminde Anadolu hareketine teçhizat yardımı yapan bir ülke olmamıştır. Ankara yönetiminin temel hedeflerinden biri de, Sovyetlerin, bu iki problemi çözmesini sağlamaktır. Sovyetler hem Ankara'yı meşru bir yönetim olarak kabul edebilir hem de silah yardımı yapabilirdi. Moskova ve Ankara arasında her ne kadar ideolojik açıdan farklılıklar bulunsa da her iki yönetimde II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bunu göz ardı edebilmeyi başarmıştır. Ayrıca her iki yönetim arasında yeni ilişkilerin tesis edilme sebepleri, edilmeme sebeplerine kıyasla daha fazladır. Örneğin ilişkilerin kurulmasını sağlayan en önemli sebeplerden biri, dönemin süper gücü olan ve her iki yönetimde ortak düşmanı olan İngiltere'dir. Bu ortak düşman sayesinde her iki ülke ortak bir zeminde bir araya gelmiştir. Bunun dışında her iki yönetimi bir araya getiren İngiltere düşmanlığının yanında siyasi, ekonomik, askeri ve ideolojik nedenlerin olduğunu da belirtmek gerekir (Sönmezoğlu, 2004, s. 86-88). Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi Moskova ve Ankara yönetimleri arasında yeni ilişkilerin tesis edilmesine en fazla neden olan İngiltere, I. Dünya Savaşı sonrası hız kaybetmeden uluslararası sistemde meşruluk problemini uygulamaya koymuştur. Böylelikle meşruluk problemi, iki yönetim arasında İngiltere'ye karşı ortak düşman algısı yaratmıştır. İngiltere, birbirine zıt iki ideolojik devleti ortak düşman temelinde bir araya getirmiştir.

Uzun süren diyaloglar neticesinde, üzerinde uzlaşmaya varılan Moskova Anlaşması ile Sovyetler, Ankara'yı tanıyarak Türkiye'nin uluslararası arenadaki yalnızlığını gidermiş ve İngiltere'nin ortaya attığı meşruluk problemini ortadan kaldırmıştır (Yiğit & Durmuş, 2021, s. 218). Buna ilaveten Sovyetler, Milli Mücadele döneminde Anadolu hareketine silah ve para yardımı yaparak Ankara-Moskova ilişkilerine hız kazandırmıştır. Ancak Sovyetlerle yeni bir zeminde kurulan siyasi ilişkilerin Milli Mücadele'ye sağladığı en mühim avantaj, kuvvetlenen ilişkilerden ötürü Anadolu topraklarının muhtemel bir sosyalist yönetim biçimi ile yönetilmesi riski sebebiyle Batı tarafının Ankara yönetimine yönelik ağır yaptırımlar uygulamaktan vazgeçmesi olarak söylenebilir (Oran, 2019, s. 107). Başlangıçta Moskova yönetimi, tesis edilen ilişkilerin ilk aşamasında Ankara yönetimi üzerinde ideoloji değişikliği yapabileceği ihtimali perspektifinde yaklaşmış olsa da daha sonraki dönemde ilişkiler karşılıklı çıkarlar (antiemperyalizm) üzerine kurulmuştur. Atatürk döneminde Sovyetler ile Türkiye Cumhuriyeti arasında tesis edilen ilişkiler, Türk dış politikası için çok iyi

sonuçlar doğurmuş ve dış politika içerisinde değerli kabul edilmiştir. Ayrıca kurulan bu dostane ilişkiler, 1923-1938 yılları arasında hem dönemin süper gücü İngiltere'yi dengelemek hem de Türkiye'nin uluslararası sistemde yalnızlığının giderilmesi açısından büyük önem taşımıştır. Daha sonraki dönemlerde İngiltere ile ilişkilerin yumuşaması sebebiyle Moskova-Ankara ilişkileri, belirli bir alt düzeyde seyretmiştir (Atabey, 2014, s. 2).

Atatürk ve yönetimi, Doğu'dan (Rusya) gelebilecek tehlikeleri kontrol almanın huzuru ile yüzünü Batı'ya dönmüş ve Batı'da hâlihazırda bulunan ittifakları veya oluşabilecek grupları dağıtmanın planlarını yapmıştır. Esasen Batı'da mevcut olan ittifaklar arasında da bölünme ihtimali büyük oranda görünmekteydi. Şöyle ki I. Dünya Savaşı'ndan galibiyetle ayrılan İtilaf Devletleri arasında bulunan Fransa, savaş sırasında verdiği mücadelenin karşılığını alamadığı kanaatinde olmasıdır. Fransa'nın bunu düşünmesinin en temel sebebi ise İngiltere'nin bilhassa Ortadoğu'da elde ettiği toprakları göz önünde bulundurması ve İngiltere'ye kıyasla I. Dünya Savaşı'ndan daha az kazançla ayrılmasıdır. Böylelikle İtilaf Devletleri arasındaki ilk gerilmeler İngiltere ile Fransa arasında meydana gelmeye başlamıştır (Helmreich, 1996, s. 37). İngiltere ile Fransa arasında yaşanan gerilimlerin dışında yaşanan başka olaylarda ittifakın dağılması yönünde çatlaklar meydana getirmiştir. Örneğin yeni bir gerilim, İngiltere'nin, diğer İtilaf Devletleri'ne kıyasla kendi menfaatlerini ön planda tutmasından kaynaklanmıştır. İngiltere, Irak petrolünü ve Hindistan krallığına giden yolları kontrol altında tutmak için ve Süveyş Kanalı üzerinde ortak bir yönetim oluşturmak için kendisine itaat edecek bir ülkeyi Ortadoğu'nun kalbi olarak betimlenen bölgeye yerleştirmek istemiştir. Bu amacını devreye sokmak isteyen İngiltere, İtalya'ya taahhüt edilen Ege'yi, Yunanistan'a vererek sözünden caymıştır. İngiltere'nin sergilediği bu tavra İtalya süratle karşı çıkmış ve Fransa, bu olay karşısında İtalya'nın yanında yer almıştır. İtilaf Devletleri arasında çıkan bu problemler ve kimin pastadan (Türkiye) en fazla dilimi koparacağı çatışmaları, Atatürk tarafından iyi analiz edilmiş ve Batı ittifakını dağıtmada önemli görülerek Türk dış politikasında kullanılmıştır. Atatürk İtalya ve Fransa'yı, İngiltere karşısında yer almaya başlayınca, bu iki ülkeyi o dönem dış politikada mütemadiyen kullanma yoluna gitmiştir. Atatürk, Anadolu topraklarında iktisadi amaçlı bir Fransız mandasının bulunabileceğini dönemin Suriye'den sorumlu Fransız yetkilisi G. Picot'a iletmiştir. Buna ilaveten Atatürk, dönemin ABD Başkanı W. Wilson'ın

Ermeni olaylarını araştırmak üzere gönderdiği J. Harbord ile gerçekleştirmiş olduğu toplantıda, Atatürk' n Anadolu'da iktisadi amaçlı bir Fransız mandasının kurulabileceği teklifini Picot'a yaptığı gibi Harbord'a da sunmuştur (Oran, 2019, s. 107-109). Bu doğrultuda aklındaki planı uygulamaya koyan Atatürk, Batı ittifakında açılan gediği iyice büyütmeyi ve Batı'da Türkiye'ye karşı kurulması planlanan oyunlarđı diplomatik yollarla ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Diplomasi alanında sürdürülen başarılı dış politika hamlelerine, Anadolu topraklarında gerçekleştirilen I. ve II.  n n  Savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz gibi büyük önem taşıyan galibiyetlerle arka çıkılması, Batı ittifakının Ankara h k metini tanınmasını ve barışın sağlanması için masada olması gereken önemli bir oluşum olduğunu kabul etmesini mücbir hale getirmiştir. Buradan hareketle artık Türkiye için savaş sona ermiş ve barış döneminin kapılarının açılması ile yoğun bir diplomasi süreci başlamıştır.  tilaf Devletleri, Doğu bölgesinde barışın sağlanması için yeni diyalog kanallarının açılması teklifinde bulunmuş ve yoğun bir diplomasi için Ankara h k metini,  svire'nin Lozan kentine davet etmiştir. Lozan toplantıları sırasında Ankara h k metini en fazla çıkmaza sokan meseleler Musul, boğazlar ve kapitülasyonlar olmuştur. Ankara Lozan'da çıkmaza girmişken ve diğer devletler Lozan'da bir türlü meseleler üzerinde uzlaşmamışken toplantılara yaklaşık üç ay ara verilmiştir. Üç aylık bir molanın ardından Lozan görüşmelerine kalındığı yerden devam edilmiş ve çoğu konu üzerinde ortak karar alınarak 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanmış ve görüşmeler tamamlanmıştır.  zerinde anlaşmaya varılan Lozan metni, antlaşmaya taraf olan devletlerden herhangi birinin istek ve arzularını tam anlamıyla karşılayacak düzeyden yoksun olmakla beraber metin daha çok taraflar arasında bir uzlaş sağlama şeklinde düzenlenerek 6 Ağustos 1924 tarihinde yürürlüğe koyulmuştur (BBC News Türkçe, 2017). Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti için savaş dönemi sona ermiş ve dünya ülkeleri tarafından resmen tanınmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren i politikada Türkiye Cumhuriyeti 1930'lu senelerin sonuna kadar bütün çaba ve gayretlerini, Batı'yı örnek alarak muasır medeniyetler seviyesine yükselmek için Batılı tarzda ıslahatlar yapmaya harcamıştır. Dış politikada ise Türkiye, Lozan'da bir türlü çözüme kavuşturamadığı  ngiltere ile arasındaki Musul meselesine, Fransa'dan alınan borçlar konusuna ve Yunanistan'la nüfus değişimi gibi önemli problemlere odaklanmıştır.

Lozan'dan sonra çeşitli değişiklikler yapılan Türk dış politikasının tam merkezine Almanya, İtalya ve Japonya'nın yayılcı politikalar izlemesi sebebiyle 'güvenlik' kavramı koyulmuş ve Türk dış politikası bu kavram üzerinden ilerlemiştir. Esasen bu konu, Osmanlı Devleti'nin son demlerinde izlediği dış politika ile bir devamlılık göstermektedir. Bu devamlılığın en temel nedeni Osmanlı'nın son dönemi ile 20. yüzyılın başlarındaki uluslararası sistemin aynı olmasıdır. Bu aynılıktan kasıt, Osmanlı'nın dış politikadaki düşman algısı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası sistemdeki düşman algısı Batı'da buluşmaktadır. Bu sebeple Kurtuluş Savaşı esnasında denge elemanı olan SSCB ile hız kazandırılan ilişkiler, Lozan sonrası dönemde Türk dış politikasında yer alan önemli bir anlayış olabilmeyi başarmıştır (Sarıay, 2000, s. 859-862). Fakat bu husus, Türkiye'nin tamamen sırtını SSCB'ye yasladığı anlamına gelmemektedir. Zira Atatürk'ün uluslararası alanda uyguladığı dış politikanın önemli bir yönü de çok taraflı olmasıdır. Böylelikle Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından problemlerin çözüme kavuşturulmasına ehemmiyet verilmişse de sonrasında zamanın süper güçleri ile sorunların tarafları olan bölgedeki diğer ülkeler arasında iktisadi ve güvenlik alanlarında işbirliği yapılmış ve gerçekleştirilen toplantılar neticesinde belli koşullarda kabul edilen anlaşmalar kaleme alınmıştır. Esasen Atatürk'ün dış politikada izlediği bu yol, Türkiye'yi mümkün olduğunca uluslararası alandaki problemlere yaklaştırmamak ve ayrıca uluslararası sistemdeki tüm devletlere Türkiye'nin saygın bir ülke olduğunu resmetmektir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). 1930'lu yılların başlarına gelindiğinde dış politikada yürütülen bu diplomasi sayesinde Türkiye, pek çok iç ve dış problemi ortadan kaldırmıştır. Böylelikle daha sonraki dönemde Türkiye, uluslararası sistemde daha aktif-yapıcı dış politika sürdürmeye başlamıştır. Ayrıca o dönemdeki mevcut durum incelendiğinde problemlerin artma eğiliminde olduğu, bu hususlardan ötürü de işbirliği yapılamamasının karşısında bariyerlerin çoğaldığı bir dönem önümüze çıkmaktadır. Ancak Türk dış politikası bu mevcut durumun dışına çıkarak aksi yönde milletlerarası barışa çağrı yaparak barışçıl bir dış politika izlemeye başlamıştır. Örneğin Atatürk, bu dönemde milletlerarası barışa katkı sunmak için "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" anlayışı çerçevesinde çeşitli barışçıl stratejiler oluşturarak hayata geçirmiştir. Hâlbuki 1930 yılının başından itibaren başta Almanya olmak üzere İtalya ve Japonya gibi ülkelerin izlemiş olduğu revizyonizm ile statükoculuğu benimseyen devletlerarasındaki çekişme, uluslararası sistemde giderek daha fazla büyümeye devam etmiştir.

Esasen Türkiye perspektifinden olaylar incelendiğinde I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılmış ve İtilaf Devletleri tarafından Anadolu toprakları işgal edilerek sömürgeleştirilmeye çalışılmış ve bu işgal süreci içerisinde pek çok haksızlığa boyun eğilmiştir. Fakat bütün negatifliklere karşın zamanın Türk dış politikası, hislerden değil gerçekçilik kavramından güç bulmuştur. Dolayısıyla Türkiye, hayalci düşüp yeni serüvenlere başlamaktansa muhtemel kargaşa ve problemlere yaklaşmayıp Lozan Barış Antlaşması sonrası sınırlarını muhafaza etmeyi ve mevcut durumunu korumayı tercih etmiştir. Türkiye'nin seçmiş olduğu bu tercih Atatürk'ün sulhperver ilkesi ile açıklanabilir. Bu ilke doğrultusunda Türkiye'nin hem bölgesel aktörlerle hem de küresel aktörlerle uluslararası sistem içerisinde barış içinde bulunmaktan bir tavır sergilediğini ve küresel siyasette her devlete yönelik tarafsız politikalar izleyeceğini yansıtmaktadır (Bıyıklı, 2008, s. 350-352). Örneğin Türkiye'nin tarafsız politikalarını uluslararası sistemde hayata geçirmesinin temel amacı, hem küresel hegemonyacıları hem de bölgesel aktörleri dengeleme ve de işbirliği temelinde pek çok devletle çeşitli anlaşmalar yaparak ittifaklar oluşturmaktır. Türkiye küresel ve bölgesel güçleri dengeleme planını üç ana eksene ayırmıştır. Birinci grupta İngiltere-Fransa, ikinci eksen Almanya-İtalya (bu ülkeler 1920'li yılların sonundan itibaren revizyonist bir tavır sergilemeye başladı), son olarak üçüncü eksen Karadeniz'e komşu olan Sovyet Rusya yer almaktadır.

Yukarıda bahsedilen bu üç eksene karşı, Türk dış politikasının hayata geçirdiği veya hayata geçirmeyi planladığı bir tavır bulunmaktaydı. Örneğin birinci eksen yer alan İngiltere ve Fransa, öteki iki eksene kıyasla Türkiye'ye daha yakın görülmesi gereken ülkeler olarak kabul edilmiştir. Bu ülkelerin yakın olarak görülmek istenmesinin temel sebebi, 'Status Quo' yani statükoculuğu savunmaktan yana bir tavır sergilemeleridir. Ayrıca Türkiye'nin bu dönemde örnek aldığı Batı kültürü ve değerlerini iyi uygulayan bu iki devletin olması, gerçekleşen eksen seçimi üzerinde büyük tesiri olmuştur.

Almanya ve İtalya'da yaşanan iktidar değişimlerinden sonra bu ülkeler 1920'li yılların sonundan itibaren yayılmacı politikalar izlemeye başlamışlardır. Dolayısıyla Almanya ve İtalya, izlemiş oldukları revizyonist karakterden dolayı yaklaşılmaması gereken eksen olarak kabul edilmiştir. Atatürk, dış politikada her ne kadar çok yönlü bir diplomasi yürütse de bu iki ülke ile yan yana gelmemeyi tercih etmiştir. Ayrıca bu eksen içerisinde bulunan İtalya, uzun bir süre geçmeden Güney Ege'de

konumlanan on iki adayı ve Doğu Afrika'da yer alan Habeşistan'ı (bugünkü adı Etiyopya) işgal ederek Türkiye için adım adım büyük bir tehdit oluşturmuştur. Bu doğrultuda Almanya ve İtalya'nın yer aldığı bu eksen, öteki iki eksene kıyasla yalnızca bir denge elemanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak üçüncü grupta yer alan Sovyet Rusya ile ilişkiler belirli bir düzeyde pozitif ilerlemiş fakat Milli Mücadele'deki zamanla karşılaştırıldığında, ilişkilerin daha alt seviyelere doğru indiği görülmüştür. Moskova-Ankara ilişkilerinde gerileme olmasının temel sebebi dış politikada Türkiye'nin Batı kültürüne ve değerlerine daha fazla ilgi göstermeye başlamasıdır. Öyle ki Ankara, Moskova ile sadece belirli konularda işbirliği yapmasının haricinde Moskova'yı bir dengeleme elemanı olarak görmüştür (Duman, 2020, s. 400). Bu üç eksenden birincisi olan Londra ve Paris eksenini, Türk dış politikası için ittifak kurulabilecek ve uluslararası alanda birlikte hareket edilebilecek ortaklar olarak görülmüştür. Aynı zamanda Türk dış politikası, Londra ve Paris eksenini ile Moskova eksenini arasında uygulamak istediği tarafsız politikaları ile her iki eksen arasında köprü olma planlarını yapmakta olduğunu da ifade etmek elzemdir.

Revizyonist yönelimlerin giderek daha fazla arttığı o dönemde Türk dış politikasının vatan topraklarını muhafaza etmek için hayata geçirdiği başka bir plan ise komşu ülkelerle çeşitli anlaşmalar yaparak ittifaklar kurmaktır. Dolayısıyla Türkiye, komşu ülkelerle ittifaklar kurarak sınırlarını güven altında tutmayı temel amaç edinmiştir. Örneğin Türkiye ilk olarak batısında yer alan Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile 9 Şubat 1934 tarihinde Yunanistan'ın başkenti Atina'da imzaladığı Balkan Paketi ile Batı sınırlarını güvence altına almıştır. Daha sonra Türkiye, doğusunda yer alan İran, Irak ve Afganistan'la 8 Temmuz 1937'de İran'ın başkenti Tahran'da Saadabad sarayında imzalanan Sadabat Paketi ile Doğu sınırlarını güvence altına almayı başarmıştır. Türkiye'nin kurmuş olduğu bu ittifaklar, Doğu ve Batı sınırlarını muhafaza etmesine önemli katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra 1923'te Lozan'da bir türlü çözülemeyen Boğazlar sorunu, tarihler 20 Temmuz 1936'yı gösterdiğinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Lozan'dan 16 yıl sonra Türkiye'nin lehine çözüme kavuşturulmuştur. Bu çözümle boğazlar üzerinde tamamen söz sahibi olan Türkiye, II. Dünya Savaşı yaklaşırken çok önemli bir problemi ortadan kaldırarak boğazları güvence altına almıştır. Ayrıca 26 Haziran 1939 yılında oybirliği ile Türkiye'ye katılan Hatay, önemli bir sınır güvenliği sorununu ortadan kaldırmıştır. Özellikle Lozan'da çözülemeyen Boğazlar ve Hatay sorunu, ikinci eksende yer alan Almanya

ve İtalya'nın izlemiş oldukları revizyonist politikalar nedeniyle Türkiye'nin lehine çözülmüştür (Dinç, 2019, s. 20).

2.2. II. Dünya Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası

I ve II Dünya Savaşları arasındaki süreçte Türkiye, temel olarak 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması'yla yaratılan statükonun sürdürülmesi yönünde tavır sergilemiş ve bu doğrultuda uluslararası sistemde Batı'daki büyük savaşın ardından oluşan dengeyi sürdürmek adına barışçıl politikalar izlemeye başlamıştır. Lozan'dan sonra Türkiye, hem sınır komşusu olduğu devletlerle hem de diğer uluslararası sistemde yer alan ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya gayret ederek mevcut toprak bütünlüğünü korumak istemiştir. Dolayısıyla Lozan Barış Antlaşması sonrası Türk dış politikasının temel amacı, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne direkt tehdit oluşturabilecek unsurlara karşı, komşu ülkelerle ortak güvenlik paktları kurmak ve uluslararası alanda meydana gelen mühim problemleri barış yoluyla çözüme kavuşturmaktır (Koçak, 1986, s. 229). Bu doğrultuda Türkiye, 30 Mayıs 1928 yılında İtalya ile Dostluk Antlaşması imzalayarak iki devlet arasında yakın ilişkiler kurulmasını istemiş fakat 1934 yılında İtalya'da Mussolini'nin iktidara gelmesi ile Kuzey Afrika coğrafyasında yayılcı politikalar izlemesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olmuştur. Buna ilaveten 1933 senesinde ise Berlin'de Hitler'in iktidara gelmesiyle Nazilerin revizyonist emellerini gün yüzüne çıkarması, Türk-Alman ilişkilerinin bozulmasına sebebiyet vermiş ve bilhassa Hitler'in Boğazlar konusunda İtalya'ya destek vermesi, Türk yöneticilerde endişe uyandırmıştır. Ancak bu süreçte Türkiye, Almanya ile sürmekte olan iktisadi işbirliğine de devam etmiştir. II. Dünya Savaşı öncesi Nazi iktidarı, dış politikasını politik, askeri ve iktisadi hedefleri yönünde tasarlamış (Koçak, 1993, s. 353) ve bu doğrultuda Hitler, Türkiye'yi, üzerinde öncelikle ekonomik ardından politik olarak tahakkümü altına alarak ABD'nin önderliğini yaptığı Batı ittifakından koparmak istemiştir (Armaoğlu, 1991). Roma'da Mussolini ve Berlin'de Hitler'in iktidara gelmesi ile bu iki liderin Avrupa'da, Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da izlediği yayılcı politikalar, Türkiye'nin, 1935 yılından itibaren Akdeniz havzasında iki ülkeye karşı denge kurmak için İngiltere ile ilişkileri samimi ve dostane hale getirmeye çalışmasına neden olmuştur. İngiltere ile Musul üzerinde yaşanan gerilimden sonra 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olmuştur. Boğazların yönetimi hakkında

Türkiye'ye destek veren İngiltere ile ilişkiler iyileşirken SSCB ile olan ilişkilerde sektemeler ortaya çıkmaya başlamıştır (Yalçın, 2000, s. 234-235). II. Dünya Savaşı zamanında dış politika yeniden değişmiş ve bu süreçte iktidar koltuğunda oturan yönetici ekip dünya sahnesindeki en önemli altı yılı yaşamıştır. Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan İsmet İnönü, kendisini bir anda II. Dünya Savaşı'nın içerisinde bulmuştur.

1939 yılının ilk aylarında II. Dünya Savaşı henüz başlamamışken Türkiye, İngiltere ile Musul olayından ötürü bozulan ilişkilerini iyileştirmek ve Akdeniz'de Almanya ve İtalya'nın revizyonist politikalarına karşı denge unsuru oluşturmak için 12 Mayıs 1939 tarihinde Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nun imzalandığını tüm kamuoyuna duyurmuştur (TBBM, 1939). Bu deklarasyonun ardından Türkiye ve Fransa, daha önce Hatay üzerinde yaşanan gerilimi arkada bırakmak ve iki ülke arasında bozulan ilişkileri iyileştirmek adına 23 Haziran 1939 tarihinde aralarında Türk-Fransa Ortak Deklarasyonu'nun imzalandığını kamuoyuna ilan etmişlerdir (TBBM, 1939). Aynı yıl içerisinde Alman-Sovyet ilişkilerinin hız kazanmasından endişe duyan yönetici kadro, 1939'un sonuna doğru 19 Ekim'de Türkiye-İngiltere-Fransa arasında ittifak kurulması için gerekli imzaları atmıştır. Fakat II. Dünya Savaşı'nın süreceği altı yıllık dönem boyunca Türk dış politikasının temel amacını, savaşa katılmamak ve Türkiye'yi savaşın dışında tutmak olarak belirlemişlerdir (Aydemir, 2000, s. 142). Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan deklarasyon metnine göre, Avrupa kıtasına mensup bir devletin saldırması sonucu başlayan ve Fransa ve İngiltere'nin de içinde olduğu bir savaş, Akdeniz havzasına da sıçrarsa Türkiye iki ülkeye de yardım edecektir. Aynı şekilde deklarasyon, Türkiye, Avrupalı bir devletten saldırıya maruz kalırsa Fransa ve İngiltere'nin Türkiye'ye yardım etmesini taahhüt etmiştir. Fakat Türkiye, imzalanan deklarasyon metnine ek bir madde daha (Sovyet çekincesi ile ilgili) koydurarak bir güvenlik duvarı inşa etmiştir. Ayrıca imzalanan deklarasyon metnine göre Türkiye, iki ülkeden ekonomik, nakdi yardım alacak ve savaş öncesi için askeri ekipman sağlanacaktır (Akandere, 1988, s. 273). Almanya ve İtalya'nın açık bir şekilde saldırgan politikalar izlemesinin ardından üç ülke arasında askeri ve teknik alanlarda görüşmelere başlanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda önemli kayıplar vererek ayrılan ve sonrasında Anadolu topraklarında mücadele veren Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı'na girmemesi üzerine inşa ettiği bu dış politika, Osmanlı Devleti'nden miras kalan dış politika gelenekselliğinden, Atatürk döneminde uygulanan ilke ve

yönelimlerden, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemi dış politika yapıcılarının bilgi, birikim ve tecrübelerinden ortaya çıkmıştır.

1939 yılı, dünya tarihinde köklü değişikliklerin yaşandığı ve dünya tarihinin en fazla kanlı biten döneminin kapılarını açan bir yıl olmuştur. 15 Mart 1939 tarihinde Almanya'nın, Çekoslovakya'yı ilhak etmesi ve hemen ardından İtalya'nın 7 Nisan 1939 tarihinde Arnavutluk'u işgal etmesi, Türkiye'yi, güvenlik arayışına itmiştir. Bu doğrultuda yukarıda değinildiği gibi 12 Mayıs'ta İngiltere ile daha sonra 23 Haziran'da da Fransa ile siyasi, askeri, ekonomik ve teknik alanları da içeren 'Barış Cephesi' adı altında Ortak Deklarasyon yayınlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye, yaptığı bu sözleşmelerle politik olarak hangi safta yer alacağına karar vermiştir. Üç ülke arasında imzalanan ortak deklarasyonun ardından iki düşman Sovyetler ve Almanya 23 Ağustos 1939 tarihinde aralarında Saldırmazlık Paktı'nı imzalamıştır. Bu paktın imzalanması ile Polonya'yı aralarında bölüşmelerinin ardından Hitler, 1 Eylül 1939 yılında Polonya'yı işgal ederek resmen II. Dünya Savaşı'nı başlatmıştır (Uçarol, 1995, s. 595). Almanya'nın Polonya işgalinden iki gün sonra İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş açtıklarını duyurmuşlardır. Ardından Stalin'de Polonya'yı istila etmiş ve kısa bir zaman içerisinde Baltık devletleri; Estonya, Litvanya, Letonya ve Finlandiya'ya saldırmıştır. 1940 yılında Hitler, Fransa'ya girerek 14 Haziran'da Paris'i ele geçirmiş ve 27 Eylül'de Almanya, İtalya ve Japonya arasında üçlü pakt imzalanarak Mihver İttifakı kurulmuştur. Almanya'nın yanında yer alarak savaşa giren İtalya'nın, Akdeniz'de yayılcı politikalar izlemesinden dolayı Türkiye'nin, Müttefik Devletler'in yanında savaşması ortak deklarasyon gereği istenmiştir. Ancak Türkiye, ortak deklarasyona koydurduğu ek maddeyi (Sovyet çekincesi ile ilgili) öne sürerek iki ülkenin istediğine olumsuz yanıt vermiştir. Özellikle Fransa'nın işgal edilmesinin ardından Türkiye, savaşa girmeme hususundaki politikasına daha da sıkı sıkı benimsemeye başlamıştır. Diğer deklarasyon ortağı İngiltere ise Türkiye'yi savaşa dahil etme konusundaki isteği gerçekleşmeyince ve savaşa girme ısrarının devam etmesi halinde Türkiye'yi Mihver İttifakı'na yaklaştıracaklarını düşünerek Türkiye'nin tarafsız bir tavır sergilemesinin Müttefik Devletler'in yararına olacağını kabul etmiştir. Türkiye'nin, savaşa katılmamasını ikinci protokole dayandırması, deklarasyonu imzalayan İngiltere ve Fransa tarafından bir çeşit bahane olarak kabul edilmiştir. İngiltere ve Fransa'nın bu düşüncesinin aksine dış politika yapıcıları, kendisine herhangi bir ekonomik veya askeri yardımda bulunulmaz ise ve Müttefik

Devletler'in, Mihver İttifakı'na üstünlük sağlayamadığı sürece II. Dünya Savaşı'na girmeyeceğini belirtmiştir. Türkiye, savaşa katılmama konusundaki tavrından dolayı Müttefik Devletler tarafından SSCB çekincesinden dolayı imzaladığı deklarasyonun şartlarını yerine getirmeyen ve sözünde durmayan bir devlet olarak anılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Türk dış politika yapımcıları, bilhassa İngiltere'nin yanında olduğunu ve haklı oldukları konuda onlara arka çıktığını fakat gerçek anlamda savaşa dâhil olmayarak ülkenin güvenliğini esas aldıklarını da ifade etmişlerdir. Türkiye, İngiltere'ye karşı ifade etmiş olduğu bu söylemleri Sovyetlere ve Almanlara karşıda ifade ederek II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başarmış ve Müttefik Devletler, Mihver İttifakı ve diğer aktörler arasında 'Denge' politikasını benimsemiştir. Türk dış politikasının II. Dünya Savaşı sırasındaki yapı ve karakteri, savaşa dâhil olmamak ve ittifaklar arasında 'Denge' siyaseti yapmak üzerine kurulmuştur. (Yılmaz, 1999, s. 19). Dış politika yapımcılarının bu dönemde benimsediği tavır, Türk halkı tarafından da destek görmüştür (Nadi, 1979, s. 112).

1943 senesinde Müttefik Devletler savaşın gidişatının kendi lehlerine döndüğüne kanaat getirince Fas'ın başkenti Kazablanka'da bir araya gelmişlerdir. Konferansın ana gündem maddesi, Türkiye'yi savaşa sokmak ve savaş sonrası yeni düzenin ne şekilde olacağını tartışmaktır. Winston Churchill, Kazablanka'da Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesi onayını aldıktan sonra İnönü ile görüşmek üzere Adana'ya gelmiştir. 30-31 Ocak tarihlerinde gerçekleşen Adana görüşmelerinde Churchill, Almanya'nın koşulsuz teslim olması için Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu doğrultuda Türk havaalanlarının Müttefik Devletler'in kullanımına açılmasını talep etmiştir (Yılmaz, 1999, s. 22). İki gün süren görüşmelerin ardından Churchill, İnönü'yü ikna etmekte başarısız olmuş ve iyi bir netice alamadan ayrılmıştır. Savaşın son dönemine doğru yaklaşıldığında 18 Ekim'de başlayan ve 1 Kasım 1943'e kadar sürecek olan Moskova Konferansı'nda, Müttefik Devletler, Türkiye'nin savaşa katılması için tekrar anlaşmaya varmışlar ve Türk havaalanlarının Müttefik Devletler tarafından kullanılmasını istemişlerdir (Bilge, 1992, s. 188-191). Ancak Türkiye, kendisine iktisadi, askeri ve teknik yardımlar yapılmadığı sürece savaşa dâhil olmayacağını dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu vasıtasıyla Müttefik Devletlere bildirmiştir. Moskova Konferansı'nda da bir sonuç alınamayınca 5 Kasım 1943 tarihinde Müttefik Devletler, bu kez Mısır'ın başkenti Kahire'de bir araya gelmişlerdir. Bu konferansın önemli konularından biri Moskova'da olduğu gibi

Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesiydi. Kahire'de İnönü üzerinde baskı kuran İngiltere Başbakanı Churchill'in ve ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in ısrarı üzerine Türkiye, ilk kez savaşa katılmayı prensip olarak kabul etmiş ancak askeri ve teknik yardımlar yapıldıktan sonra savaşa katılacağını bildirmiştir (Uçarol, 1995, s. 646). Zira Türkiye'den havalanan Müttefik Devletlere ait uçaklar, Almanların Türkiye üzerine yürümesine yol açabilirdi. Kuzey Afrika'daki konferansın ardından Müttefik Devletler bu kez 28 Kasım 1943 tarihinde İran'ın başkenti Tahran'da bir araya gelmişlerdir. Tahran Konferansı'nın ana gündem maddelerinden biri Türkiye'nin fiili olarak savaşa dâhil edilmesi ve Türk havaalanlarının Müttefik Devletler tarafından kullanılmasıdır. Türkiye'nin en büyük endişesi, Sovyetlerin Almanya'ya doğru ilerlerken Türkiye'ye yönelik bir askeri hamle de bulunmasıydı. Türkiye, Tahran'da bu konu hususunda Müttefik Devletler'in, savaş sırasında ve sonrasında tavırlarının net olmasını istemiştir. Türkiye'nin en temel isteklerinden biri de savaş sona erdiğinde Avrupa kıtasında dengenin devam etmesiydi. Zira Almanya'nın koşulsuz teslim olması sonrası Sovyet Rusya'nın etki alanı genişleyecek ve Avrupa'da büyük bir güç olarak ortaya çıkacaktır. Bunu göz önünde bulunduran Türk dış politika yapımcıları, Türkiye'yi savaşa sokup askeri gücünü burada tüketmek yerine bu gücünü savaş sonrası Avrupa'da geniş bir nüfuz alanı elde edecek olan büyük tehdidi (Sovyetler) dengelemek için saklamayı tercih etmiştir.

5 Kasım 1943'te düzenlenen Kahire Konferansı'nda Türkiye-İngiltere-ABD arasında yapılan uzlaşma sonucunda, Türkiye'ye savaşa dâhil olması için askeri ve teknik konuda yardım yapılması beklenmiştir. Fakat üç ülke arasında tesis edilen diyalog kanallarından bir netice alınamayınca görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Görüşmelerden sonuç alınamaması İngiltere'nin Türkiye'ye bakışını değiştirmesine neden olmuş ve İngiltere 1944'ten itibaren Türkiye'ye 'Soğukluk Politikası' uygulayarak ilişkileri alt seviyeye indirgemek istemiştir. İngiltere'nin sergilediği bu duruşa yönelik Türk dış politika yapımcıları, ülkeyi savaşa sokmama hususundaki gayretini ve her iki blok arasında kurduğu denge politikasını benimsemeye devam etmiştir. Ayrıca yönetici kadro, savaş sonrası konjonktürde İngiltere'nin ve ABD'nin Sovyetlerle girişecekleri rekabetten ötürü Türkiye'yi Doğu blokuna kaptırmamak ve kendi menfaatlerinden dolayı ilişkilerin pozitif yöne doğru ilerleyeceğini düşünmüşler (Yılmaz, 1999, s. 23).

II. Dünya Savaşı sırasında Türk dış politika yapıcılarının, savaş dönemi boyunca dış politikadaki ana politikası, Türkiye’yi savaştan uzak tutmaktır. Bu doğrultuda dış politika yapıcıları, Türkiye’yi savaştan uzak tutmanın yolunu ise savaş döneminde bloklar arası denge kurmakta bulmuş ve bu dengeyi oluştururken Türkiye’ye yönelik hangi bloktan bir saldırı gerçekleşirse buna bir cevap vereceğini her iki tarafa da iletmiştir. II. Dünya Savaşı zamanında benimsenen politika Müttefik Devletler tarafından hoş karşılanmasa da Türkiye Cumhuriyeti kendisine doğrudan bir saldırı olmayan ve Avrupalı devletlerin kendi menfaat mücadelelerinden doğan bir savaşa katılmak istememiştir. I Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve 1929 Ekonomik Buhranı’ndan ağır kayıplar alarak çıkan Türkiye, II. Dünya Savaşı döneminde jeostratejik önemini ABD, İngiltere, Almanya ve Rusya’ya karşı iyi kullanarak bu ülkelerden gelen baskılara karşı koymuştur. Ayrıca düzenlenen pek çok konferansta karşılaştığı baskı durumlarında prensip olarak savaşa girmeyi kabul etmiş fakat zamanı erteleterek savaşa dâhil olmasını gerektirmeyecek şekilde savaşın bitmesini beklemiştir. İktisadi ve askeri olarak bir hazırlığı olmayan Türkiye, sürekli olarak savaşa dâhil olması hususunda yapılan baskıları bertaraf etmek için İngiltere’ye yönelik SSCB tehdidini, İngiltere ve Fransa ile imzaladığı deklarasyonu Almanya’ya karşı ve SSCB’ye yönelik de ABD ve İngiltere’yi ortaya atarak olayları meşru bir zeminde işleyip gelen istek ve talepleri geri çevirebilmeyi başarmıştır. Türkiye’nin savaşın bitimine az bir zaman kaldığında savaşa girmeme ve bloklar arası ‘Denge’ politikasını terk ettiğini ifade etmek elzemdir. Ankara yönetimi tarihler 23 Şubat 1945’i gösterdiğinde Mihver İttifakı’na savaş açarak Müttefik Devletler’in safında bulunduğunu tüm kamuoyuna ilan etmiştir. Ancak Türk dış politikasında yaşanan bu değişimler, Soğuk Savaş dönemi boyunca Türk dış politikasının ABD başta olmak üzere sadece Batı bloku içinde uzun yıllar tek kalmasına yol açmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet tehdidinden çekindiği için Müttefik Devletler’in yanında yer almayan Türkiye, savaş sonrası Batı’nın yanında yer alsa da Batı bloku içerisinde güven konusunda şüpheli bir ülke olarak nitelendirilmiş ve Soğuk Savaş dönemi içerisinde güven bunalımı yaşamıştır. Netice itibariyle Türkiye, II. Dünya Savaşı döneminde politik, iktisadi ve askeri kuvvetinin üstünde bir siyaset başarısı elde ederek savaşa dâhil olmamayı başarmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetlerin istekleri, Türkiye’nin Batı’ya yaklaşmasına neden olmuş ve hızla girilen Soğuk Savaş döneminde Türkiye, hissettiği Sovyet tehdidine karşı ABD’nin liderliğinde bir araya gelen Batı blokunun safında yer almıştır.

2.3. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası

Soğuk Savaş, 1947’de ABD’nin 33. Başkanı Harry S. Truman’ın dünyadaki bütün kamuoyuna duyurduğu ve kendi adıyla anılan Truman Doktrini ile başlayan, 26 Aralık 1991 senesinde SSCB’nin dağılması ile sona eren iki kutuplu düzen içerisinde iki farklı ideolojiye sahip süper gücün politik, askeri ve iktisadi konular başta olmak üzere farklı konularda da şiddetli yarış içinde oldukları döneme denilmektedir (Kömürçü, 2020). II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından ortaya çıkan iki süper güç ABD ve SSCB bu dönemin kilit aktörleridir. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile ortaya çıkan bu yeni dönemde, uluslararası alanda güçler dengesi ABD ve SSCB’nin lehine değişmiş ve Batı-Doğu bloku olmak üzere farklı ideolojilere sahip iki kutup ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistem, Batı blokunun liderliğini yapan ABD demokratik parametrelerini ve Doğu blokunun liderliğini yapan SSCB’nin ise komünizm parametrelerini uygulamaya koyduğu bir rekabet sahası haline gelmiştir (Akın, 2017, s. 122). Küresel politikada güçler dengesinin dönüşümü neticesinde SSCB ile ABD arasında yaşanan rekabetin en yoğun olduğu yerlerden biri Avrupa kıtası olmuştur. II. Dünya Savaşı’nın bitmesi ile özellikle ekonomik, güvenlik ve toplumsal alanlarda önemli krize giren Avrupa ülkeleri kendi içerisine odaklanarak yaralarını sarmak istemiştir. Avrupalı ülkeler yaralarını sarmaya çalışırken güvenlik zafiyetide çok fazlaydı ve bu durumdan yararlanıp kıtada nüfuz elde etmek isteyen ABD ve SSCB için Avrupa, iyi bir mücadele alanı haline gelmiştir (Erkan, 2010, s. 188-189). Böylelikle İngiltere ve Fransa gibi süper güçlere ev sahipliği yapan Avrupa, II. Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş sırasında önemli güçlerin toprakları olma özelliğini kaybetmiş küresel alt kategori sınıfına düşmüştür (Akın, 2017, s. 121). İki kutuplu sistemin Truman Doktrini ile başlamasının ardından iki farklı ideolojiye sahip ABD ve SSCB bu dönemde öne çıkmış ve 1947-1991 arası dünyada politik, iktisadi ve sosyal alanlar başta olmak üzere pek çok konuda değişim ve dönüşümler yaşanmıştır (Balkaya, 2013, s. 151-153).

26 Aralık 1991 senesinde kadar devam edecek olan Soğuk Savaş’ın, var olan bütün kalıpları ve alışıla gelen tüm âdetleri yeniden düzenleme gibi bir özelliği olmuştur. Ayrıca Soğuk Savaş döneminin, tahlilini yapmaya çalışarak Türk dış politikasında yarattığı değişim ve dönüşümleri yahut neleri değiştiremediğini farklı açılardan olaylara bakarak bu bölümde analiz etmeye çaba sarf edilmiştir. 44 yıllık bir süreyi kapsayan Soğuk Savaş dönemi içerisinde Türk dış politikasının; Doğu’daki SSCB

tehdidi, bu tehdide karşın Batı blokunun yanında yer alma ve bulunduğu bölgede lider bir devlet olma gibi konular ana gündeminde olmuştur (Topal, 2013, s. 112-113).

Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasının hüviyeti, sergilediği duruş ve genel tavrı incelediğinde Atatürk dönemi ve II. Dünya Savaşı'ndaki karakteristik yapısına oranla devamlılıkların ve değişimlerin olduğu görülmüştür. Örneğin cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemlerde dış politikada egemen olan güvenlik anlayışı, Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikasında süreklilik arz etmektedir. O dönemde güvenlik anlayışı üzerine inşa edilen Türk dış politikası, iki kutuplu sistemde de bu anlayışı devam ettirmiştir. Milli Mücadele döneminde Türkiye'ye destek veren SSCB, Soğuk Savaş'ta Doğu blokunun önderi olarak Türkiye'nin karşı safında yer almıştır. Milli Mücadele sırasında Türkiye, Batı'ya yönelik güvenlik odaklı bir dış politika oluştururken Soğuk Savaş sırasında SSCB'ye karşı güvenlik merkezli dış politika inşa etmiştir. SSCB'den böyle büyük bir tehdit hissedilmesinin temel nedeni, II. Dünya Savaşı sırasında Türk dış politikasında benimsenen tarafsızlık ilkesinin savaş bittiğinde Türkiye'nin küresel alanda yalnız bırakılmak istenmesiyle direkt ilgilidir. Esasen bu konjonktürde Türkiye, revizyonist bir tavır takınan SSCB için geri çevrilmemesi gereken bir fırsat olarak görülmüştür. Böylelikle SSCB'nin takınmış olduğu tehditkâr tavrı doğru tanımlayan Türkiye'nin, dış politika merkezine güvenlik esaslı bir yaklaşım benimsemesi yerinde olmuştur (Ataç, 2017, s. 207). Zira SSCB'nin en temel amaçlarından biri, imparatorluk zamanında Çarlık Rusya'sının izlediği revizyonist politikaları pratiğe dökmektir. Örneğin II. Dünya Savaşı sırasında Almanları kendi topraklarından çıkarmakla kalmayan SSCB, Doğu ve Güney Avrupa ülkelerini işgal ederek kendi ideolojisini bu devletlere benimsetme çabası içerisine girmiştir (Bağcı, 2001, s. 3-5). Bu ülkelerle sınırlı kalmayan SSCB'nin Türkiye'yi yeni hedef olarak seçmesi de çok uzun sürmemiştir. Doğu ve Güney Avrupa ülkeleri ile kendini sınırlı tutmak istemeyen SSCB; 1945-1946 dönemleri arasında Akdeniz bölgesindeki hareket alanını büyütme adına Türkiye'nin çeşitli topraklar ve bilhassa boğazları üzerinde üsler kurulmasını istemiştir. Ayrıca 1936 senesinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Milli Mücadele dönemi sırasında Ankara-Moskova arasında mevcut sınırları belirleyen Moskova Antlaşması üzerinde kendi çıkarına yönelik bazı değişikliklerin yapılmasını talep etmiştir (Coşkun, 2018).

Sovyetlerin yukarıda sıralanan açıkça bu istekleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne ve bu topraklar üzerinde yaşayan Türk milletine tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla böyle bir konjonktürde dönemin iki süper gücünden biri olan SSCB'den tehdit hissedilmesi ve o tehdide Türkiye'nin tek başına direnmesi gerçeklikten uzak gözükmemektedir. Bu doğrultuda Türkiye, Orta Büyüklükte Devlet (OBD) sınıfında yer alarak tercih etmesi gereken zorunlu iki yol bulunmaktadır. Bu iki yoldan birincisi, Türkiye'nin o dönemdeki mevcut durumdan yararlanıp güç dengesi gözetmesi, ikinci bir diğer yol ise o dönemde egemen olan iki kutuplu sistem içerisindeki iki ittifaktan birinin içerisinde bulunmasıdır (İnat, 2017). Yukarıda sıralanan iki stratejiden ilki zaten Osmanlı Devleti'nin özellikle 19. yüzyıldan itibaren dış politikanın merkezine koyduğu ve belli oranda neticeler aldığı bir yoldur. Ancak Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu dönem ile Türkiye'nin içerisinde bulunduğu dönem aynı değildir. Osmanlı, çift kutuplu bir sistem içerisinde bu stratejiyi uygulamaya koyabilmiştir. Fakat Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve 1929 Büyük Ekonomik Buhranı'ndan çıkan Türkiye gibi bir OBD'in, Soğuk Savaş'ta iki farklı zıt kutbu karşılıklı olarak birbirine yönelik kullanabilme olasılığının olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla geleneksel Türk dış politikasının yapısında olan güç dengesini benimseyip problemi ortadan kaldırma stratejisi yahut bizzat kendi öz gücünden doğan tarafsız olarak uluslararası sistemde var olabilme gayreti yetersiz kalmıştır. Böylelikle bu kargaşa içerisinde Türkiye'nin tercih ettiği strateji ikinci yol olan iki kutuptan birinin yanında saf olarak uluslararası sistemde devam etmektir (Kahya, 2021, s. 127-129). Aron kuramı, kuramsal düzlemde Türkiye'nin içinde olduğu hususu iyi bir şekilde anlatabilmektedir. Bu teori, iki kutuplu bir sistemde OBD'in iki birbirine zıt kutba bağlı olmaksızın tarafsız politikalar yürütmesinin gerçekçi olmayacağını ileri sürer. Bu yüzden jeostratejik açıdan çok önemli bir konumda bulunan Türkiye'nin her iki bloktan bağımsız bir şekilde kendini idame ettirmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu teoriye göre Türkiye'nin iki bloktan birini tercih etmesi gerekmektedir aksi halde meydana gelecek dış faktörlerden ötürü zorunlu bir tercih yapmak zorunda kalacaktır. Zira Soğuk Savaş'ın yarattığı kaos ve kargaşa ortamı içerisinde iki kutuptan bağımsız bir şekilde tarafsız politikalar yürütmek oldukça zor görünmektedir. Esasen Bağlantısızlar Hareketi'de her ne kadar iki kutuptan birine girmeyip kendi aralarında bir hareket oluşturmuşsa da tek başlarına hareket etmeleri mümkün görülememiştir. Böylelikle Atatürk dönemi Türk dış politikasından Soğuk Savaş dönemine kadar süreklilik arz eden çok yönlü ve

tarafsız dış politikanın, artık iki kutuplu sistemde geçerliliğini koruyamadığını görmek mümkündür. Sonuç olarak Türk dış politikası, iki farklı zıt kutuptan birinin yanına geçmiş ve bundan sonra yoluna bu eksen üzerinde devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, iki zıt kutuptan biri olan Batı blokunun yanında durmayı seçmiştir. Bu tercihinin ardından Türkiye, artık yönünü Batı'ya spesifik olarak ise ABD'ye çevirmiştir. Türkiye'nin Batı blokunun yanında yer almak istemesinin en önemli nedeni, SSCB'nin isteklerinden de anlaşılacağı üzere Doğu'dan büyük bir tehdit hissedilmesi ve bu tehdide karşı çıkan caydırıcı bir gücün daha bulunmasıdır. Türkiye'nin Batı blokunu seçmesinin tek nedeni SSCB'den hissedilen bu tehdit değildir başka nedenleri de saymak elbette mümkündür. Örneğin başka bir sebep, dış yardımlar (Marshall Planı) aracılığıyla Türkiye'de iktisadi büyümenin sağlanması iken başka diğer bir sebep Atatürk'ün odak noktasına koyduğu ve hayata geçirdiği batılılaşma gayreti oluşturmaktadır (Göktepe & Seydi, 2015, s. 205). Dış politika yapıcılarının verdiği bu karar ile geleneksel Türk dış politikasında önemli bir anlamda yön değiştirme yahut sıfırdan bir dönüşümün yaşandığı görülmüştür. Zira Türk dış politikasında süre gelen tarafsızlık ve mevcut durumu koruma (statüko) gibi iki önemli ilke, Türkiye'nin Batı blokunun yanında yer alması ile yerini 'aktif-yapıcı dış politika ve aktif Batıcılık' stratejilerine bırakmıştır. Böylelikle Türk dış politikası, içinde bulunduğu dönemin doğurmuş olduğu mecburiyetlerden dolayı artık daha aktif-yapıcı bir anlayış ortaya koymaya başlamıştır. Buna ilaveten Türkiye, ABD'nin kanatları altında daha güvenli bir ülke haline gelmiş ve jeostratejik açıdan Batı bloku için önemli rollerde oynayacak bir karaktere dönüşmüştür.

Adnan Menderes yönetiminde Türkiye'nin güvenlik menfaatleri ile Batı blokunun menfaatleri Ortadoğu'da kesişmiştir (İkiz, 2016, s. 464). Bu doğrultuda Türkiye, Batı'nın hayata geçirdiği politikalara benzer şekilde politika ve stratejiler hazırlayıp uygulamıştır. Evvelki kısımda ifade edildiği gibi Türk dış politikası, II. Dünya Savaşı sırasında iki blok arasında izlediği tarafsızlık kimliğinden yapıcı-aktif ve batıcı-Amerikan kimliğine bürünmüştür. Bundan sonra 'ABD ile Türkiye'nin çıkarları eşittir' cümlesi dış politika yapıcılarının zihninde ve Türk dış politika karakterinde etki göstermeye başlamıştır. ABD perspektifinden değerlendirildiğinde ise Türkiye, iki kutuplu sistemin diğer bloku SSCB'nin, Ortadoğu'daki revizyonist politikalarına engel olmak için Doğu'daki güvenlik vazifeli olarak görülmüştür (İkiz, 2016, s. 465). ABD'nin Türkiye'yi bu perspektiften değerlendirmesi, Batı blokunun diğer üye

devletleri tarafından da kabul edilmiş fakat Türkiye'nin, Batı'nın bu yaklaşımını fark etmesi ilerleyen dönemlerde mümkün olabilmiştir. Türk dış politikasının ABD yanlısı tavrı, Demokrat Parti (DP) dönemi öncesi ve II. Dünya Savaşı sonrası 1945'li yıllardan itibaren mevcut koşulların doğurduğu faktörlerin mecburiyetleri sebebiyle seçilmek durumunda kalmıştır.

Türkiye'nin, Batı blokunun yanında yer almasını sağlayan ilk somut adımlar, İnönü zamanında ülkenin ekonomik kalkınma amacıyla 'dış yardımlar' çerçevesinde kabul edilen Truman Doktrini ve Marshall Planı'dır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin politik anlamda Batı blokuna dâhil edilmesi ise DP ile iktidar koltuğunda oturan Menderes zamanında gerçekleşmiştir. 18 Şubat 1951 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 5886 sayılı yasa ile NATO Antlaşması'nı kabul etmiş ve Türkiye resmen NATO'nun bir üyesi olarak Batı blokunun yanında yer almıştır. Türkiye'nin Batı blokunun yanında yer alması ve NATO üyeliğinin gerçekleşmesi kolay olmamıştır. Türkiye'nin, ABD Başkanı Truman tarafından duyurulan doktrinde yer alabilmesi için ilk olarak doğusunda SSCB'nin İran üzerinden çeşitli sıkıştırmalara boyun eğmiş, Batı'daki komşusu Bulgaristan üzerinden baskı ve sıkıştırmalara maruz kalmıştır. Ayrıca NATO ittifakının içerisinde yer alabilmek için 25 Haziran 1950 ile 27 Temmuz 1953 yılları arasında süren Kore Savaşı'na asker gönderen Türkiye, bu savaşta çok sayıda askerini şehit vermiştir (Bulut, 2008, s. 41-42). Türk dış politikası, DP'nin iktidara gelmesiyle 1950 yılının ilk zamanlarından itibaren Batı tarafından kurulan bütün güvenlik kurumlarına katılmayı dış politik amaç olarak görmüştür. Bu şekilde anlayış benimseyen Türk dış politikasının kendi menfaatlerini, muhafazasını ve istikbalini, Batı'dan ayrı bir yerde yahut Batı bloku olmadan görmesi gerçeklikten uzak kabul edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası hızlı başlayan Soğuk Savaş'ın 1960'lı yıllara kadar olan 13 yıllık bir zaman diliminde Türkiye'nin, iki kutuplu sistemde benimsediği dış politik tercihleri analiz edildiğinde bu çıkarım yapılabilmektedir. Türkiye'nin Batı bloku ve özellikle ABD ile eşgüdümlü dış politikası, Ortadoğu bölgesindeki planlarına ve Soğuk Savaş'a egemen olan iki kutuplu sisteme alternatif olarak üçüncü dünya ülkelerinin bir araya gelmesiyle oluşturulan Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik tutumuna ve stratejilerine de sinmiştir (Karaca & Duran, 2013, s. 121-123). İki kutuplu sisteme üçüncü bir taraf olarak ortaya çıkan Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik Türkiye'nin uygulamış olduğu dış politikanın değerlendirilmesi, Türk dış politikasının Soğuk Savaş içerisindeki karakter ve davranışlarını idrak

etmek adına büyük önem arz etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye, Soğuk Savaş dönemi içerisinde aktif-yapıcı politikaları ön plana çıkarmış ve bu aktif politikaları ABD ile istişare ederek daha çok Ortadoğu bölgesinde hayata geçirme şansı bulabilmiştir. Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin neden daha fazla etkin olmak istediğini ve diğer Batı bloku ülkelerinin Türkiye'ye bu bölgede neden çok fazla arka çıktığını idrak etmek zor olmamıştır. SSCB'nin, Ortadoğu coğrafyasında nüfuz kazanmasına ve sıcak denizlere (Akdeniz) ulaşmasına engel olmak ve Doğu'dan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı Türkiye'nin karakol vazifesini üstlenmesi, Batı blokunun temel amaç ve hedeflerini oluşturmaktadır.

Ortadoğu coğrafyasına ve Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik Türk dış politikasının uyguladığı politikalar kendi menfaatlerini ve Batı blokunun vermiş olduğu direktifler doğrultusunda blokunun çıkar ve menfaatlerini gözettiği ifade edebilir. Diğer taraftan iktidar koltuğunda oturan Menderes ve kabinesi ise özellikle Ortadoğu coğrafyasına yönelik hazırlanan dış politikanın tamamen Türk yöneticiler tarafından hazırlandığını ileri sürmüştür. Daha önceki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Ortadoğu coğrafyasına gereken önemi vermediklerini ileri süren DP yönetimi, bu ihmali gidereceğini ifade etmiştir. Menderes ve kabinesinin Ortadoğu'ya yönelik temel planı 'Büyük Abi' politikasıdır. Menderes ve yönetimi, dış politikada uygulamaya koydukları bu strateji sayesinde bölgedeki güçsüz ülkelerin abiliğini yapmak gibi bir vazifeyi üstlenmek istemişlerdir. DP döneminde Dışişleri Bakanlığı koltuğunda oturan Fatin Rüştü Zorlu, Ortadoğu coğrafyasına yönelik hazırlanan politikanın, bölge devletlerine yönelik barışçıl, samimi duygular besleyen, ikili ilişkileri dostane bir zeminde yürütmek isteyen ve kazan-kazan stratejisi temelinde işbirliğini esas alan bir politika olduğunun betimlemesini yapmıştır (Eltetik, 2009, s. 50). Türkiye, bu bölgede yer alan ülkelerle barışın tesis etmek ve dostluklar kurmak adına, SSCB'nin Ortadoğu'da ve Arap yarımadasında yayılmacı emellerini engellemek için kurulacak ittifaklar ve paktlarda aktif rol oynamıştır. Fakat Türkiye'nin yukarıdaki gayeleri gerçekleştirmek adına uygulamaya koyduğu politikalar sırasında özellikle antiemperyalist politikalar izleyen Arap devletleri, Batı blokunun üyesi olan Türkiye'nin bölgedeki varlığını bölge ülkelerine olumsuz yansıtmıştır. Böylelikle ilerleyen dönemlerde Türkiye, Ortadoğu'da ve Arap yarımadasında yer alan bazı ülkeler tarafından Batı blokunun 'doğudaki dostu' yaftasını yemiş ve bölgedeki devletlerle ilişkiler, alt seviyelerde seyretmiştir (Balcı, 2017, s. 116-117). Bilhassa Ortadoğu'da meydana gelen Bağdat

Paktı, Suriye Bunalımı ve Süveyş Kanalı Krizi gibi önemli problemlere yönelik dönemin ABD Başkanı D. Eisenhower tarafından ilan edilen Eisenhower Doktrini çerçevesinde Sovyetlerin Ortadoğu'da çevrenmesinde Türkiye önemli bir ülke olarak belirlenmiştir. Fakat Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasındaki politikaları istenilen sonucu vermeyip ters bir tepki yaratmış ve Sovyetlerin Ortadoğu'da etki göstermesi daha rahat gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2016, s. 219-220). Bu dönem içerisinde Türk dış politikasının ilgi göstermesi gereken diğer başka bir husus daha bulunmaktadır, o da üçüncü dünya ülkeleri tarafından kurulan ve iki kutuplu sistem içerisinde farklı bir yol izleyen Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik ne şekilde konumlanacağıdır. Bağlantısızlar'a karşı Türk dış politikası, yine bu dönemde bildiği tek yönlülük tavrını sergilemeye devam etmiş ve uluslararası alanda alternatif olarak tercih edilecek ittifaklarla işbirliği içerisine girme şansını geri çevirmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu konjonktürden yararlanılarak kurulan Bağlantısızlar Hareketi, Soğuk Savaş dönemine hâkim olan Batı ve Doğu bloklarının yanında yer almayan devletlerin bağımsızlıklarını kendi ellerinde tutma gayesi etrafında bir araya gelmiştir. Bu amaç etrafında bir araya gelen Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik her iki blokunda tutumu farklı şekillerde olmuştur. ABD'nin önderliğinde bir araya gelen Batı bloku, eski kolonilerinden oluşan Bağlantısızlar Hareketi'ni olumsuz bir perspektifle değerlendirmiş ve Doğu blokunun başını çeken Sovyetler ise Batı blokunun aksine Bağlantısızlar Hareketi'ne destek verme yönünde bir tavır ortaya koymuştur. Türkiye'nin Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik bakışı, Batı blokunun yanında yer alması ve bulunduğu blokun söylemlerini ifade ettiği önyargısı üzerinden olumsuz değerlendirilmiştir. Esasen belirtmek gerekirse Türk dış politikasının, Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik ilk somut adımı Endonezya'nın Bandung kentinde 1955 yılında düzenlenen Bandung Konferansı'na katılması ile olmuştur (Sancaktutar, 2011, s. 74). Esasen Sovyetler, Türkiye'nin konferansa katılma amacının, 'barış cephesi' olarak adlandırılan Bağlantısızlar Hareketi'nin uluslararası alanda nüfuz elde etmesini engellemek ve Batı blokunun sözcülüğünü yapmak olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla Türkiye, Bandung Konferansı'nda sergilediği duruş ve tarafsızlığa zıt fikirleri ile muhtemel Bağlantısızlar Hareketi'nin lideri olma fırsatını kaçırmış ve bu sebeple de konferansta pek çok tenkit almıştır. Bandung'da Türkiye'nin en çok vurguladığı husus, Soğuk Savaş döneminde tarafsız kalmanın tehlikeli olduğu ve bir ittifakta yer almanın toprak bütünlüğünün daha fazla

güvende olacağını ifade etmesidir. Türkiye'nin bu ifadelerinin aksine Bağlantısızlar Hareketi, hem Batı blokunun hem de Doğu blokunun güven vermemesi üzerine bir araya gelmişlerdir. Böylelikle Bandung Konferansı, Türkiye ile Bağlantısızlar Hareketi arasında düşünce, menfaat ve dönem koşullarını analiz etme hususlarında ayrılıkların yaşandığı bir konferans olmuştur (Sancaktutar, 2011, s. 75-76). Türkiye ile Bağlantısızlar Hareketi arasında fikir çatışmalarının en temel sebebi, iki tarafında farklı çıkarlar peşinde olması ve jeostratejik ve jeopolitik olarak farklı konumlarda yer almasıdır. Netice itibarıyla Türkiye, Bandung'da, Batı blokunun fikir ve çıkarlarını ön planda tutarak çok yönlü dış politika yelpazesini genişletme fırsatını elinden kaçırmış ve Batı blokunun önemli bir üyesi olduğu imajını vermiştir.

İki kutuplu sistemde Türkiye her zaman Batı blokunun kontrolü altında kalmamış ve stratejik önemini anladığında kendini istintak ettiği zamanda olmuştur. Türkiye'nin kendini sorgulayıp stratejik önemini kavrayabilmesi, Menderes ve kabinesinin son dönemlerine denk gelmektedir. Türk dış politikası, 1960 yılına geldiğinde artık çok yönlü dış politik yelpazesini genişletme çaba ve gayreti içerisine girmeye başlamıştır. Türkiye'nin o dönemde yeni diyalog kanalları açma içerisinde olduğunu, Dışişleri Bakanı Zorlu'nun basın mensuplarına vermiş olduğu beyanatlar oluşturmuştur. Zorlu'nun verdiği beyanatların niteliğini, bulunduğu Batı bloku haricinde küresel kamuoyunda Doğu blokunun lideri Sovyet Rusya'ya ve Bağlantısızlar Hareketi'ne pozitif bir tavır sergilemesi oluşturmuştur. Esasen o konjonktürde verilen demeçlerin zamanında ve yerinde olduğu hususunda nitelikli değerlendirme yapılabilmektedir. Zira o dönemde iki blok arasında bir yumuşama yaşanacağı hususunda uluslararası alanda pek çok işaret görülmüştür. Türk dış politikası da, Soğuk Savaş'ın iki hâkim kutbundan başka bir konjonktürün oluşabileceğini kavramış ve bu doğrultuda tek yönlü dış politik anlayışını ortadan kaldırmayı başarabilmiştir. Bu doğrultuda Türk dış politikası bir eksen değişikliğine gitmeden önce çok yönlü dış politika yelpazesini genişletmek adına Dışişleri Bakanı Zorlu'nun vermiş olduğu demeçler ışığında Doğu bloku ve onun lideri Sovyet Rusya ve Bağlantısızlar Hareketi'ne yönelik girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Türkiye'nin girişimlerine daha çok pozitif yaklaşan ve ilişkileri yumuşatma anlamında en yakın davranan taraf SSCB olmuştur. Türkiye'nin Sovyetlere yakınlaşmasının altında ABD'nin gerekli ekonomik kaynağı Türkiye'ye vermemesi ve Türkiye'nin bu kaynak eksikliğini Sovyetlerden karşılama isteği yatmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Zorlu'nun Menderes'e söylediği '*ABD'nin*

uydusu konumuna geldik'' gerçeğinin farkına varılmasıyla SSCB ile başlatılan diyalog girişimleri, Batı blokunu endişelendirmiştir (Seydi, 2011, s. 5-8). SSCB ile yeni temasların kurulması sırasında ve Menderes'in Moskova ziyareti öncesinde 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de darbe yapılarak yönetime el koyulmuştur. Ordunun yönetime el koymasından sonra Türk dış politikası, uluslararası sistemdeki ortamında rahat olmasıyla artık daha dengeli bir tavır takınmaya başlamıştır. Türkiye'nin bu tavrının belirli birkaç sebebi olmakla birlikte en mühim nedeni dönemin ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından 5 Haziran 1964 tarihinde İnönü'ye gönderilen ve daha sonra Johnson Mektubu olarak anılan belgedir. Johnson Mektubu'ndan dolayı Türkiye ile ABD arasında yaşanan bu problemle birlikte dış politikada karar mercileri, iki kutuplu sistemde Türkiye'nin tek başına olduğu sonucunu anlamaya başlamıştır. Bundan dolayı Batı blokundan ve onun medeniyetinden kopmadan 1960 ile 1980 yılları arasındaki süreçte, Türk dış politikasında çok yönlü bir dış politika anlayışının benimsenmesinin zorunluluğu doğmuştur (Bal, 2015, s. 2).

DP'nin sonlarına doğru uluslararası alanda yumuşamanın adımları görülmeye başlanmış ve 1960'lı senelerin ortasına gelindiğinde iki blok arasında yumuşamanın somut etkileri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla da bu döneme 'yumuşama' dönemi denilmiştir. Yumuşama döneminin önemli özelliği, Menderes döneminin sonlarından itibaren Türkiye'nin, tek yönlülük anlayışını terk etme devamlılığını sürdürmesinde önem arz etmesidir. Buna ilaveten bu dönemin diğer bir önemli tarafı ise ABD'nin başını çektiği Batı bloku kan kaybederken Sovyet Rusya'nın başını çektiği Doğu bloku ve Bağlantısızlar Hareketi'nin yumuşama döneminde güç kazanmaya devam etmesidir (Oran, 2019, s. 657). Uluslararası alanda oluşmaya başlayan yeni konjonktür, mevcut dengeler üzerinde değişimler yaratmış ve Türk dış politikasının uluslararası alanda çok yönlü bir dış politika izleyebilmesine imkân tanımıştır. Bu gelişmelere ilaveten Küba Krizi ve Johnson Mektubu bu dönem içinde yer alan diğer önemli meselelerdir. Yaşanan bu gelişmeler, ABD'nin, Türkiye'nin gözünde itibar kaybetmesine yol açmış ve Türkiye'yi uluslararası alanda yeni ortaklar aramaya teşvik etmiştir. Ayrıca meydana gelen bu problemler, Türkiye'nin Batı bloku ile müttefik olmasının ana temasını oluşturan güvenlik anlayışının, söz konusu kendi menfaatleri olunca yer aldığı ittifak tarafından tehdit edildiğini ve ittifak içerisinde kendisine soğuk davranıldığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla Türkiye, ABD'nin başını çektiği blokun zaman zaman sözcülüğünü yaptığı ve zaman zaman Batı bloğunun

çıkar ve değerlerini kendi menfaat ve temel amaçlarının önünde tuttuğu dış politika anlayışından vazgeçme yollarını arama mecburiyeti hissetmiştir (Alptekin, 2019, s. 48). Böylelikle Türkiye, yer aldığı Batı bloku ile olan ilişkilerini alt seviyeye indirme ve aynı eksen üzerinden çok yönlü dış politika yelpazesini genişletip Sovyet Rusya'nın başını çektiği SSCB, Bağlantısızlar Hareketi ve Ortadoğu devletleri ile olan ilişkilerini, bir üst seviyeye taşımanın yollarını aramaya başlamıştır (Derman & Kurban, 2017, s. 462-463).

Yukarıdaki 1960 ile 1980 seneleri arasındaki Türk dış politikası anlayışı, 12 Eylül 1980 tarihinde Kenan Evren tarafından gerçekleştirilen darbeye kadar devam edebilmiştir. Zira 1980 yılında yapılan darbe, Türkiye'nin iç politikasında yaşanan kargaşa ortamını ortadan kaldırmak amacı ile beraber Türk dış politikasının denge ayarlarında değişiklikler yaptığı bir tarafı da bulunmaktadır. Bu dönem içerisinde SSCB'nin çok kritik bir adım atarak 24 Aralık 1979'da başlayan ve 1989 yılına kadar süren Afganistan işgali, 1979 yılında Humeyni'nin Tahran'da İslam Devrimi'ni gerçekleştirmesi ABD'yi endişelendirmiştir. Çünkü ABD için coğrafi açıdan çok önemli bir konumda yer alan ve Doğu'da güvenlik anlayışında kilit rol oynayan en önemli ittifak üyesi Türkiye'nin kaybedilmesi, ABD'nin Ortadoğu coğrafyasında Soğuk Savaş'ı SSCB'ye karşı kaybetmesi demek anlamı taşımıştır. Bu yaşanan olaylara benzer şekilde Türkiye'nin de politik, askeri ve iktisadi konularda müttefiki Batı blokuna özelde ise ABD'ye duyduğu gereksinim, yeniden Türkiye'nin Batı odaklı politikalar izlemesine neden olmuştur (Çiftçi, 2010, s. 295-296). Dolayısıyla yaşanan olaylar sonrasında Türkiye'nin tekrardan ABD ile uyumlu politikalar izlemeye başlamıştır analizinin yapılması yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin yeniden Batı blokunun ekseninde yer aldığını gösteren somut örnekler olarak, NATO'dan ayrılan Yunanistan'ın yeniden yer almasına onay vermesi ve Ortadoğu coğrafyasında yaşanan İsrail-Mısır ilişkilerinin yumuşaması adına iki ülke arasında imzalanan Camp David Anlaşması'na arka çıkması gösterilebilir. (Bayram, 2015, s. 39-41).

Bu dönem içerisinde meydana gelen önemli gelişmelerden bir diğeri ise Türk dış politikasına farklı bir anlayış getiren Turgut Özal'ın iktidar koltuğuna oturmasıdır. Özal'ın 1983 yılında iktidara gelmesiyle Türk siyasalında renkli bir kişilik ortaya çıkmış ve 1993 yılına kadarki 10 yıllık bir süre zarfında Türk dış politikası yeni bir duruş ve tavır sergilemeye başlamıştır. Özal zamanına kadar statükoculuk ve aktif-Amerikancı prensipler doğrultusunda bir yol izleyen Türk dış politikası, Özal'ın

karakteri, otoriter hüviyeti ve duruşu ve o dönemdeki mevcut düzeninde sunmuş olduğu imkânlarla birlikte geleneksel yapı ve karakterinin üstünde bir rol oynamıştır (Dündar, 2016, s. 18). 1983 ila 1993 seneleri arasında Özal dönemi Türk dış politikası; çok yönlü, faydacı, iktisadi çoğunluklu ve pro-aktif bir karaktere ve yapıya bürünmüştür. Dolayısıyla Özal, mevcut dış politika hamlelerine ilaveten ek politikalar hazırlayan ve çok yönlü planlar oluşturan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki Özal'ın iktidarda olduğu dönemde Türkiye bir yandan müttefiki olduğu Batı bloku ile ilişkilerini kazan-kazan stratejisi anlayışı ile ilerletmeye çalışmış ve dış politikada iktisadi ağırlıklı olarak hazırlamış olduğu neo-liberal politikalar sayesinde ülke ekonomisini küresel ticarete uyumlu hale getirmeye çaba sarf etmiştir. Ayrıca ABD başta olmak üzere Batı blokunu endişelendirmeden çok yönlü dış politika yelpazesini Doğu blokuna ve Bağlantısızlar Hareketi'ne doğru genişletebilmiştir (Aysel, 2016, s. 38-40). Esasen Özal'ın bu gayretlerinin temel amacı, müttefiki Batı bloku ile Doğu bloku arasında bir diyalog kanalı oluşturabilmektir. Bunun içinde Türk dış politikasında söz konusu olan Yeni-Osmanlılık fikrini kullanmak istemiştir. Özal dönemi Türk dış politikası, geleneksel Türk dış politikasından kopuşun sinyallerini vermeye başlamış ve bu durum 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümeti ile biraz daha hissedilmeye başlandığı görülmüştür. Buna ilaveten Özal, ABD başta olmak üzere Batı blokuna olan bağımlılığa alternatif olarak Avrupa Topluluğu ile yeni temaslar kurarak ve yönünü SSCB başta olmak üzere Ortadoğu, Balkanlar, Afrika ve Kafkasya coğrafyalarına dönerek bu bölgelerle olan tarihi bağlarını yeniden canlandırmak istemiştir. Dolayısıyla Özal, küresel sistemde aktif-yapıcı ve en önemlisi bağımsız politikalar izleyerek Türk dış politikasına farklı ve yeni bir yaklaşım getirmeye çalışmış ve Ankara üslû bir dış politika anlayışı oluşturmaya gayret etmiştir. Buradan yola çıkılarak 1983 ila 1993 yılları arasındaki 10 yıllık bir süre içerisinde Özal dönemi Türk dış politikasının, 20. yüzyıldaki diğer dış politika dönemleri içerisinde kendine özgü bir yapı ve karaktere sahip olduğunun yorumu yapılabilmektedir.

2.4. Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası

1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından 1947'de Truman Doktrini ile başlayan ve iki kutbun (Doğu-Batı) egemen olduğu Soğuk Savaş döneminde, meydana gelen ve uzun yıllar geçerliliğini koruyan statüko, ilk olarak 9 Kasım 1989

yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla ardından 26 Aralık 1991 tarihinde SSCB'nin dağılmasıyla sona ermiştir (Palancı, 2021, s. 225). Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından yeni dönem, bir geçiş dönemi olmakla birlikte Soğuk Savaş Sonrası dönem olarak uluslararası alanda isimlendirilmiştir. Geçiş dönemi sonrasında yeni dönemin nasıl olacağı, kimlerin bu dönem içerisinde aktif bir rol oynayacağı, yeni dönemin sağlayacağı kazançlar yahut verdireceği kayıplar nelerdir gibi sorular, dönemin analist yahut stratejistlerinin yanı sıra dış politika yapımında rol oynayan kişilerinde cevaplamaya çalıştığı önemli sorular olmuştur (Ege, 2008, s. 322). Yeni dönem, artık ideolojiler arası kutuplaşmanın olmadığı, rekabetin azaldığı, nükleer silahlar üzerinden yapılan tehditlerin olmadığı ve bunların yerine demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ve küresel pazar gibi söylemler üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda küresel ve bölgesel işbirliğinin ön planda olduğu ve ikili ilişkiler çerçevesinde yapılan işbirliği sonucunda karşılıklı bağımlılıklar meydana gelmiştir. Böylelikle girilen yeni dönemde uluslararası ilişkiler, yeni bir karaktere bürünmüş ve bu da devletler için dönüşen dış politikalar anlamına gelmiştir (Esercan, 2006, s. 22). Esasen yukarıda verilen sorular Türk dış politika yapımcıları tarafından da düşünülmüş ve uluslararası alanda yaşanan değişime nasıl bir yanıt verileceği üzerine tasarılar hazırlanmıştır. Türkiye'nin iki kutuplu sistem içinde Batı blokunun yanında hem politik hem de askeri anlamda yer almasına sebep olan SSCB, 1991'de ortadan kalkmıştır. Böylelikle SSCB'nin ortadan kalkmasıyla bölgesel ve küresel siyasette bir boşluk oluşmuş ve Türkiye tehdidin ortadan kalkmasıyla Batı blokuna olan bağlılığını sorgulamaya başlamıştır. Bu süreçte reel politik anlamda Türkiye'nin mevcut konumunu tekrardan yükselişe geçmeye başlamıştır. Bu dönemde Orta Asya'da Türk devletlerinin ortaya çıkmasıyla Batı bloku, müttefiki Türkiye'nin jeopolitik ve geçmişten gelen ilişkilerini kullanarak bu ülkelerle yeni ilişkiler kurmak isteme amacı da gütmüştür. Dolayısıyla bu da yeni konjunktürde Türkiye'nin, hem bölgesel hem de küresel anlamda jeopolitik ve jeostratejik önemi yükselişe geçmiştir (Özkan, 2010, s. 119). Girilen yeni süreçte Türk dış politikası Batı'ya yönelik nasıl bir strateji oluşturmalı? Soğuk Savaş dönemi dış politikasında güvenlik anlayışı egemen iken bu yeni dönemde Türk dış politikasının merkezinde hangi anlayışlar yer almalı? Türkiye'nin bu dönemdeki yeni rakibi kim olacak ve muhtemel tehditler nasıl ve nereden gelecek? (Ege, 2008, s. 325) gibi sorular dış politika yapımcılarının zihninde belirlemeye başlamış ve onları düşündürmeye teşvik etmiştir.

Yukarıda sıralanan sorular, SSCB'nin ortadan kalktığı ilk zamanlarında Türk dış politika yapımcıları tarafından yanıtı aranan önemli sorular olarak resmedilmektedir. Bu sorulara verilen yanıtlar, uzlaşılan konular doğrultusunda Türk dış politikasında birtakım değişiklikler ve süreklilikler olmuştur. Yeni dönemde Türk dış politikasında meydana gelen değişiklikler, daha çok Kafkasya, Ortadoğu, Balkanlar ve Afrika gibi Soğuk Savaş döneminde ihmal edilen coğrafyalara yönelik yeni diyalog kanallarının açılması, siyasi otoritenin yeni dönemi okuması, bakışı ve hareketleri üzerinden anlaşılmaktadır. Süreklilik arz eden konular ise Türkiye'nin, batıcılık yanının sürüyor olması ve Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi güvenlik merkezli dış politikanın yeni dönemde de devam etmesidir.

Soğuk Savaş sonrası yeni döneme girerken Türk dış politikası, iki kutuplu sistemin koşulları ve mevcut algısı içerisinde, ABD'nin liderliğini yaptığı Batı bloku içinde savunmacı ve içe odaklanan bir anlayış benimsemiştir. Fakat iki kutuplu sistemin ortadan kalkması, (Soğuk Savaş'ın temel ilke ve yarattığı dengelerinde ortadan kalkması anlamına gelmekte) Türk dış politikasının, Batı'nın kontrolü altındaki tek yönlü ve içe odaklı dış politika anlayışını terk etmesi için değerlendirilmesi gereken iyi bir fırsat olmuştur. Bu husus girilen yeni dönemin olumlu tarafını gösterirken öteki taraftan getirdiği olumsuzlukları da bulunmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu dönem, bölgesel ve küresel alanlarda işbirliğini ve uzlaşmayı getirmiş ve çok aktörlü bir küresel ortam sağlamış fakat beraberinde dünyanın farklı coğrafyalarında kargaşayı ve siyasi bunalımları da getirmiştir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde iç karışıklıkların, kavgaların ve siyasi bunalımların yaşandığı Ortadoğu'ya ilaveten, Sovyetlerin ortadan kalkmasıyla Kafkaslar'da ve Balkanlar'da ortaya çıkan yeni devletlerde bu kargaşa ve bunalım ortamına dâhil olmuştur (Purtaş, 2005). Kafkaslar'da ve Balkanlar'da yaşanan olaylardan ötürü ortaya çıkan güç boşluğu fırsatını, Türkiye için reddedilmesi gereken bir şans olarak değerlendirilmiştir. Zira iki kutuplu sistem sonrasında Türkiye'nin tehdit algısında bir azalma görülse de yer aldığı blokun güvenlik merkezinde bulunan ve Soğuk Savaş döneminde bulunduğu coğrafyadan ötürü büyük önem atfedilen Türkiye, Batı bloku için yeni dönemde eskisi kadar önem taşımamıştır. Zira SSCB'nin ortadan kalkmasıyla Türkiye'de oluşan sevinç, aynı blokta bulunduğu için ABD başta olmak üzere Batı bloku içerisinde de oluşmuştur.

SSCB'nin dağılması sonucunda özellikle Kafkaslar'da Türkiye ile ortak dil, tarih ve etnik kökene sahip Türk devletlerinin egemenliklerini elde etmesi, dönemin dış politika yapımcıları tarafından Türkiye'nin Orta Asya coğrafyasında nüfuz elde edebileceği bir bölge olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Orta Asya'da bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler, uluslararası sisteme uyum sağlamaları için kendilerine bir yol gösterici arayışı içinde olmuşlar ve ortak kültürel değerler çerçevesinde tercihlerini Türkiye'den yana kullanmışlardır. Bu durum Türkiye'ye uluslararası alanda aktif-yapıcı bir yol izlemesi için fırsat sunarken aynı zamanda Türk-Batı ilişkilerinin de bir üst seviyeye çıkmasına yardımcı olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Batı blokunun Ortadoğu'da güvenliğini sağlamaktan vazifeli, çevre ülke statüsünde oturtulan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde merkezi bir konuma sahip olmuştur (Oran, 1996, s. 359). Batı blokunun elbette Türkiye'yi merkez konuma çekmesinin temel sebebi, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyadaki stratejik önemidir. Türkiye'nin Avrasya'nın kalbinde pozisyonlanması pek çok sorumluluğu üstüne alıp üstesinden gelmesi, kendisini, yeni bölgelere dair çok yönlü dış politika yelpazesini genişletebileceğini düşündürmüştür. Türkiye'nin uluslararası alanda yeni arayışlarını olumsuz etkileyen faktörler, dışarıdan yapılan müdahalelerden ziyade o dönemde yaşanan iç siyasetteki başarısızlıklar ve iktisadi alanda meydana gelen olumsuz gelişmelerdir (Tamtürk, 2019, s. 170). Fakat Batı blokunun gözünde Türkiye'nin merkez konuma çekilmesi sadece Orta Asya'da muhtemel nüfuz alanları elde etmesine indirgenemez. Aynı zamanda Balkanlar'da ve Kafkaslar'da yeni ortaya çıkan bu ülkelerin Türkiye'ye kıyasla siyasi ve ekonomik anlamda güçsüz ve askeri açıdan zayıf olması, Batı'nın gözünde Türkiye'nin, bölgesel bir güç olarak kabul edilmesine neden olmuştur. SSCB'nin 1991'de dağılması o dönemde Türkiye'nin stratejik öneminde kayba neden olsa da etrafında güçsüz ülkelerin ortaya çıkması, bölgesel anlamda Türkiye'yi önemli bir aktör haline getirmiştir (Oran, 2019, s. 232). Dolayısıyla bu durumda bölgede barışın ve sükûnetin olması arzu ediliyorsa Ankara'nın o dönemde aktif bir rol oynaması koşulu anlamına gelmekle beraber artık komşu ve bölge ülkelerin Türkiye'yi karşılıklı almamaları anlamı da taşımaktadır. Böylelikle bölgede barış ve sükûnetin sağlanması ile ekonomik ve politik açılımlar yapılmasının, Türkiye olmadan gerçekleşmeyeceği kanaatine varılmış ve bu durumda yönetici kadronun özgüvenini artırarak dış politikanın aktif-yapıcı ve ayaklarının yere sağlam basmasına katkı sunmuştur (Demiray, 2009, s. 100).

İki kutuplu sistem sonrası uluslararası alanda barışın, huzurun ve istikrarın egemen olacağı bir ortam beklenilmekteydi fakat beklenenin aksine üstelik var olan mevcut düzenin ortadan kalkmasıyla dengelerin olmadığı kasvetli bir ortam sisteme hâkim olmuştur. Bilhassa Türkiye'nin pozisyon aldığı mevcut coğrafyaya bakıldığında iç karışıklıkların ve dengesizliklerin hüküm sürdüğünü ifade etmek gerekir. Şöyle ki 2 Ağustos 1990'da başlayan ve 28 Şubat 1991'de sonlanan Körfez Savaşı, 1992 ile 1995 yılları arasında süren Bosna Savaşı, 1994-1996 yılları arasında süren I. Çeçen Savaşı, 1999-2009 yılları arasında yaşanan II. Çeçen Savaşı ile o dönemde başlayan ve günümüzde sürmekte olan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ çatışmaları, o dönemde Türkiye'nin yanı başında meydana gelen olumsuz olaylardır. Böylelikle Soğuk Savaş döneminin ardından yaşanan bölgesel ve küresel olumsuzluklar neticesinde Türk dış politikası, kendisi için hemen hemen her dönem bir süreklilik arz eden savunma ve güvenlik anlayışını bu dönemde dış politika merkezine oturtmuştur (Bakan, 2007, s. 35). Bu olaylar neticesinde jeopolitik olarak kendisini tehlikede hissedilen Türkiye'nin vereceği tepki, bütün aktörler tarafından sükûnetle karşılanacağı gibi Türk dış politikasının her dönem en ön sırada tuttuğu güvenlik anlayışının artık kendisi için süreklilik olmaktan çok mecburiyet-zorunluluk haline gelmiştir. Türkiye'nin iki kutuplu sistem sonrası mevcut konjonktürde yeni arayışlara yönelmesi ile bu doğrultuda güvenlik anlayışını devam ettirmesi, elbette tek yönlü dış politikasını da devam ettireceği anlamı taşımamıştır. Esasen yeni dönemde dış politika yapımcılarının temel istek ve arzusu Afrika'ya, Balkanlara, Kafkaslara ve Orta Asya'ya yeni açılımlar yaparak alternatif rotalar oluşturmaktır. Fakat Türkiye'nin alternatif rotalar oluşturma niyeti tamamen Avrupa'dan ve onun değerlerinden kopmak değildir. Buna ilaveten yönetici kadro, yeni coğrafyalara yaptıkları girişimlerle Avrupa'nın kültürel unsularından bir kopuş yaşanmadığını hatta yeni ülkelerle girilen diyaloglarda Batı medeniyetinin daha fazla tanıtıldığını Avrupa'ya iletmiştir (Hale, 2003, s. 202-207). Böylelikle Türkiye, Avrupa ve onun kültüründen ayrılma gibi bir niyetinin olmadığını çeşitli demeçlerle beyan etmiştir.

SSCB'nin dağılması ve de iki kutuplu sistem sonrası yeni dönemde küresel alanda oluşan boşluk, Türkiye için yeni bölgelere açılma hususunda heyecan yaratmıştır. Türkiye'nin yeni coğrafyalara açılma konusunda izlediği aktif-yapıcı politikaların altında "*21. Yüzyıl Türk Yüzyılı*" ve "*Adriyatik'ten Çin'e Kadar Türk Devletleri*" gibi manifestolar yatmaktadır (Fazla, 2021). Dolayısıyla yeni dönemde Türk dış

politikasında yaşanan değişimlerden birinin zihinsel algılamada olduğu ve Soğuk Savaş'taki geleneksel karakterden ayrıldığı çıkarımını yapmak mümkündür (Yılmaz, 2019). Yeni dönemde dış politika yapımcılarının üstünde uzlaşya vardığı genel düşünce, SSCB'nin dağılmasıyla uluslararası ama daha çok bölgesel anlamda ortaya çıkan boşluklara nüfuz edilmesi ve ortaya çıkan fırsatların Türkiye tarafından kaçırılmamasıdır. Bilhassa Balkanlar ve Kafkasya gibi bölgelerde boşlukların ortaya çıkması ve bu bölgelerle Türkiye'nin dil, din, tarih ve etnik köken bakımından bağlarının bulunması, Türkiye'nin, bu coğrafyalarda aktif-yapıcı politikalar izleyerek nüfuz elde etmesini kolaylaştırmıştır. Buna ilaveten Türkiye'nin bu bölgelere tarihsel perspektifle yaklaşp aktif politikalar izlemesi, uluslararası alanda normal karşılanmış ve hiçbir tepki ile de karşı karşıya kalmamıştır. O dönemde dış politika yapımcıları, Türk dış politikasının merkezine konulan hedeflere ulaşmak için yaptığı girişimler, hemen hemen II. Dünya Savaşı'nın başından Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1991 yılına kadarki süreçte uzun yıllar ihmal ettiği bu bölgelerde tekrardan nüfuz elde etmek içindir fakat bu hedeflere ulaşılammıştır. Esasen iki kutuplu sistemin ardından Türk dış politikası, geleneksel kalıplardan arınmaya çaba sarf etmiş ve bunların yerine aktif, çok yönlü ve özgüvenli bir dış politika anlayışını benimsemeye çalışmıştır. Bilhassa 20. yüzyılın sonlarına doğru Türkiye'nin almış olduğu kararlar sonucunda kurulan yeni diyalog kanallarının olumlu sonuçlar vermesinde tereddütler yaşanmıştır. Fakat yeni dönemde dış politika yapımcılarının, uluslararası örgütlere yönelik izlediği aktif dış politikadan, (1994'te NATO ülkeleri ve eski SSCB ülkeleri arasında oluşturulan Barış için Ortaklık (BİO) programında yer alma ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne (KEİ) katılma) kısmen başarılar elde edildiği görülmüştür.

İki kutuplu sistemin ortadan kalkması, Türk dış politikasının farklı çehrelerinde değişiklikler meydana getirmiş, Türkiye'nin Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Batı'ya yüzünü dönmesindeki süreklilik yeni dönemde de devam ederek Türkiye bu anlamda kararlı bir tablo ortaya çıkarmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası alanda Türkiye'nin yeni ilişkiler tesis etmek amacıyla farklı coğrafyalara yönelik yaptığı girişimler, Batı ve onun değerlerinden sıyrılma, hüviyet değişikliği yahut bir eksen değiştirmeden öte yeni dönemin oluşturduğu şartlara yanıt düzeyinde anlaşılması elzemdir (Molla, 2009, s. 30-31). İki kutuplu sistemin ortadan kalkmasının ardından Türkiye, 'NATO'dan artık ayrılmanın zamanı geldi', 'büyük

tehdit ortadan kalktı artık bu ittifakta yer almanın bir anlamı yok' gibi söylemler yerine bu örgütü, Avrupa ile arasında bir mihenk taşı olarak görmüştür. Ayrıca Türkiye, Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında AB'ye üye olma konusunda çaba göstermeye devam etmiştir. Türkiye bu dönemde Afrika kıtasını ön plana çıkararak 1998 yılında 'Afrika Açılım Eylem Planını' yayınlamış ve Soğuk Savaş döneminde ihmal edilen kıta ülkeleri ile ilişkileri yeniden canlandırma çabası içerisine girmiştir. Kıta ülkeleri ile Osmanlı zamanından ortak bir geçmişe sahip olunması ve sömürgeci bir geçmişe sahip olunmaması, Türkiye'nin, daha iyi karşılanmasını sağlamıştır. Bu süreç içerisinde ayrıca dış politikada Türkiye, Yunanistan ile Kıbrıs ve Ege sularının statüsü üzerine birtakım problemler yaşarken, Doğu'daki Ermeni ve Kürt meselesi ile mücadele etmiş ve olumsuz neticeler almıştır. Fakat Türkiye insan haklarına ve insan onuruna saygı ve hukukun üstünlüğü gibi AB'nin benimsediği temel parametreleri yerine getirerek demokrasi ve bireysel özgürleşmeden yana bir duruş sergilemeye de devam etmiştir (Hale, 2003, s. 202-205).

Türkiye her ne kadar bu dönemde AB üyeliği için mevcut eksiklikleri gidermek için birtakım plan ve projeleri hayata geçirmiştir. Esasen Türkiye-AB ilişkileri, 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği kararının yürürlüğe girmesi ve Türkiye'nin 10-11 Aralık 1999 tarihleri arasında düzenlenen Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsünü kazanması ile önemli bir hız kazanmıştır (Üçler, 2014, s. 206). Türkiye kendini iktisadi alanda kalkındırıp dışa bağımlılığını azaltsaydı Ortadoğu'da, Kafkaslar'da ve Balkanlar'da ortaya çıkan yeni ülkelerle Batı bloku arasında üçüncü bir taraf olarak yeni açılımlar getirmesi ile Batı bloku nezdinde bir üst seviyeye çıkabilirdi. Fakat Türkiye 20. yüzyılın son çeyreğinde önüne gelen pek çok fırsatı ve imkânı elinden kaçırdığı gibi bu durumu da kendi lehine kullanamamıştır. AB ile olan ilişkilerin hız kazanmasının yanı sıra bu dönemde ABD ile olan ilişkilerde pozitif bir seviyede ilerlemeye başlamıştır. ABD, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında uluslararası alanda doğan boşluğu doldurmak adına hayata geçirdiği ve uygulamaya çalıştığı plan ve programlara arka çıkmıştır. ABD'nin Türkiye'ye arka çıkmasındaki temel sebep Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'daki aktörlere yönelik Türkiye'nin, ortak değerler üzerinden bu ülkelere aktif politikalar izleyip yeni ilişkiler tesis ederek Batı blokunun yanına çekmesi ve yeniden Rusya'nın egemenliği altına girmekten uzak tutmasıdır (İnaç & Yazıcı, 2021, s. 37). Ayrıca ABD, Ortadoğu coğrafyasında 'Barış Dönemi'

adı altında Türkiye'nin, İsrail ile Soğuk Savaş döneminde alt seviyede olan ilişkileri canlandırma çabasını da desteklemiştir.

Türk dış politikası, iki kutuplu sistemin ardından uluslararası alanda, eline gelen fırsatlarla birlikte o dönemde doğan tehdit ve tehlikelere hazırlıklı olmak için kendi yapı ve karakterinde bazı dönüşümler yapmıştır. Türk dış politikasının iki kutuplu sistem sonrasındaki temel amacı, Soğuk Savaş sonrası uluslararası alanda oluşacak boşlukları doldurarak bu alanlarda nüfuz elde etme ve uluslararası sistemde, Soğuk Savaş dönemindeki konumuna göre daha iyi bir pozisyon almaktır. Dolayısıyla Türkiye 1990-2000 arası dönemde Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ve Afrika gibi ortak değerlere sahip bölgelerle yakından ilgilenmeye başlamıştır. Ayrıca Avrupa ve onun değerlerinden kopmanın aksine NATO ittifakı içerisinde yer alarak ilişkileri sağlamlaştırma ve AB üyeliği için gerekli koşulları yerine getirme adına aktif-yapıcı bir dış politika anlayışını benimsemeye başlamıştır.

2.5. AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası

AK Parti dönemi dış politikasına değinmeden önce, geçmiş dönemlerdeki Türk dış politikasının yapı ve karakterinde statükoculuk, içe odaklanma ve batıcılık ilkelerinin olduğu görülmüştür. İki kutuplu sistemin ardından oluşan süreçte, mazideki değerli hatıralarına atıfla birlikte Türk dış politikası bu karakterini ve Kurtuluş Savaşı'nın ardından vatan toprakları üzerinde yeni bir yönetim kurulabileceği idrakinin sonucu olan 'kurtuldum' anlayışının temel parametreleri içerisinde doğan dış politika anlayışını değiştirmek istemiştir. Fakat Türkiye'nin o dönemde herhangi bir hazırlık yapmaması ve politik ve iktisadi alanlarda da kalkınmanın gerçekleşmemesi nedeniyle o süreçteki çabaları pozitif bir durum yaratamamıştır. 21. yüzyıla girildiğinde ise 2002'den itibaren Türk dış politikasının yeni kalıplara bürünen, yeni bir bakış açısına sahip olan ve bir değerler dizisini bünyesinde barındıran bir yapı ve karaktere dönüşmeye başladığını ve yeni bir döneme girmenin hazırlıklarını yaptığını ifade etmek mümkün olabilmektedir.

Türk dış politikasında meydana gelen değişimler, bir rastlantı sonucu yahut iktidar kabinesinin yeni bir dış politika oluşturalım demesiyle gerçekleşmemiştir. 21. yüzyılın ilk başlarında uluslararası alanda iki kavram küresel siyasetin merkezinde bulunmaktaydı bunlar; süreklilik ve değişim. Bu iki kavram, esasen dünyada hayatını

idame ettiren küçük veya OBD'leri kapsamakla beraber uluslararası alanda caydırıcı olan küresel aktörleri de etkileyen ve onları da içeren bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla jeopolitik pozisyon olarak Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan, Avrasya'nın tam kalbinde bulunan ve neredeyse dünyanın tam ortasında yer alan Türkiye'nin, yeni dönemde dış politikasında çeşitli değişiklikler yapması mecbur hale gelmiştir (Çelik, 2020, s. 202-203).

Söz konusu olan anlayışın 20. yüzyılın içerisinde sergilediği duruşu arkada bırakmak için dış politikanın hafızasına kaydedilen tutum ve davranışların değiştirilmesi, 21. yüzyılın ilk dönemlerinde yapılması arzu edilmiştir. Böylelikle 2002 yılında AK Parti'nin iktidar koltuğuna oturmasıyla beraber Türk dış politikasının yapısında ve karakterinde değişimler yapılmak istenmiştir. Bu yıldan sonra Türk dış politikası, başta 31 Mayıs 2010 tarihinde Gazze'ye yardım götürmek üzere yola çıkan ve Akdeniz'de uluslararası sularda İsrail'in sivil insanlara yönelik yaptığı baskın sonucu gündeme oturan Mavi Marmara (Gazze Filosu Baskını) olayı, 15 Temmuz 2016 tarihinde Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) tarafından teşebbüs edilen darbe girişimi, Türkiye'nin güney bölgesinde terör koridoru tehdidinin ortaya çıkması ve küresel ve bölgesel alanlarda meydana gelen kriz ve kargaşadan ötürü yeniden bir değişime uğramıştır. Dolayısıyla 21. yüzyılın ilk başından itibaren, Türk dış politikasını üç ayrı dönemde incelemek mümkündür. Birinci dönem, 2002 ile 2010 yılları arasındadır. İkinci dönem, 2010 yılından başlayıp 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar olan altı yıllık bir süreçtir. Son olarak üçüncü dönem ise 2016 yılından 2022 yılına kadarki olan dönemdir. Bu doğrultuda toplam yirmi yıllık bir süre zarfında Türk dış politikası, üç ayrı kategoride ve farklı perspektiflerle ele alınıp analiz edilmiştir.

Bu doğrultuda Türk dış politikasında yapılacak gerekli değişim hangi tasvir ve betimlemeler, olgu, tavır ve davranışlar üzerinde yaşanacaktı? Bu soruya cevaben Türkiye'nin kendi hüviyetini, algısını ve politik değerlerini tekrardan kurması ile bir değişimin yaşanacağıdır. Zira o dönem konjonktürde yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi küresel sistemde mecburen içe odaklı ve savunmacı bir konumda yer almasını sağlamıştır. Dolayısıyla bulunduğu coğrafya itibari ile pek çok farklı kültürün ortak buluşma noktası olan, politik açıdan önemli bölgelere komşuluk yapan ve büyük bir potansiyeli bünyesinde barındıran Türkiye, bu potansiyeli ve amaçlarını uluslararası alanda gerçekleştirme konusunda etkisiz kalmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, Osmanlı devletinden kendisine miras kalan dünyada düzeni sağlama ve karışıklıkları ortadan

kaldırma anlamına gelen ‘Nizam-ı Âlem’ savını geri plana itmiştir. Ayrıca Türkiye, iki kutuplu sistem içerisindeki süreçte Sovyet tehdidi üzerinden gelişen dış politika anlayışı yüzünden kendi coğrafi ve tarihi önemini kullanamayarak yeni açılımlar gerçekleştirememiş ve ülkede meydana gelen olaylar ve krizlerden önemli derecede negatif etkilenmiştir (Davutoğlu, 2014, s. 60-63).

Yukarıdaki mevzubahis konunun değişimine yönelik ilk adımlar, 2002 seçimlerinde iktidara gelen AK Parti’nin ülkede politik ve iktisadi alanda gösterdiği çaba ile atılmaya başlamıştır. AK Parti’nin ilk siyasi yöneticilerinde oluşan çabanın, onlar üstünden dış politikadaki amaç, tanımlama, teamül ve çeşitli demeçlere aksetmeye başladığı görülmüştür. Buna ilaveten yeni yönetim, Türkiye’nin küresel siyasetteki pozisyonu, tarihi ve nüfuz ettiği bölgeleri, verdikleri demeçlerle tekrardan tasvir etmeye başlamıştır. Bu tasvirler ele alınırken bir yandan da Türkiye’nin iki kutuplu sistem sonrasında yeni döneme uyum sağlayabilmesi için en üst seviyede göz önüne alınan ölçütler bulunmaktadır (Balcı, 2017). Yeni dönem Türk dış politikasının daha iyi idrak edilebilmesi amacıyla iki soru cevaplanabilir bunlar; birincisi Yeni Türk dış politikasının amacı ve yönelimi nedir? İkincisi ise bu amacı gerçekleştirmek için politikalar ve donanımlar nelerdir?

Birinci soruyu yanıtlamak gerekirse Türkiye’nin amacı ve yönelimi, ilk olarak yer aldığı coğrafyaya farklı bir perspektiften bakmaya başlayarak yeni vizyonunu bu bölgelere yaymaktır. Bu vizyonun yayılmasının altında, 20. yüzyıldaki anlayışın değişmesi, geçmişten kalan bir amaç zemininde İslam kültürüne önem verilmesi neticesinde büyüyecek olan etki alanı ile birlikte uluslararası alanda Türkiye’nin küresel bir güç olma arzu ve isteği birincil hedef olarak yatmaktadır (Kalaycıoğlu, 2012). Hedef, Türkiye’nin bulunduğu jeopolitik konumda en azından düzeni sağlama ve çatışmaları ortadan kaldırma gibi düzen kurucu bir rol üstlenmesi ve önemli konumu sebebiyle merkezi bir devlet olmasını mecburi kılmıştır. Böylelikle Türkiye, 11 Eylül 2001 tarihinde ikiz kulelere düzenlenen terör saldırılarının ardından ABD’nin dünyanın her noktasında terörizme karşı verdiği mücadeleyi desteklemiş, El-Kaide terör örgütü lideri Usame Bin Ladin’in Ortadoğu’da saklanması nedeniyle bu bölgeye operasyonların yoğunlaşmasını ve Ortadoğu’da yeni bir döneme girişin hazırlıklarının yapılmasını bir fırsat olarak analiz etmiştir. Bu doğrultuda Ortadoğu bölgesi yeni dönemde Türk dış politikanın hedeflerini hayata geçirme noktasında müsait bir alan olarak görülmüştür (Uslu, 2010, s. 149-150). ABD’nin 11 Eylül

saldırılarının ardından ilan ettiği küresel terörle mücadele politikası ve 21. yüzyılda yeniden küresel sistemi inşa süreci, uluslararası alanda Türkiye için özellikle kendi bölgesinde yeni fırsatların olacağı anlamı taşımıştır. Buradaki önemli olan konu Türkiye'nin küresel siyasette uygulamak istediği politikanın tutarlılığıdır. Zira uluslararası ve bölgesel fırsatlar ile Türkiye'nin hayata geçireceği dış politika birbirine tutunmaktadır. Bu kısımda yukarıdaki ikinci soruyu yanıtlamak uygundur. Türkiye'nin yeni dönemde uluslararası arenadaki yeni hedeflerine ulaşma yolunda belirlediği pro-aktif dış politika, çok yönlü siyaset, komşu devletlerle 'Sıfır Sorun', çevre devletten merkez devlet olma, düzen kurucu bir rol üstlenme, yumuşak güç ve iktisadi temelli diplomasi adlı ilkeler, 2002-2010 seneleri arasındaki sekiz yıllık süreçte Türk dış politikasının temel yapı taşları olarak üzerinde hemfikir olunan kavramlar olarak öne çıkmıştır (Tarcan, Akgüller, & Işık, 2018, s. 254-256). Bu sekiz yıllık süreç içerisinde gerçekleştirilen dış politik hamlelere bakıldığında, hem önceki dönemlerden farklı olarak birtakım yenilikleri içermekle beraber hem de Özal'ın benimsediği dış politika prensipleri ile benzerlikler göstermektedir.

Yukarıda verilen ölçütlerden çok yönlü dış politikanın aksine önceki dönemlerde geleneksel Türk dış politikasının benimsediği tek yönlü dış politikanın, dört bir etrafı kültür bölgeleri ile çevrili olan ve bu medeniyetlerin tam merkezinde bulunan Türkiye'ye fayda sağlayan veya getirisi olmayan bir anlayış olduğu bilinmektedir. Türkiye gibi Batı ve Doğu kültürünü bir araya getiren, Avrasya'nın kalbinde yer alan merkezi bir ülkenin diplomasisinin tek bir devlete veya bir bloka indirgenmemesinin gerekliliği yeni dönemde anlaşılmış, benimsenen çok yönlü diplomasi/politikalarla iki kutuplu sistemdeki geleneksel anlayış geride bırakılmak istenmiş ve Türkiye'nin yeni uluslararası sistemdeki düzene entegre edilmesi amaç edinilmiştir (Burçin, Akgüller, & Işık, 2018, s. 256-257). 21. yüzyılda, Soğuk Savaş döneminde uluslararası aktörler tarafından benimsenen devletlerarası ilişkiler öğretisinin aksine küreselleşme algısının ön planda olması ve küreselleşmeden kaynaklı küresel sistemin karmaşık bir durum alması dikkate alındığında Türk dış politikasının yeni dönem şartlarına kısmen yanıt verdiği anlaşılabilir. Çünkü Türkiye, uluslararası alanda uygulamaya çalıştığı çok yönlü diplomasi sayesinde mevcut ilişkilerini bir üst seviyeye taşımak istemiştir. Yeni dönemde Ankara yönetimi, bilhassa enerji alanında farklı şirketlerle yeni ilişkiler tesis etmekle işe koyulmuş ve başa koyduğu küresel bir güç olma hedefi doğrultusunda Afrika ve Ortadoğu başta olmak üzere ABD, AB,

Latin Amerika, Orta Asya ve Rusya gibi bölgelerle yeni iletişim kanalları kurmaya çalışmıştır. Yapılan bu çok yönlü girişimlerin temelinde kazan-kazan stratejisinin olduğu ve Soğuk Savaş dönemi ve diğer dönemlere nazaran girilen ikili ilişkiler, bir diğerinin alternatifi değil tamamlayıcısı olmuştur (Eren, 2021). Bu faktörün, Türk dış politikası üzerinde yarattığı tesir, daha evvel içe odaklanan ve burada yaşanan gelişmelerden ötürü minimalist bir çaptaki gündem ile alakadar olan Türkiye'nin, yeni dönemde yaşanan bölgesel ve küresel gelişmeleri takip edip refleks göstermesi olarak görülmüştür. Bu durumda, Türk yöneticilerin uyguladığı dış politika vizyonu ile uyumaktadır.

Yeni bir yönetim ile yeni bir döneme giren Türk dış politikasının diğer bir yeni parametresi ise dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun benimsemiş ve sınır komşusu ülkelere yönelik uygulamaya koymuş olduğu 'Sıfır Sorun' ilkesidir. Genel olarak Sıfır Sorun ilkesi, yeni dönemde Türk dış politikasının değişiminde tekrardan tasvir edilecekler arasında olan geçmiş, geleneksel ilkeleri ve bulunduğu konumda Türkiye'nin merkez bir devlet olduğu idrakinin, siyasi arenaya somut bir biçimde aksetmesi şeklinde betimlenmektedir. Esasen Sıfır Sorun parametresi, yeni bir olgu olmaktan çok, daha önce 20. yüzyılın sonlarına doğru dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in dış politika zihniyetinin daha gelişmiş bir üst pratiği olarak tanımlanmaktadır (Tuğtan, 2016, s. 7). 1991'de iki kutuplu düzenin sonlanması ile Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'da çatışmaların yaşanması neticesinde Türkiye'nin de bir kaosa sürüklenmesinden endişe duyan Bakan Cem, komşu bölgelerde sükûnetin ve barışın tesis edilmesine özen göstermiş ve 1990-2000 arası dönemde yaptığı analizlerle Türkiye'nin komşu ülkelerle ilişkilerinin iyi olmadığını görmüştür. Böylelikle Bakan Cem bölgede sükûnetin ve barışın sağlanması için komşu ülkelerle yeniden kurulacak ilişkilerin Türkiye'yi bulunduğu konumda daha önemli bir aktör haline getireceği sonucuna ulaşmıştır (Kıvrak, 2022, s. 50-52). Örneğin Bakan Cem 1998 yılında 'Afrika Açılım Eylem Planı'nı ilan ederek Soğuk Savaş döneminde ihmal edilen ve ortak bir tarihe sahip olunan başta Kuzey Afrika ülkeleri olmak üzere Sahra-Altı Afrika devletleriyle yeniden ilişki ağları tesis ederek Türkiye'nin hem bölgesel hem de küresel bir güç olması yolunda adımlar atmıştır (Bayram, 2014, s. 269-270). 2002 yılında iktidara gelen yeni yönetimde, Sayın Cem'in benimsediği anlayışı yeni dönemde aynı ekseninde ilerletmek istemiş, bölgesinde barışın olduğu bir nesil yetiştirmeyi, çeşitli kültürleri ve enerji kaynaklarını barındırdığı coğrafyasında

merkezi pozisyonunu korumayı ve sözü dinlenen bir aktör olmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla AK Parti yönetimi de, Sıfır Sorun anlayışının o konjonktürde geçerli olabilmesi için öncelikle geçmiş dönemlerde dış politika yapıcılarını etkileyen ve Soğuk Savaş'ta daha keskin hissedilen '*çevremiz düşmanlarla sarılı*' algısını silmek ve komşu ülkelerle yeniden sosyo-ekonomik ilişkileri canlandırarak bir üst seviyeye taşımak istemiştir (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s. 17).

Davutoğlu'nun yürürlüğe koyduğu Sıfır Sorun prensibi sonucunda yeniden açılan iletişim kanalları, karşılıklı kazan-kazan stratejisi zemininde işbirliğini esas almıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin, barışçıl bir tavır takınarak komşusu olduğu devletlere liberalizm ve insan haklarına saygı hususunda öğütlerde bulunmak ve '*Westphalian*' dönemindeki zihniyet ile uyşur bir şekilde karşılıklı ilişkilerde iç işlerine karışmama olgusunu ilişkilerin merkezine oturtmak istediği anlaşılmaktadır. Uluslararası sisteme realist bakış açısının egemen olduğu göz önüne alındığında Türkiye'nin komşu ülkelere karşı sergilediği tavrın o dönemde doğru ve gerçekçi olduğu kadar faydacı bir tavır olduğu da bilinmektedir. Sıfır Sorun ilkesi, ilk dönem uygulanmaya çalışılmış ve bu ilkeden birtakım olumlu dönütlerde alınmıştır. Fakat 17 Aralık 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve bütün MENA coğrafyasını kasıp kavuran Arap Baharı'yla geçerliliğini yitirme riskiyle karşı karşıya kalmış ve komşu ülkeler başta olmak üzere yeniden canlandırılan ikili ilişkiler, yaşanan krizlerden ötürü bunalıma girmiştir (Duran & Özdemir, 2012, s. 186). Arap Baharı sürecinde MENA'da yaşayan toplumların demokrasi mücadelesini simgeleyen 'bahar' dönemi, bölgesel anlamda meydana getirdiği krizlerle Türk dış politikasında değişim yaratmıştır. Arap Baharı'nın Türk dış politikasında yarattığı değişimlerin başında Sıfır Sorun ilkesinin artık geçerliliğini yavaş yavaş yitirmeye başlaması gelmektedir. Yarattığı ikinci değişim ise MENA coğrafyalarını kriz ve buhranların içerisine sokmasıdır. MENA'da ortaya çıkan bu tablo karşısında Türk dış politikasının bu bölgelere ilgi duyma seviyesinde, dilinde, duruşunda ve bölgeye yönelik hayata geçirdiği dış politik tercihlerinde değişimler meydana gelmiştir (Özdemir & Duran, 2014, s. 187-188). Esasen o dönemde yapılan değişiklikler, günümüzdeki dış politikanın karakter ve yapısının şekillenmesinde rol oynayan önemli adımlar olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin koymuş olduğu hedeflere ulaşabilmesi için hayata geçirmiş olduğu bir diğer prensip, pro-aktif dış politika anlayışıdır. 21. yüzyıla girildiğinde bilhassa küreselleşen dünyada, küresel sistemde hegemon olma hususunda öne çıkan

devletler için pro-aktif dış politika anlayışı, reddedilemez bir dış politika prensibi olarak kabul edilmiştir. 21. yüzyılın ilk başında uluslararası alanda ön plana çıkmayı başaran küreselleşme ile uluslararası sistemin her geçen gün daha fazla karmaşık bir hale geldiği ilişkiler yelpazesinin ortaya çıkışı, devletlerin ikili ilişkilerinin karşılıklı olarak büyümesi sonucu olmuştur. Böylelikle ilişkiler ağının büyümesi ile işbirliği temelinde ülkelerin birbirine olan bağımlılığı artmış ve bu bağımlılık beraberinde muhtemel problemleri de yanında getirerek dünyanın dört bir tarafına süratle yayılmalarını sağlamıştır. Söz konusu bu durum içerisinde Türk dış politikasının yeni dönem prensiplerinden pro-aktif dış politika anlayışı ortaya çıkmaktadır. Pro-aktif dış politika anlayışı, Türkiye'nin yeni dönem konjonktüründe gerçekleşen yahut gerçekleşebilecek olaylara karşı önceden hazırlıklı olma, bu olaylara karşı bir duruş ortaya koyma ve uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeleri iyi izlemesi olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin de pro-aktif anlayışı uygulayabilmesi için uluslararası alanda meydana gelen gelişmeleri iyi okumalı ve yaptığı okumalar üzerinden ortaya tutarlı bir duruş koyabilmesi gerekmektedir (Burçin, Akgüller, & Işık, 2018, s. 254-255). Dolayısıyla uluslararası sistemin herhangi bir noktasında yaşanan yahut yaşanma ihtimali olan bir problem karşısında Türkiye'de o problemin başucunda olacak ve problemi iyi analiz ettikten sonra problemin doğumuna sebep olan iki aktörü de bir araya getirip arabuluculuk yapma gayreti içerisine girecektir. Davutoğlu'nun benimsediği pro-aktif dış politika anlayışı şu şekilde ifade edilebilir; Türkiye Cumhuriyeti'nin etrafında yahut yakın bölgesinde meydana gelen krizlere yönelik çözüm üreten ve dünya ülkeleri ile ikili ilişkilerin geliştirilmesini temel amaç edinen bir dış politika çeşididir (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s. 15).

AK Parti'nin benimsemiş olduğu yeni anlayış ile geçmiş dönemdeki anlayış karşılaştırıldığında Türk dış politikasında çeşitli farklılıklar olduğu görülmektedir. Önceki dönemlerde, bilhassa Soğuk Savaş döneminde yönetici kadro, dışarıdan hissettiği tehdit ve tehlikelerden dolayı mecburen (örneğin Sovyet tehdidi) ABD ve Batı blokunun yanında olmuş ve Batı blokunun güvenlik algısına paralel stratejiler oluşturmak durumunda kalmıştır. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile uluslararası alanda oluşan güç boşluğundan faydalanmak isteyen Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren farklı bir vizyona sahip olmaya başlamıştır. 21. yüzyıla girildiğinde AK Parti yönetimi de önceki dönemde oluşan güç boşluğundan faydalanmak için sarf edilen

bu çabayı devam ettirmek istemiş ve verilen demeçlerle bölgesel ve küresel bir güç olma iddiasında bulunan bir Türkiye'nin olduğu ifade edilmiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi yeni dönemden itibaren Türk dış politikasında başlayan değişimleri, üç ayrı döneme bölmek mümkündür. Birinci dönem AK Parti iktidarı ile başlayan ve 17 Aralık 2010 tarihinde Arap Baharı'nın başladığı sürece kadar devam eden sekiz yıllık bir dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem 2010 senesinden itibaren başlayıp 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ tarafından teşebbüste bulunulan darbe girişimine kadar olan altı yıllık bir dönemi içermektedir. Son olarak üçüncü dönem ise 2016 yılından 2022 yılına kadar olan süreci kapsamaktadır.

İlk olarak birinci dönem incelendiğinde 2002-2010 yılları arasında Türkiye, başta etrafındaki bölgeler olmak üzere uluslararası alanda işbirliğini teşvik ederek çatışmaları ortadan kaldırmak ve kazan-kazan stratejisi temelinde Soğuk Savaş döneminde alt seviyeye gerileyen ilişkileri canlandırmak istemiştir. Ayrıca Türkiye, yeni dönemde AB ve ABD ile aynı tarafta yer alarak demokrasi ve insan hakları konusunda reformlar yapıp bu değerleri, ilişkilerini tekrardan canlandırma çabasına girdiği Ortadoğu coğrafyasına anlatma amacı taşıyan ve AB üyeliği için siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda reformlar yapmaya çalışan bir devlet olarak görülmüştür. Fakat 31 Mayıs 2010 tarihinde uluslararası sularda İsrail'in sivil insanlara yönelik yaptığı baskın sonucu gündeme oturan Mavi Marmara (Gazze Filosu Baskını) olayı ile 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan Arap Baharı, Türk dış politikasında yaşanacak değişimlerin ilk sinyalleri olmuşlardır. Çünkü bu iki önemli gelişme, o dönemdeki dış politika yapımcılarının yalnızca yumuşak güç olgusuyla uluslararası sisteme yaklaşımlarının yanlış olduğunu göstererek yumuşak güç unsurlarının artık işlevselliğini kaybettiğinin kanaatine varmalarını sağlamıştır. Böylelikle başlayacak hızlı değişimin daha Ankara merkezli ve daha egemen bir diplomasi anlayışı ile olması neticesi oluşmuştur. Mevzubahis olan netice etrafında Türk dış politikası ikinci dönem olan 2010-2016 seneleri arasındaki altı yıllık süreçte tedbirli ve daha güvenlik merkezli bir tutum ortaya koymaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde Suriye'de yaşanan gelişmelere benzer olarak aynı bölge üzerinde bir terör geçidinin oluşturulması ihtimali, FETÖ'nün darbe teşebbüsü ve bu darbe girişimine yönelik bazı Türkiye karşıtı ülkelerin göstermiş olduğu tepkiler, Kıbrıs meselesi, Yunanistan ile yaşanan kıta sahanlığı sorunu, Doğu Akdeniz üzerinde yaşanan enerji

kaynaklı çatışmalar ve Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığı gibi hususlar yeniden Türk dış politikasında değişimi zorunlu kılan gelişmeler olarak gözükmiştir.

2002-2010 seneleri arasındaki sekiz yıllık dönemde Türkiye, dış politikada yumuşak güç unsurlarını hayata geçirmeye çalışmış fakat Arap Baharı'nın yaşanması ve FETÖ darbe girişiminin gerçekleşmesi ile yaşadığı tehdit durumu ve ulusal güvenliğine yönelik hissettiği tehlikelerden dolayı daha sert gücü öne çıkaran bir duruş ortaya koymaya başlamıştır. Buna ilaveten Türkiye'nin, uluslararası alanda bir tehlike hissettiğinde sert gücünü devreye sokarak düşmanı bertaraf etmeye çalıştığı ve gerek duyduğunda geçmişten günümüze kadar devam eden Batı ile olan mevcut ilişkilerini gözden geçiren bir karakter sergilemeye çalıştığı bilinmektedir. 2016 yılındaki darbe girişimi, Ankara yönetiminin daha güvenlikçi bir yaklaşım benimsemesine sebebiyet vermiştir (Beriş, 2022). Zira 15 Temmuz'da doğrudan Türk devlet yönetimine, kurumlarına ve milletine bir tehdit söz konusu olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde benimsediği dış politika anlayışı, önceki dönemlerdeki politik kalıplara kıyasla daha farklı bir yapıda oluşturulmak istenmiş ve toprak bütünlüğünü sağlamak adına sınır dışı bölgelerde askeri operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Esasen son dönemde Türk dış politikasının yeni yapı ve karakterini, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı, Pençe-Kilit operasyonları, Rusya-Ukrayna Savaşı ve Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'nda oynanan rol, Libya İç Savaşı'ndaki askeri angajman, Doğu Akdeniz'de yaşanan gerilimler, Yunanistan ile hem Kıbrıs hem de kıta sahanlığı gelişmeleri üzerinden analiz ederek anlamak mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞUBAT DEVRİMİ SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GELENEKSEL İLKELENDEN AYRILMASINA YOL AÇAN RİSKLER VE FIRSATLAR

21. yüzyılın ilk çeyreğinde uluslararası alanda pek çok önemli gelişme meydana gelmiştir. ABD’de düzenlenen 11 Eylül saldırıları, 2008 küresel ekonomik kriz ve Arap Baharı gibi önemli gelişmeler, uluslararası sistemde dalgalanmalara neden olmuştur. Bu dönemin başında küresel siyasette meydana gelen gelişmeler ve de özellikle Türkiye’nin kendi bölgesinde yaşanan hadiseler, yeni yüzyılda Türk dış politika anlayışında değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir. Türkiye’nin yeni bir dış politika anlayışına geçme süreci, kendisine, uluslararası sistemde sözü dinlenen bir devlet ve konumlandığı topraklarda lider bir ülke olma vizyonu üzerinden oluşturulmuştur. İleri görüşlülük perspektifi ile inşa edilip hayata geçirilen politikalar sonucunda çeşitli aktörler, Türkiye’nin sistemdeki güç eksenli yöntemlerine yönelik araştırma ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu araştırma ve analizler, Türkiye’nin küresel güç terhisinde nerede yer aldığını göstermek amacıyla konumlandığı coğrafyadaki imajı, yumuşak gücü, iktisadi kuvveti ve gözdağı verme hususundaki etkisi gibi ölçütleri ana odak noktası yaparak ele almıştır (Erdağ, 2013, s. 176-177). Türkiye’nin küresel arenadaki kuvveti ve bu kuvvetin etkisi doğrultusunda seçtiği dış politikada, bilhassa ‘Arap Baharı’ olarak adlandırılan süreçle önemli bir değişim meydana gelmiştir.

Kuzey Afrika’nın en önemli ülkelerinden biri olan Tunus’ta başlayan ve neredeyse bütün MENA topraklarını etkisi altına alan Arap Baharı, her iki bölgede demokratik değerlerin tekrardan kurulması amacıyla gerçekleşmiştir. Arap Baharı’nın temel amacı analiz edildiğinde, sosyal ve iktisadi alanda halkı daha refah seviyesi yüksek bir düzeye çıkarmak ve diktatörlükleri devirerek demokratik değerlere dayalı yeni bir toplumsal düzenin tesis edilmesi biçiminde bir netice ortaya çıkmaktadır. Güzel vaatlerle başlayan her işin, her zaman sonunun iyi bitmeyeceği muhakkaktır. Bunun en güzel örneğini Arap Baharı teşkil eder. Arap Baharı kulağa hoş gelen, güzel ve iyi bir ifade gibi görünse de içerisinde yüzbinlerce ölü, milyonlarca göçmen ve sayısızca şiddet dalgalarını barındıran bir süreçtir. Arap Baharı, ilk olarak insan hakları,

özgürlük, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi değerler üzerinden otoriter rejimlere yönelik sıradan bir muhalefet hareketi olarak başlamıştır. Fakat hareket, öne sürdüğü insani değerlerden saparak, içerisine uluslararası farklı pek çok aktörün dâhil olduğu ve kitlesel silahlı çatışmaların meydana geldiği bir boyuta evrilmiştir. Dolayısıyla farklı bir boyuta evrilen süreç, aslında politik bir dönüşümden ziyade her iki bölgede de sistemli bir şekilde değişim planlarının olduğunu göstermektedir. 2010 yılından 2022 yılına değin Tunus'ta başlayarak MENA coğrafyalarını çıkmaza sokan süreçte, Libya'dan Suriye'ye kadar jeopolitik bir eksen değişikliğinin olduğu görülmektedir. Buradan hareketle her iki bölgede de oluşan büyük güç boşluklarının sonucu, MENA toprakları üzerinde ABD, Rusya, Fransa ve İtalya gibi ülkelere nüfuz alanı elde etme fırsatı doğmuştur. (Işık, 2021).

21. yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti'nin çevresinde konumlanan ülkelere yönelik proaktif politika çabaları, Soğuk Savaş döneminde küresel ve bölgesel sorunlara yönelik içe odaklanan ve mevcut sınırları koruma yönünde statükocu tavırlar sergileyen Türk dış politikası üzerinde çeşitli değişiklikler yapmıştır. Zira yeni düzenin kurulması ile uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler, ülkenin menfaatleri ve korunması bakımından tehlikeler içermiştir. Türkiye'nin 2014 yılında 12. Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın dile getirdiği "*Şayet olduğumuz yer de saymaya devam edersek karşımıza çıkacak olan Sevr koşullarından daha fazlasıdır*" cümlesi bu anlamda idrak edilebilmektedir (NTV, 2021). Öte taraftan Arap Baharı'nın MENA hinterlandındaki güç eksenli hâlihazırdaki ilişkileri sarsması, kendisini konumlandığı topraklarda önemli bir güç olarak tanımlayan Türkiye'nin ilişkileri düzeltmek adına kendini ispatlaması için elverişli bir zemini takdim etmiştir. Yeni düzenin inşa edilmesi sürecinden yararlanma gayreti Türk dış politikasını, askeri gücünü ana odak nokta yapmasını sağlayan değişimci karaktere yöneltmiştir (Serper, 2016). Türkiye'ye çevresinden gelen tehdit ve tehlikeler, dış politika yöntemindeki değişim ve dönüşümün esas sebebini oluşturmaktadır. Türk dış politikasının bu yeni yöntem veya karakterinin esaslı bir şekilde görüldüğü yerler Suriye ve Libya topraklarıdır. Tezin konusu gereği bu bölümde Şubat Devrimi sonrasında Türk dış politikasında yaşanan değişim ve Türkiye'nin Libya politikası analiz edilmiştir.

3.1. Şubat Devrimine Zemin Hazırlayan Temel Faktörler ve Devrim Sonrasında Meydana Gelen Sorunlar

Şubat Devrimi öncesinde Libya'da çeşitli sebeplerden ötürü iktidara karşı çıkan kuvvetli bir muhalif kitlenin bulunduğu bilinmektedir. 17 Şubat 2011 tarihinde ülkede meydana gelen devrim genel olarak 'Arap Baharı' olarak tanımlanan süreç içerisinde gerçekleşmiş, Libya'da siyasi, askeri ve iktisadi düzen çökmüş ve 17 Şubat'tan itibaren ülkede meşru yönetim ile Hafter gibi gayrimeşru aktörlerin karşı karşıya geldiği, çatışmaların ve kaosu egemen olduğu yeni bir döneme girilmiştir. 2011 yılı sonrası yeni dönemde, ülkedeki siyasi zemin sert olup, çatışmaların giderek şiddetlenmesi, Libya'da sükûnetin sağlanmasını güçleştirerek uluslararası örgütlerin (örneğin BM ve NATO) müdahalesini gerektirmiştir. Devrim öncesi Kaddafi'nin siyasi alanda oluşturduğu yönetim anlayışı sonucunda, dünyadaki her ülkenin klasik yöntemlerle kurduğu devlet kurumlarının inşası engellenmiş, politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda atılım yeteri kadar gösterilememiş, medya organları devlet tarafından yoğun sansüre maruz kalmış ve Libya'da çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşların bulunmasına engel olunmuştur.

Bu konu ile ilgili olarak Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Temel problemleri anlayabilmemiz için devrim öncesi döneme gitmek, bakmak gerekiyor. Cemahiriye sistemi, Kaddafi'nin tesis ettiği yöntem ama daha çok yöntemden ziyade Kaddafi'nin tamamen kendi etrafında şekillendirmiş olduğu bu devlet sistemi (Cemahiriye) insanların tepkisine neden oldu. Libya'daki temel problemlerin başında bu sistem geliyor. Bir başka problem, devlet zenginliğinin halka aktarılmaması, rantierci bir devlet sisteminin ön plana çıkmış olmasıdır. Çünkü eğer emek olmadan insanlar zenginleşirse aynı zamanda eşitsizlik içerisinde bir gelir dağılımı da söz konusuysa o takdirde bu toplum içerisinde bu husus, sorunlar yaratır, sosyal patlamalara yol açar. O halde bence Libya'daki temel problem devletten ziyade kurgulanmış bir sistem olmadığı için de yolsuzluk, insan hakları ve benzeri hususlar bir anda bir vaka haline geliyor” (Aslan, 2022).

Bu nedenlerden ötürü Libya'daki önemli üretken bilim insanları ve ülkenin önde gelen aydın şahsiyetleri, ülkeden ayrılarak yerleştikleri ülkelerde Kaddafi'ye yönelik muhalif bir tabanın oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Libya'da yaşayan Kaddafi

karşıtı, kabile sistemi ile toplumsallaşan yerel halk sessiz kalmaya devam etmiştir (Önder, 2021, s. 142).

Kaddafi iktidarına yönelik toplumda oluşan kızgınlığın sebebi, ne gıda fiyatlarının artması ne de 2008 yılında küresel bir kriz olarak nitelendirilen ve tüm dünyayı etkisi altına alan kredi buhranından yara alması değildir. Zira Kaddafi'nin iktisadi alanda oluşturduğu sistem, ülkenin iktisadi sistemi merkezi planlamaya göre ayarlanmıştır. 2010 yılında Libya'da sokaklara çıkan insanların pankartlarında ekmekle ilgili yazı yazmamakla beraber ekonomi ile ilgili bir talepleri de olmamıştır. Ülkedeki esas problem, Kaddafi yönetiminin, toplumun demokrasi alanındaki istek ve arzularını göz ardı etmesidir. Dolayısıyla toplum içerisinde Kaddafi'nin bu yaklaşımına yönelik büyük bir kızgınlık oluşmaya başlamıştır (Can, 2021).

Bu konu ile ilgili olarak Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Bunun yanında devrimi destekleyen hususlar var bunlar; insan haklarına saygılı olunmaması, demokrasi alanında yapılan kısıtlamalar, medyaya uygulanan sansür, ciddi derecede yürütülen yolsuzluk ve bir diğeri iktidar hırsının ve aynı zamanda iktidar korkusunun bir arada bulunmasıdır. Çünkü güç sahibi olduğuna inanan kişiler ve kitleler, iktidar hırsıyla birbirleriyle mücadele ederken liyakat sahibi olanlar iktidar korkusuyla kendilerini geri plana çektiler ve böyle bir durumda doğal olarak ülke içerisinde birbiriyle mücadele eden muhtelif grupların siyasi eğilimleri aynı zamanda bu mücadeleden kendini izole ederek yurt dışına çıkıp bir şekilde kendine hayat sahası bulmaya çalışan entelektüel kitleyi yarattı. Bu bölünmüşlük ve parçalanmışlığın ve yolsuzluğun neticesinde de devletin icra veya ifa etmesi gereken hizmetlerin görülmemesi aynı zamanda farklı şehirler ve aşiretler nezdinde oluşan kimlik nedeniyle Libya içerisindeki hareket serbestisinin sivililerin, malların ve hizmetlerin dolanımı bağlamında kısıtlanmış olması mevcut problemleri çarpan etkisiyle daha da fazla artırmaya başladı” (Aslan, 2022).

Kaddafi Libya'da çok sayıda kurum ve kuruluşu kontrolü altında tutarak kendisi ve ailesinin dışında herhangi birinin yönetimde yer almamasına dikkat etmiştir. Kaddafi beş oğlunu Libya'nın en önemli mevki ve makamına yerleştirmiştir. Kaddafi, büyük oğlu Seyfülislam'ı İngiltere'de dünyanın en iyi okulları arasında yer alan London School of Economist'te okuttuktan sonra ülkenin yabancı aktörlerle olan ilişkilerini idare etmesi için atamış, Hamis'i Libya'daki hükümet dışı kuvvetlerin, Mutasım'ı ise

ülkenin en önemli kurumu olan Milli Güvenlik Konseyi'nin başına geçirmiştir. Diğer iki oğul Albay Saadi ve Üsteğmen Hanibal, Kaddafi tarafından ülkenin ulusal ordusunda önemli makamlara atanmışlardır (TRT Haber, 2011). Libya'nın tek sahibi olarak hareket eden Kaddafi, ilk olarak Tunus'ta meydana gelen olaylar karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Tunus'ta yaşanan olayların bir benzerinin Libya'da, 17 Şubat'ta olacağı haberini alan Kaddafi, protestolar başlamadan önce Libya'nın önde gelen insan hakları savunucusu avukat Fethi Terbil'i ve ülkenin roman yazarlarından İdris el-Mesmari'yi gözaltına aldırıştır. Bu iki isim, Libya'daki diğer avukat ve meslektaşlarıyla beraber 2006 senesinde Bingazi'de polis memurlarının ateş açması neticesinde hayatını kaybeden on kişiyi anmak için 17 Şubat gösterilerine katılmış ve sivil özgürlük isimli kurdukları oluşumu geliştirmek için Libya'da yaşanan olayların önderliğini üstlenmişlerdir. Libya'da roman yazarı Mesmari ve avukat Terbil'in 15 Şubat'ta gözaltına alınması ülkede büyük ses getirmiş ve ülkede muhalif hareketin güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Düzsöz, 2021, s. 304). Kolluk kuvvetlerinin Bingazi'deki protestocuları dağıtmak için sarf ettiği çaba yeteri kadar etkili olamamış ve protestocular Meydan El-Şecere'de diğer bir adıyla Ağaç meydanında toplanarak olayların önce komşu şehirlere daha sonra tüm Libya topraklarına yayılmasına yol açmıştır. Bingazi'de başlayan protesto hareketi, ilk olarak Libya'nın sanayi ve ticaret şehri olan El Beyda'da trafik polis merkezinin yakılması ardından ise ülkenin büyük şehirlerinden biri olan Zintan'daki polis karakolunun ateşe verilmesiyle, farklı bir boyuta evrilmeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında Kaddafi yönetimi, El Beyda başta olmak üzere Zintan'da ve Derne'de muhaliflere silah kullanarak karşılık vermeye başlamış ve bu üç şehirdeki çatışmalar sırasında çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Protestocular yaşanan çatışmalar sonucunda El Beyda şehrindeki bir askeri karargâhı ele geçirmeyi başarmış ve bu karargâhta bulunan elliye yakın paralı askeri ve mevcut rejime ait iki casusu öldürmüşlerdir. Muhalif hareketin çatışmalar sırasındaki temel hedefi, silahlı askerler ve polisler olmuştur. Çatışmaların yaşandığı diğer bir şehir Derne'de ise rejim karşıtı göstericilerin nezarethanesinde hayatını kaybettiği polis karakolu, protestocular tarafından ateşe verilmiştir. Rejimin kontrolü altındaki bir akaryakıt firmasında çalışan ve devrimin büyük kahramanları arasında yer alan Mehdi Ziu, akaryakıt firmasına ait kamyonları Bingazi'de rejimin ana kolluk kuvvetlerinin bulunduğu tesislere sürmüş ve protestocuların tesisleri ele geçirmesine yardımcı olmuştur (Worth, 2011). Bu olaydan bir gün sonra Bingazi, genel olarak protestocuların hâkimiyeti altına girmiştir. Rejimin en önemli merkezlerinden biri

olan Bingazi'nin bu şekilde kaybedilmesi rejimin, gösteriler sırasındaki zayıflığını ortaya çıkarmıştır.

Bingazi ve diğer kentlerde gösterilerin başlamasıyla Kaddafi liderliğindeki yönetim, protestoculara gerçek mermi kullanarak olayları sona erdirebileceğini düşünmüştür. Fakat şehirlerdeki Kaddafi yanlısı asker ve taraftarların az bir miktarda olduğu, şehirlerin hızlı bir şekilde kaybedilmesiyle fark edilmiştir (Kurt, 2014). MENA coğrafyasının neredeyse bütün topraklarında ortaya çıkan gösteriler ve ayaklanmalar karşısında Kaddafi rejimi, diğer Arap Baharı'nı yaşayan ülkelerde olduğu gibi halkın istek ve arzularına kayıtsız kalmamış ve problemlere yönelik çözümler aramıştır. Fakat yerel halkın temel isteği, Kaddafi ve rejiminin yönetimden çekilmesidir. Kaddafi bu istek doğrultusunda ayaklanan protestoculara karşı gerçek mermi kullanarak isyanın daha fazla büyümesine neden olmuştur. Kaddafi ve rejimine karşı ayaklanan bir kısım grup her ne kadar isyanın büyük şiddet dalgalarına neden olmayacağını ifade etse de Kaddafi'ye düşman olan başka bir grup silah kullanarak olayların büyümesine neden olmuştur (Karakaya & Çelik, 2021, s. 182). İlk zamanlarda sadece demokrasi talebinde bulunmak ve belirli temel hakları elde etmek için başlayan gösteriler, başta Bingazi ve Derne kentleri olmak üzere çok sayıdaki kentte hızla kolluk kuvvetlerine, devlete ait kurumlara ve üst düzey yetkililere yönelik saldırı ve yağma girişimlerine ve silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Dolayısıyla ülkenin iç savaşa sürüklendiğini fark eden Kaddafi, ayaklanmalara gerçek mermilerle müdahale edilmesine yönelik emir vermiştir. Yaşanan iç savaş sırasında Libya ikiye bölünerek UGK ile Libya Sosyalist Halk Cemahiriyesi adında iki taraf ortaya çıkmıştır. Protestocular ülkenin en mühim ikinci kenti olan Bingazi'yi ana karargâh haline getirmişler ve kentin ele geçirilmesi sırasında iki grup arasında yaşanan çatışmalar sonucunda çok sayıda masum sivil vatandaş hayatını kaybetmiştir (BBC News Türkçe, 2011). Şiddetli geçen gösterilerin başlamasına önyak olan protestocular, Kaddafi ve uzun yıllar boyunca mimari olduğu rejiminin mücadeleci karakteri ve kuvvetli mukavemeti ile karşı karşıya kalmışlardır. Rejimin, Libya'nın önde gelen kabile şeflerinden yardım alması ve de Kaddafi'nin iktidarda kalmak için sarf ettiği çaba, Libya'yı Mısır'da yaşanan olaylardan ayrı bir yere koymuş ve Libya uzun yıllar sürecek olan iç çatışmaların en önemli ülkesi haline gelmiştir.

Bu konu ile ilgili olarak Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Tabii burada devrim sonrası şu temel problemi belirtmekte fayda var, genellikle günümüzde Libya’yı inceleyenler ülkeyi 3 parça halinde incelerler bu Güney, Batı ve Doğu şeklindedir. Bu bence yanlış bir nitelendirme çünkü Batı içerisinde bir dağınıklık var, Doğu içerisinde bir dağınıklık var ve Güneyde de farklı aşiretler arasında bir mücadele var. Durum böyle olunca 3 ana şehir etrafında birleşmiş şehirler şeklinde bir algı yanlışlığına götürebilir. Basit bir örnek vereyim Güneyde Sebe kenti yer almaktadır. Sebe kentinde birbirine rakip gruplar şehrin kontrolü konusunda hiçbir zaman uzlaşamazlar. Belediyeye bağlı polis unsurları ile bölgedeki silahlı gruplar çoğunlukla birbiriyle çatışır. Durum böyle olunca bu doğal karmaşıklık ve dağınıklık üç ana mihver etrafında toplayabilmek pek mümkün değil” (Aslan, 2022).

Rejimin gösterileri sonlandırmak adına gerçek mermi kullanması ve insan haklarını önemli derecede ihlal etmesi, uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları’nın (STK) tepkisine yol açmıştır. Küresel siyasette meşruluğunu yitiren Kaddafi ve rejimine, ciddi ambargolar uygulanmış ve tarihler 10 Mart 2011’i gösterdiğinde Avrupa’nın en önemli aktörlerinden biri olan Fransa, UGK’yı ülkenin resmi-meşru yönetimi olarak tanımıştır. Protestocular, bu tarihten itibaren Fransa’nın sağlamış olduğu ekipman yardımı ile ülkenin güneyi dâhil olmak üzere Libya topraklarının büyük bir kısmını kontrolleri altına almışlardır. Bu sırada Kaddafi ve rejimi ülkenin bütün şehirlerinde bulunan yandaşlarına silah yardımı yaparak göstericileri ortadan kaldırmaya yönelik çabası ve tehditkâr tavırları sonucunda 17 Mart 2011’de Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu (BMGK) 1973 nolu kararı almıştır (Şentuna, 2019, s. 226). Libya’daki iç savaşın sona ermesi için BMGK’nın almış olduğu 1973 sayılı karar; Kaddafi ve rejimin iç savaşı sonlandırması, masum halkın korunması, Libya’ya önemli oranda ambargo uygulanması, ülke hava sahasının bütün uçuşlara kapatılması, rejime ait kişilerin mal varlıkları üzerindeki işlemlerinin yasaklanması ve bu kişilere seyahat yasağının konulması gibi önemli maddeleri içermektedir (Council, 2011). 17 Mart’ta BMGK Libya hava sahasının kapatılması yönündeki 1973 sayılı kararı kabul etmiş fakat Brezilya, Rusya, Hindistan, Almanya ve Çin, masum insanları korumak adına her türlü yolun mubah olduğunu ve masum insanlara daha fazla zarar verilebileceğini düşünerek karar için çekimser oy kullanmışlardır (Bayat, 2018, s. 185). BMGK’nın bu kararı kabul etmesinden iki gün sonra Fransa’nın önderliğinde NATO, Libya’ya resmen karadan, havadan ve denizden askeri operasyon düzenlemeye başlamıştır.

19 Mart'ta NATO'nun karadan, havadan ve denizden müdahalesiyle karşılaşan Kaddafi ve rejimi, başkent Trablus'a kadar çekilmiş ve 22 Ağustos 2011 tarihinde Trablus, tamamen muhaliflerin kontrolü altına girmiştir (Evrensel, 2011). Kaddafi ve ekibinin Sirte ve Beni Velid adlı iki mühim kentte askeri gücünü bulundurmaya devam ettirmesi ile Kaddafi ailesinin önde gelen şahsiyetlerin asla dizlerinin üstüne çökmeyip sonuna kadar iç savaşı devam ettireceklerine yönelik söylemleri, ülkedeki çatışma ortamının uzun süre devam edeceğine dair önemli mesajlar olmuştur. Bu söylemler doğrultusunda UGK ve muhalifler, Kaddafi ve taraftarlarının yoğun olarak bulunduğu Sirte ve Beni Velid kentlerini kontrolleri altına almaya çalışmışlardır. Ayrıca UGK üyeleri de, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin arananlar listesinde yer alan Kaddafi ile anlaşma sağlanamayacağını ve Libya'nın tamamen kontrolleri altına giren kadar Kaddafi ve yandaşlarına karşı her türlü mücadelenin sürdürüleceğini beyan etmişlerdir (Golovnina & Abbas, 2011). Başkent Trablus muhalif gruplar tarafından kontrol altına alındıktan sonra NATO'ya ait savaş uçakları Beni Velid ve Sirte'deki Kaddafi yanlısı taraftarlara hava operasyonu düzenlemiştir. NATO, yaptığı açıklama ile hava saldırılarının sivil halka zarar vermediğini, Kaddafi taraftarlarına yönelik bir hava operasyonun gerçekleştirildiğini ifade etmiştir (Hürriyet, 2011). Libya'da bu olaylar meydana gelirken henüz nerede olduğu konusunda arkasında bir iz bırakmayan Kaddafi ve Milli Güvenlik Konseyi'nin başına atadığı oğlu Mutassım, 20 Ekim 2011'de Sirte'de muhalifler tarafından yakalanarak linç edilmişlerdir. (BBC News Türkçe, 2011). Misrata'da soğuk hava deposunda Kaddafi'nin cesedi, yerel halka açık bir şekilde dört gün boyunca sergilenmiş ve uluslararası toplumun baskısı ile BM'nin soruşturma açılması talebinde bulunması üzerine muhalifler tarafından 25 Ekim sabahı Sahra çölünde kimsenin bilmediği bir yere defnedilmiştir (Ayhan, 2012, s. 183-184). İlk olarak Kaddafi'nin cesedi ailesine verilmek istenmiş fakat kimsenin bilinmediği bir yere gömülmesi tercih edilmiştir. Bunun temel sebebi ise Kaddafi'nin gelecek nesiller tarafından ziyaret edilmesini ve mezarının bulunduğu yerin bir anıta dönüştürülmek istenmesini engellemektir (NTV, 2011).

Libya'da meydana gelen birinci iç savaş sırasında yirmi binden fazla masum insan hayatını kaybetmiştir. Kaddafi'nin devrilmesi ile ülkede politik, iktisadi ve kültürel problemler ortadan kalkmamıştır. Mısır ve Yemen örneklerinde olduğu gibi mevcut rejimi deviren muhalifler, kendi aralarında çatışmaya girerek Libya'da yeni bir iç savaşın başlamasına neden olmuşlardır.

Bu konu ile ilgili olarak Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Öte taraftan devrim sonrası şöyle temel bir problem daha var bu genel eğilimleri karizmayla değil güçle bastırıp şekillendiren bir dönüşüm söz konusudur. Bunlardan bir tanesi örneğin Halife Hafter’dir. Libya’nın doğusunda güç kullanarak büyük kitleleri kendine müzahir haline getirmeye çalıştı ve bunda başarılı oldu mu şahsi fikrimce kısmen başarılı olduğunu söyleyebilirim. Hafter o bölgede bir korku imparatorluğu yarattı ve aslında bu korku imparatorluğuyla Doğu’daki karşıtlarını etkisizleştirdi. Fakat Batı’da böyle bir durum yok, Trablus’taki ulusal mutabakat hükümeti daha sonra ulusal birlik hükümeti, daha nispeten alt birimleri unsurları bunlar silahlı veya sivil unsurlar fark etmeksizin kontrol edebiliyor. Dolayısıyla kanaatimce Doğu’da daha fazla bir bölünmüşlük söz konusu ve bu bölünmüşlük kuvvet dengesine yansıyan diğer bir problemdir” (Aslan, 2022).

Tunus’ta başlayan ve neredeyse bütün MENA topraklarını kapsayan Arap Baharı içerisinde mevcut yönetimleri deviren yahut iktidarını sallayan ve menfaatlerinden ötürü bazı ülkelerde rejim değişimine karşı çıkan küresel aktörlerin, yarattığı ve desteklediği muhalif gruplar, Mısır ve Yemen’de olduğu gibi Libya’da da ortaya çıkmışlardır (Arı, 2017, s. 474-476). 20 Ekim’de Sirte kentinde ani bir baskın düzenlenerek sağ ele geçirilen Kaddafi’nin linç edilip öldürülmesi ile esasen ülkedeki dönüşüm, hukuki anlamda uluslararası alanda ciddi eleştiriler alırken diğer yandan UGK, Libya’nın tek meşru yönetimi olarak tanınmıştır. Libya’daki hukuk sistemini demokrasi, hak ve özgürlük ilkeleri üzerine inşa edeceği temenni edilen yeni yönetimin önünde; siyasi mekanizmanın tekrardan inşa edilmesi, Libya’da barış ve huzur ortamının kurulması, önemli aşiret ailelerinin askeri teçhizatlarını asgari seviyeye indirmesi ve ekonominin yeniden kalkındırılması gibi çok sayıda problem yer almaktadır.

3.2. Şubat Devrimi Sonrası Türk Dış Politikasında Yaşanan Değişimin Analizi ve Uluslararası Kamuoyunun Devrim Sürecinde Göstermiş Olduğu Refleks

42 yıllık iktidarı sonrası 20 Ekim 2011’de oğlu ile birlikte öldürülen Kaddafi’nin ardından Libya’da, UGK ile yeni bir dönem başlamıştır. Mısır, Yemen ve Libya’yı kasıp kavuran Arap Baharı süreci içerisinde, MENA’da yeni rejimler ve uluslararası alanda yeni problemler ortaya çıkmış ve Türk dış politikasında önemli değişiklikler

yaşanmıştır. Domino etkisiyle tüm bölgeye yayılan gösteriler sonucu, başta Türkiye olmak üzere bölgesel ve küresel aktörler, MENA'ya yönelik politikalarında önemli değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır

Bu konu ile ilgili olarak Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Belirtmeliyim ki devrimin belirgin karizmatik bir lider tarafından başlatılmamış olması, devrimin şehir kimliği etrafında şekil bulması ve dolayısıyla devrimden sonra devrim öncesini aratacak bir düzensizliğin, kaos ortamının devamlılığı, aslında temel problemler arasında yer bulmaktadır” (Aslan, 2022).

Jeopolitik konumu ve içerisinde barındırdığı önemli enerji kaynaklarından ötürü bu coğrafyaya ilgi duyan bölgesel ve küresel aktörler, Libya'da iç savaşın meydana gelmesiyle yaşanan bütün gelişmeleri, dikkatle takip etmeye başlamışlardır.

Bu konu ile ilgili olarak Doktor Öğretim Üyesi ve SETA Araştırmacısı Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Uluslararası kamuoyunun buradaki refleksi daha çok kendi çıkarları etrafında şekillendi. Çünkü Libya'daki doğalgaz, petrol ve enerji kaynakları ile aynı zamanda Cezayir ve Tunus'taki enerji durumu ortada. Hem İtalyanlar hem de Fransızlar, Libya'yi, Afrika'nın iç kesimlerine erişebilecekleri uygun bir yön olarak algıladılar. Bu nedenle kendi çıkarlarına kim uygun geliyorsa ona yönelik hem siyasi hem de askeri destekte bulundular. Halife Hafter bu destekten yararlandı. ABD'ye bakıldığında ise uzun bir süre çekingen bir tavrı olduğunu ifade edebilirim. Siyaseten aktif ama askeri ve güvenlik alanlarında ise çok fazla işin içerisine girmemeye çalışıyor Libya diyalog siyasi formundan hemen sonra bu ülkeler tamamen ticari imtiyazlar elde edebilmek için girişimlere başladılar. Çünkü demokratik bir geçiş süreci sonucunda Libya'da siyasi istikrar beklentisi oluştu. Bu doğrultu da ticari ve siyasi imtiyaz elde etmek ve ikili ilişkileri geliştirmek amacıyla anlaşmalar imzalamaya başladılar. Bunun da en göze çarpan örneği İngilizlerle İtalyanların girişimleridir. Trablus'ta Fransızlara karşı büyük bir tepki var. Almanlar ise kendi arabuluculuk inisiyatiflerini çok etkin kullanamadılar fakat İtalyanlar ve İngilizler büyük bir atılım gösterdiler” (Aslan, 2022).

Libya'da yaşanan siyasi krizin çözüme kavuşturulması için pek çok uluslararası görüşme gerçekleştirilmiştir. Libya'da meydana gelen olaylar, Türk dış politikası için büyük bir önem taşımaktadır. Türkiye, Akdeniz'de denizel sınır komşusu olan ve

geçmişte önemli bağlara sahip olduğu Libya'yı göz ardı etmemiş ve yaşanan olaylara kayıtsız kalmamıştır. Dış politika yapımcıları, Libya'da patlak veren iç savaşa çözüm sunmak, ülkede barış ve huzuru tesis etmek ve bulunduğu bölgede etkinlik kazanmak için yeni politikalar üretmeye gayret etmişlerdir.

MENA'da yaşanan süreçte, Libya özelinde meydana gelen olaylar karşısında Ankara yönetimi, bölgedeki çıkarlarını hayata geçirdiği politikalarla korumaya çalışmıştır. Konum itibarıyla denizel olarak yakın bir bölgede gerçekleşen muhalif hareketlerden dolayı Ankara yönetimi, kendi güvenliğini ve Libya'da sükûneti sağlamak adına çeşitli dış politikalar oluşturmaya çaba sarf etmiştir. Afro-Avrasya'nın tam kalbinde yer alan Türkiye, dış politikada sadece kendini düşünmeyerek denizel sınır komşusu olan ve tarihi bağlara sahip olduğu ülkelerinde siyasi istikrarına ve huzuruna önem veren bir duruş sergilemiştir. Dolayısıyla Türkiye, Libya'da meydana gelen olayları yakından takip etmiş, iç savaşın sonlanıp siyasi otoritenin tesis edilmesini ve ülkede sükûnetin egemen olmasını istemiştir. Ayrıca Ankara yönetimi, yumuşak gücünü daha akılcı uygulayabilmek için devlet kurum ve kuruluşlarını Libya topraklarında daha etkin kullanmaya çalışmıştır.

Avrupa ülkeleri, Ankara yönetiminin dış politikada gerçekleştirdiği atılımları birer eksen kayması şeklinde, MENA'ya yönelik oluşturduğu yeni anlayışını ise bölgede etkinlik kazanmak için yaptığı yönünde bir değerlendirmede bulunmuştur (Ateş, 2020). Fakat meydana gelen değişimlerin Avrupalı ülkelerin iddia ettiği bir eksen kayması yorumundan ziyade devlet hüviyeti ile ulusal hüviyet arasında bir paralellik olduğu analizinin yapılması daha doğru olmaktadır. Ankara yönetimi bu söylemlere cevaben, Batı kesiminin ifade etmiş olduğu beyanın gerçeklikten uzak olduğunu ve Türk dış politikasında hâlihazırda bir eksen kaymasının yaşanmadığını belirtmiştir (Çandar, 2013). Ankara yönetimine yönelik birtakım Avrupalı ülkelere böyle bir eleştiri gelmesinin temel sebebi, Türk dış politikasının yeni vizyonu ile doğrudan bağlantılı olarak MENA'da meydana gelen değişimlerden sonra Türkiye'nin, Avrupa değerlerinden uzaklaşıp bu coğrafyadaki ülkelerle yeni bir döneme girmek istemesi şeklinde idrak etmesidir.

Türk dış politikasında meydana geldiği iddia edilen eksen kaymasına yönelik yapılan tenkitlerin analiz edilmesi, sadece Türkiye'nin dış politikada sergilediği duruş ve tavrıyla anlaşılabilir. Buradan hareketle Türkiye, bu dönemde NATO, AB ve ABD'nin önemli ortakları arasında yer almış ve eksen kayması şeklinde söylenenler

aksine AB'ye tam üye olabilmek adına çalışmalara hız vermiştir. Ayrıca Türkiye son dönemde yaptığı reform ve yasalarla, AB'nin önem verdiği demokratik değerlere her geçen gün daha bağlı kalmaya devam etmektedir. Bunlara ilaven Ankara yönetimi, dış politikada meydana gelen gelişmeler doğrultusunda özellikle Arap Baharı süreci içerisinde oluşturduğu yeni politikalarla farklı coğrafyalardaki devletleri kapsayacak şekilde çok yönlü dış politika girişimlerini genişletmeyi ihmal etmemiştir. Ankara yönetiminin sınır komşuları ile yakın ilişkiler tesis etmesi, MENA coğrafyalarında meydana gelen hadiseleri yakından izlemesi ve bölgede siyasi istikrarın ve barışın kurulması için izlediği dış politika, zaman içerisinde bölgesel olarak lider ülke olma karakterini pekiştirdiğini ve uluslararası alanda önemi giderek daha fazla artan bir ülke olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.

Libya'da yaşanan iç savaş, uluslararası siyaset açısından farklı gelişmeleri de yanında getiren önemli bir kriz olma özelliğini taşımaktadır. 42 yıl boyunca iktidarını koruyan Kaddafi'nin devrilmesinin ardından yeni dönemde yaşanan olayların etkisi, sadece ülke genelinde değil tüm Kuzey Afrika coğrafyasında hissedilmiştir. Bilhassa Türkiye, Arap Baharı sonrası dönemde karasal ve denizel sınır komşusu olduğu devletlerle ilişkilerini daha sık tutmaya çaba sarf ederken, Libya'da yaşanan devrim sonrası dış politika anlayışında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir (Akbaş & Düzgün, 2012, s. 70-71). Libya'daki devrim sonrasında Ankara yönetiminin zihninde, Kuzey Afrika coğrafyası için yeni bir dış politika inşa edilmesinin gerekli olduğu fikri oluşmuştur. Böylelikle Türk dış politikasına kazandırılmış olan liderlik anlayışında dikkat çeken ilk değişiklik, devletlerin politik yönetimleri yerine bölge halkının kazanılmaya çalışılmasıdır. Özellikle Arap Baharı sonrası Ankara yönetimi, Türkiye'nin etkilediği coğrafyaları genişletmeye yönelik bu plan ve stratejileri izlemiştir (Duran & Özdemir, 2012, s. 186). Ankara yönetiminin dış politikada yaptığı birtakım değişiklikler, komşu ülkeler ile olan ilişkilerinden eksen kayması tenkitlerine kadar pek çok konuda kendini belli etmiş ve yeni dış politika vizyonunun inşa edilmesi sürecinde önemli faktörler olarak yansımıştır.

Ankara yönetiminin duruş ve yaklaşımı, Arap Baharı'nı yaşayan devletlerin bir an önce barış yoluyla demokratik değerlerin hâkim olduğu yeni sisteme geçmelerini istemek ve bu yeni siyasi sisteme geçiş sürecinde bu ülkelere yardımcı olmaktır. Bu doğrultuda Ankara yönetimi, yerel halkın insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve özgürlük gibi talebelerle yola çıktıkları yeni süreçte onlara bu değerler

üzerinden yardım eden bir anlayış benimsemiştir (Akıllı, 2012, s. 44-45). Ayrıca Türkiye, yapılacak reformların her ülkenin kendi iç dinamiklerine göre yapılması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunmayı da ihmal etmemiştir. Örneğin Ankara yönetimi Suriye ve Libya'daki taraflara kendi iç dinamiklerine uygun reformların yapılması gerektiği hususunda çağrıda bulunmuştur. Fakat Libya'da meydana gelen olaylar, Ankara yönetimini önemli kararlar alma ve alınan kararları hayata geçirme açısından zorlu bir sürece sokmuştur. Zira Türkiye ulusal güvenliğini ve bölgedeki çıkarlarını korumak, bölgede barış ortamının sağlanmasına yardımcı olmak ve meşru yönetim UMH'ye destek olmak adına önemli ve kritik adımlar atmıştır.

Bu konu ile ilgili olarak Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Türkiye'nin Libya'ya yönelik en büyük katkısının askeri bağlamda olduğunu ifade edebiliriz. Ankara yönetimi taraf olduğu an, bir anda Libya'daki dengeler değişti. Türkiye'nin bölgeye asker göndermesiyle aslında psikolojik bir üstünlükte yaratıldı. Bunun neticesinde devlete itibar etmeyen Libya'lı silahlı gruplar, Türkiye'nin devreye girmesiyle itaat eden ve belli bir hiyerarşiye saygı gösteren kitleler haline dönüştüler. Türkiye'nin oradaki askeri bağlamdaki varlığı, Trablus'un düşmemesine ve bu da özellikle siyaseten Libya'lıların Türkiye'nin siyasi desteğini aramaya başlamasına neden oldu. Çünkü orada dış destek üzerinden genellikle iç kredibilitiyi sağlayan bir anlayış söz konusu. Hükümetin şu anki Libya'ya yönelik angajmanı da o psikolojik etkisinden faydalanmak isteyen, istismar etmek isteyen Libya'lılar burada türedi, bir anda Türkiye'ye gidip gelmeye başladılar. Bazıları destek aramak için Amerika'ya, İngiltere'ye, İtalya'ya ve Fransa'ya gitti. Bunun en güzel örneği Libya'nın eski İçişleri Bakanı olan Fethi Başağa'dır” (Aslan, 2022).

BM ve NATO'nun Libya'ya yönelik askeri müdahalede bulunma kararını alması, Türkiye tarafından rahatsız edici bulunmuştur. Zira Türkiye bu askeri müdahalenin, bir ülkenin içişlerine müdahale etmek olduğunu belirtmiş ve küresel aktörlerin Libya'daki petrol kaynaklarından çıkar elde edecekleri için rahatsızlık duyduğunu açıklamıştır. Buna ilaveten Ankara yönetimi, Libya'da yaşanan olaylara tamamen insani odaklı bir yaklaşım benimsemiş ve dışarıdan yapılacak müdahaleye de karşı olduğunu belirtmiştir (Oran, 2013, s. 427). Bunun içinde Libya'ya yönelik askeri operasyonun zeminini hazırlayan Arap Birliği'nin ve BMGK'nın almış olduğu kararlara rağmen Ankara yönetimi, öncelikle Kaddafi ve taraftarları ile muhalif gruplar arasında bir uzlaşma sağlanması ihtimali üzerinde durarak her iki tarafa

çağrıda bulunmuştur. Fakat Ankara yönetimi, Kaddafi'nin yenildiğini fark edince bir an önce iktidardan çekilmesini belirtmiştir (CNN Türk, 2011). Libya başta olmak üzere Arap Baharı'nın sert estiği ülkelerde yaşanan süreçler, muhalif grupların başarı elde etmesiyle neticelenmiştir. Bu doğrultuda Ankara yönetimi, eski otoritelerin yıkıldığı yerine yeni siyasi düzenin hâkim olduğu ülkelerle olan mevcut ilişkilerini güçlendirmek adına bölge devletlerine çeşitli ziyaretler gerçekleştirmiştir. Ziyaret edilen ülkelerle çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Dönemin Başbakanı Erdoğan, Mısır ve Tunus'a yaptığı resmi ziyaretler sırasında demokrasinin çok değerli olduğunu vurgulamış ve Türkiye'nin bu anlamda önemli bir örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 2011).

3.3. Türkiye'nin Libya ve Doğu Akdeniz'deki Fırsatları ve Tehditleri

Son dönemde Ankara yönetiminin Doğu Akdeniz havzası üzerinden oluşturduğu söylem ve politikalara bakıldığında Libya ve Doğu Akdeniz'e yönelik iki türlü bakış benimsemiştir. Bunlar milli çıkar ve menfaatler, ikincisi ise milli güvenlidir. 21. yüzyıla dış politikasında önemli değişiklikler yaparak başlayan Türkiye, ekonomi ve askeri alanlarda sanayisi gelişen bir ülke olarak gereksinim duyduğu enerji kavramını ön planda tutmaktadır. 21. yüzyılın başından itibaren iktisadi alanda gelişim gösteren Türkiye ekonomisi, iktisadi alanındaki cari açık konusu olumsuz bir etken olarak karşısında durmaktadır. Cari açık verilmesinin en temel sebebi de enerji alanında Türkiye'nin dışarıya olan bağımlılığının fazla olmasıdır. Örneğin ülkede cari açığın Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) oranı 2010-2017 yılları arasında, yılda %5,6 oranında bir ortalama ile gerçekleşirken bu yedi yıllık dönem içerisinde 2011-2013 yılları arasında 8,9 ila 6,7 gibi yüksek oranlarda görülmüştür (Tatlıyer, 2019). 2013-2017 yılları arası dönemdeki cari açığa bakıldığında 2013'te 63,6 milyar dolar (%55,9'u ithal enerji), 2014'te 43,6 milyar dolar (%54,9'u ithal enerji), 2015'te 32,1 milyar dolar (%37,8'i ithal enerji), 2016'da 33,1 milyar dolar (%27,2'si ithal enerji) ve 2017'de 47,4 milyar dolar (%37,2'si ithal enerji) olmak üzere Türkiye, toplam 219,8 milyar dolar cari açık vermiş ve bu 219,8 milyar dolar cari açığın 213 milyar doları, enerji ithalatından kaynaklanmıştır (Gönültaş, 2018). 2017 yılının cari açığı %5,6 oranında gerçekleşirken bu oranın %3,9 puanlık kısmı enerji ithalatına aittir. Özellikle 2016 yılındaki %27,2 oran, petrol fiyatlarında yaşanan artış sebebiyle 2017'de %37,2 oranına çıkmıştır. Dolayısıyla Libya topraklarında ve Doğu Akdeniz

havzasında bulunan enerji alanları, Türkiye'nin cari açığını kapatmasında ve dışarıya olan bağımlılığını önemli ölçüde azaltmasında çok önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca Doğu Akdeniz, Ankara yönetiminin 21. yüzyılda benimsediği enerji kaynaklarının taşınmasında Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan bir köprü olması ve enerjinin, dünyaya bu güzergâh üzerinden yayılma görevini üstlenmesi bakımından ön plana çıkan önemli bir havzadır. Dolayısıyla bu iki konu, Türk dış politikasının Libya topraklarında ve Doğu Akdeniz havzasında çıkar ve menfaatleri temelindeki varoluşunu biçimlendirmiştir.

Öte taraftan değerlendirildiğinde MEB duyuruları zemininde devletin bağımsızlığına yönelik tehdide engel olunmasına ilişkin gösterilen tepki, Türk dış politikasının Doğu Akdeniz'e güvenlik merkezli bakışını şekillendirmiştir. Bu doğrultuda Mavi Vatan Doktrini, Türkiye Cumhuriyeti'nin Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz'deki hak ve çıkarlarını korumak adına dış politika yapımcılarının benimsediği ve özellikle de Doğu Akdeniz hinterlandında uygulamaya koyduğu bir dış politika stratejisi olarak görülmektedir. Esasen Mavi Vatan Doktrini, 2016 yılı sonrası dönemde Türkiye'nin mevcut deniz alanlarındaki aktif ve sert güce dayalı dış politikasının ana merkez noktasını teşkil etmektedir. Bu doktrine göre Türkiye'nin 784 bin kilometrekaresi kara, 462 bin kilometrekaresi ise Mavi Vatan olarak tanımlanmıştır (Yaycı, 2023). Yunanistan'la yaşanan kıta sahanlığı sorununa yönelik önemli bir dış politika stratejisi olarak görülen bu doktrinin içerisinde, hukuka uygun olarak Türkiye'nin egemen karasuları yer almakla beraber deniz yetki alanları da bulunmaktadır. Bu yetki alanları incelendiğinde deniz dibi kaynakları ve su kaynaklarını işletmekle ilgili olduğu doktrinde yer almaktadır. Yunanistan ise Mavi Vatan anlayışının tamamıyla hukuken hatalı olduğunu ve yayılmacı bir anlayışı içerdiğini iddia etmektedir. Mavi Vatan'a cevaben Atina yönetimi, Ocak 2021'de kara sularını 6 milden 12 mile çıkardığını duyurmuştur. Atina'nın bu girişimi yeni olmamakla beraber daha öncesinde çeşitli yayınlama girişimlerinde de bulunmuştur. 1923'te Lozan Barış Antlaşması ile 6 mil olarak belirlenen kara suları, Atina tarafından önce 1936'da ardından 1976 yılında 12 mile çıkarılmak istenmiş fakat Ankara'nın böyle bir durumun olması halinde savaş nedeni sayacağını belirtmesiyle arka plana itmiştir. Ankara yönetimi, Atina'nın karasularını 12 mile çıkarmasının Lozan Antlaşması'nın yapısına aykırı olduğunu ve hukuken verilmiş yanlış bir karar olduğunu ifade etmiştir. Atina sadece Lozan'da alınan bu kararı göz ardı etmemiş ve bunun yanı sıra

silahlandırılması yasaklanan Ege adalarını silahlandırmaya başlamış ve atmış olduğu bu adımlar, esasen mevcut ilişkilerdeki gerilimleri de tırmandırmıştır. Ayrıca Ankara yönetimi Mısır ve Yunanistan arasında imzalanan MEB Antlaşması'nı tanımamakla birlikte Atina'nın yayılcı bir anlayış içerisinde olduğunu pek çok kez belirtmiştir. Öte yandan Ankara yönetimi, 2003 senesinde AB tarafından hazırlanan ve içerisinde potansiyel deniz alanlarının belirlendiği Sevilla Haritası'nı tanımadığını ve hiçbir hukuki ve siyasi geçerliliğinin olmadığını Atina tarafına iletmiştir. Fakat Atina, bu konuda ısrarcı davranarak hukuka aykırı biçimde hareket etmeye devam etmektedir. Bu doğrultuda Türkiye Karadeniz, Ege, Marmara ve Akdeniz'deki hak ve çıkarlarını Mavi Vatan Doktrini'ne dayandırmaktadır. Kıta sahanlığı sorunu, Atina'nın Ege adalarını silahlandırılması, Kıbrıs adası üzerinde anlaşmazlık ve Doğu Akdeniz'deki güç denkleminde yaşanan gelişmeler, Türkiye ile Yunanistan'ın gelecek dönemdeki önemli çıkmazları olarak gözükmektedir.

Ankara yönetiminin Doğu Akdeniz'de verdiği mücadeleden yola çıkarak Libya'da yaşanan iç savaşta tek başınadır. Ankara yönetiminin Libya'da ve Doğu Akdeniz'de tek başına olmasının temel nedenleri; Kıbrıs üzerinde yaşanan anlaşmazlık, Mısır'da yaşanan darbe sonrası Sisi ile ilişkilerin bozulması, Mavi Marmara'dan dolayı İsrail ile ilişkilerin düzeltilememesi ve Suriye'de yaşanan iç savaştan ötürü Esad rejimi ile kopan ilişkileri normalleştirmek için gereken adımların atılmamasıdır. Bu doğrultuda Türkiye'nin dezavantajına olacak şekilde MENA coğrafyasında oluşan reel politik taban, nüfuz elde edebileceği alanları kaybedebilmesine yönelik mühim bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin yalnızlığını gidermek, ortaya çıkan bu tehdit durumunu ortadan kaldırmak ve aleyhine olacak şekilde bölgede meydana gelen zemini yok etmeye yardımcı olabilecek tek ülke Libya olarak belirlemiştir. Dolayısıyla Libya, Ankara yönetimi açısından hem ulusal güvenliğin sağlanmasında hem de bölgesel çıkar ve menfaatlerinin korunmasında ve de kendisine yönelik bölgesel anlamda oluşabilecek tehditleri bertaraf etmek adına önem taşıyan mühim bir ülkedir. Fakat Libya'da gayrimeşru aktörlerle mevcut meşru yönetim arasında süren iç savaş durumu, Türkiye'nin hem Libya'daki hem de Doğu Akdeniz'deki enerji denkleminde önemli bir tehdit oluşturmakta ve mevcut denklemin dışında kalmasına neden olabilme ihtimalini de taşımaktadır.

Doğu Akdeniz'deki enerji denklemini değiştirme açısından güncel ve etki açısından önemli bir yer tutan Libya krizi, Libya topraklarının bölgesel ve küresel güçlerin

istediğini yapabileceği çekici ve albenili bir bölge olarak ön plana çıkmasına neden olmuştur. Zira 80 milyon metreküpü aşan doğalgaz rezervi ve günde bir milyon iki yüz bin varil petrol üretimi, Libya'yı sadece bulunduğu bölgede değil uluslararası alanda ön plana çıkaran önemli bir faktördür (Cumhuriyet, 2022). Ankara yönetimi de Libya'da yaşanan bu krizden önemli kazanımlar sağlamak ve ortaya çıkabilecek fırsatları değerlendirmek adına Libya'da yaşanan olayları aktif bir şekilde takip etmiş ve gerekli plan ve politikaları hayata geçirmeye çaba sarf etmiştir (Parlar, 2022, s. 94). Ankara yönetiminin Libya ve Doğu Akdeniz'deki fırsatları değerlendirmek adına uyguladığı stratejiler, en nihayetinde iki ülke arasında imzalanan mutabakat muhtıraları ile meyvelerini vermeye başlamıştır. Şubat Devrimi'nin başından itibaren 2023 yılına yıllara kadar Türkiye, aleyhine yönelik hazırlanan tüm plan ve projeleri, UMH ve devamı olan UBH ile imzaladığı muhtıra ve antlaşmalarla bertaraf etmek istemiştir.

Doğu Akdeniz'deki enerji denkleminde ön planda olan bölgesel ve küresel güçler, Libya üzerinden Doğu Akdeniz havzasındaki çıkar ve menfaatlerini korumak için çaba sarf etmektedirler. Bilhassa Doğu Akdeniz'deki enerji mücadelesi, Ankara ile Kahire arasındaki rekabeti Libya topraklarında artırmaktadır. Libya'daki hedeflerine nazaran Türkiye, Doğu Akdeniz'deki fırsatları değerlendirerek çıkar ve menfaatleri için aktif politikalar izlemektedir. Ankara, Libya'daki imajını popüler hale getirmek ve daha aktif bir rol oynayarak ülkenin içinde bulunduğu iç savaşı ortadan kaldırmak için kriz ortamına son vermeyi amaçlamaktadır. Doğu Akdeniz'de yaşanan enerji rekabetinde Ankara'nın karşısında bulunan ve bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkan Fethi Başağa'ya aktif bir şekilde destek olan Kahire yönetimi, Ankara ile Trablus arasında imzalanan mutabakat muhtırasının geçersiz olduğunu göstermek ve gayrimeşru bir aktör olarak Libya topraklarında yer alan Halife Hafter'in mevcut konumunu iyileştirmek için Libya'ya yönelik dış politikasını derinleştirmektedir.

Hem Libya'daki politik ve askeri konumunu kuvvetlendirmek hem de Doğu Akdeniz'deki enerji denkleminde önemli bir rol oynamak isteyen UMH'nin, Doğu Akdeniz denkleminde hayata geçirdiği politikalar, Libya topraklarında yaşanan gelişmeleri hem de Doğu Akdeniz'deki güç dengesini önemli ölçüde etkilemektedir (Parlar, 2022, s. 105-106). Bilhassa MENA devletlerinin Libya üzerinden Doğu Akdeniz havzasındaki menfaatlerini koruma ve politikalarını uygulama çabaları,

Türkiye-Libya ilişkilerinin siyasi geleceğini şekillendiren önemli bir paradigma olarak gözükmektedir.

3.4. Türk Dış Politikasının Genel Yönelimi İle Türkiye'nin Libya Politikası Arasındaki Tutarlılık

İlk olarak Türk dış politikasının çevresinde lider güç olma arzusu adına mühim bir imtihanı olan, 2011'de başlayan Arap Baharı'nın Libya boyutu, Türkiye'nin yalnızca konumlandığı topraklarda başat aktör olmak için içerisine girdiği buhran olarak addedilemez. Libya'da meydana gelen kriz, Türk dış politika yapımcıları tarafından Türkiye için başta güvenlik faktörü olmak üzere ülkenin menfaatleri ve toplumun müstakbel refahı gibi kavramlara bağlı, karışık bir dizi olay olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, Libya'da meydana gelen krize kulak tıkamamıştır. 2 Ocak 2020'de TBMM, almış olduğu karar doğrultusunda Libya krizine dahil olarak Türk askerinin Libya'da somut bir şekilde bulunmasına izin vermiştir. 2020 yılında onay verilen bu karar sonrası Fransa, BAE ve Yunanistan, Libya'da yer alan Türk askerlerini Libya'da kurulacak olan barış ortamını bozmakla itham etmiştir. Fakat Türkiye'ye itham edilen tenkitlere karşın yönetici kadro, 'Mavi Vatan' sınırları içerisindeki menfaatlerini, 27 Kasım 2019 tarihinde meşru aktör UMH ile yapmış olduğu MEB Antlaşması ile koruma altında tutmaya ve UMH'nin devrilmesini engellemek amacıyla bölgede etkin rol oynamaya devam etmektedir (Canlı, 2020).

Günümüzde Libya'da mevcut durum, 7 Şubat 2011 senesinde başlayan protestoların sonucu oluşmaya başlamış ve olaylar, uluslararası aktörler ve toplumdan gördüğü destekle beraber 42 yıl iktidarda bulunan Kaddafi'nin devrilmesiyle farklı bir yapıya evrilmiştir. 2011-2022 yılları arası süreçte ise merkezi yönetimin olmamasından dolayı doğan güç boşluklarının meydana geldiği ülke gerçeğini, bölgesel ve küresel aktörlerin çıkar ve menfaatleri gözler önüne sermiştir. Kuzey Afrika'daki krizin sona ermesi için UGK vasıtasıyla demokrasinin hakim olduğu yeni sisteme adım atmak ve seçim sonrası yetkilerini yeni kurulacak otoriteye devredilmesini ön gören yol haritası, ülkede önemli bir güce sahip olan kabilelerin ve mevcut kaos ortamının askeri idare ile düzelebileceğini savunan Hafter'in ağına yakalanmıştır (Yıldırım, 2014, s. 384-386). Bu doğrultuda Libya'daki süreç, önemli bir çıkmaza girmiş ve uzun yıllarca ülke topraklarına kriz ortamı egemen olmuştur. Libya topraklarına

hâkim olan bu kriz ortamı, Türkiye'nin Libya'ya yönelik inşa edeceği politikanın ana odak noktasını oluşturmaktadır. Türkiye'nin Libya'ya yönelik oluşturduğu dış politikanın ana sütununu; Libya'daki devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması, bu kurumlara yardımcı olunması ve şiddet ortamının sona erdirilmesiyle ülkede barış ve huzurun egemen olduğu ulusal birliğin tesis edilmesi oluşturmaktadır (Polat, 2020). Zira bulunduğu konum itibari ile Avrupa ile Asya'ya birbirine bağlayan, Ege'den başlayıp Suriye ve denizel olarak Libya'ya kadar uzanan Türkiye, stratejik bir konumda bulunması sebebiyle Suriye ve Libya'da barışı tesis etmek için çaba sarf etmiştir. Bilhassa Türkiye için mühim bir konu olan Doğu Akdeniz meselesi doğrultusunda Libya'da, Türkiye'ye yönelik planlı bir işbirliği olduğu bilinmektedir. Bu işbirliğinin ana merkezinde, Türkiye'yi Doğu Akdeniz başta olmak üzere MENA ekseninin dışında bırakmak düşüncesi yatmaktadır (Babacan, 2020). Uluslararası sistemde her geçen gün sürekli olarak nüfuz ettiği alanlardaki etkisi silinmek istenen Türkiye, şahsına özgü hazırlanan planları, yer aldığı konumda barış ve huzurun kalıcı olması adına oluşturduğu plan ve politikalarla etkisiz kılmaya ve boşa çıkarmaya çalışmaktadır.

Libya'da uyguladığı politikalarla sahada aktif bir rol oynayan ve mevcut dengeleri değiştiren Türkiye, bölgesel ve küresel aktörler tarafından güçlü bir aktör olarak kabul edilmiştir. 2014 senesinin ardından ülkede yeniden patlak veren II. Libya İç Savaşı ile ülkedeki güç boşluğundan yararlanıp askeri bir yönetim kurmak isteyen Hafter, ABD başta olmak üzere Fransa, BAE, Rusya ve Suudi Arabistan gibi devletlerden önemli oranda yardım görmüştür. Gördüğü desteklerle Libya'da önemli bir güç haline gelen Hafter, 2019 yılının Nisan ayında meşru bir yönetim olarak kabul edilen UMH yönelik ciddi bir saldırı başlatmış fakat bu askeri operasyonları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkiye bu iki grup arasında geçen çatışma ortamında UMH'ne verdiği askeri ve ekipman yardımının, Hafter yanlısı askerlerin ülkenin güneyinden geri çekilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Erdem, 2020). Böylelikle Türkiye'nin meşru yönetime vermiş olduğu destek, Libya'daki savaş ortamının gidişatını tersine çevirmiştir. Libya'da yer alan iki kutuplu oluşumun her iki tarafı ile anlaşma içinde olan ülkeleri meşru yönetim UMH'nin safına katılmasını sağlayan Türkiye'nin, meşru yönetimi kuvvetlendirmek adına yürüttüğü faaliyetler kendisinin, Libya'da safları dizayn eden veya ülkede oyun kurucu bir devlet olarak anılmasına yol açmıştır. Özellikle Türkiye ile UMH arasında 2019 yılının Kasım ayında

imzalanan ‘‘Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması’’ mutabakatı ile ‘‘Güvenlik ve Askeri İşbirliği’’ mutabakatı, Türkiye’yi, bir yandan Libya’da daha aktif ve kuvvetli yapmış ve öte yandan bilhassa Kuzey Afrika coğrafyasında barış görüşmelerinin kapı dışında bırakılmasını engelleyen önemli adımlar olmuştur. Dolayısıyla 2019 yılının son aylarından itibaren Libya’da, Türkiye ile meşru yönetim, daha fazla etki alanını genişletip kuvvet kazanırken, Hafter ve yanlılarında ise, askeri açıdan zayıflama belirtilerinin görülmeye başlandığı bir döneme girilmiştir (Demir, 2020, s. 161-162).

Bu konu ile ilgili olarak Dr. Ufuk Necat Taşçı ile gerçekleştirilen röportajda;

‘‘Türkiye'nin Libya'daki askeri angajmanının, kriz ortamını nasıl etkilediğini bunu belki ilk müdahale ettiğinde çok anlamak mümkün değil ama şu anki senaryoda ne kadar önemli olduğunu görüyoruz. Bunun uluslararası anlamda ne kadar iyi bir netice olduğunu biliyoruz. Türkiye'nin Libya'daki varlığına Batı'nın ses çıkarmaması Türkiye'nin hem Rusya'ya karşı hem oradaki batılı pek çok ülkenin çeşitli ajandasına karşı dengeleyici bir unsur olarak ön plana çıkıyor. Son zamanlardaki çatışmalarda şunu gösterdi, Türk askerleri orada olmasaydı şayet şu anda canı sıkılan herkes bir hükümet kurup Trablus'a girmeye ve Trablus'u ele geçiren ben hükümetim demeye başlayabilirdi. Ancak Türkiye'nin hem yumuşak hem de sert gücünü ortaya koyması ve aktif politikalar izlemesi, Türkiye-Libya ilişkilerini görüldüğü üzere olum etkiledi ve gelecekte bu ilişkiler kolay kolay bozulmayacaktır’’ (Taşçı, 2022).

Ankara yönetiminin Libya’daki meşru yönetimle anlaşmaya vardığı mutabakat ile elde ettiği diğer stratejik kazanç ise Doğu Akdeniz denklemi ile ilgilidir. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de Yunanistan, GKRY, Mısır ve Fransa tarafından belirli bir bölgeye hapsedilmek istendiği yazın içerisinde ifade edilmiştir. Buradan hareketle Türk yönetici kadro, Libya’daki meşru yönetim UMH ile imzalamış olduğu iki önemli mutabakatla kendisine karşı hazırlanan planları boşa çıkarmaya çalışmıştır. Diğer taraftan bu iki önemli mutabakatın imzalanması ile Libya’da büyük güç kaybeden gayri meşru aktör Hafter, Ankara ile UMH arasında imzalanan bu iki mutabakatı tanımayıp reddetmiştir. Hafter’in yanı sıra Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarından yararlanmak isteyen başta GKRY olmak üzere Rusya, Yunanistan ve Fransa, Türkiye ile UMH arasında imzalanan iki mutabakata takınmış oldukları tavırlarla karşı olduklarını beyan etmişlerdir. Bu konjonktürde meşru yönetim UMH’nin Libya’daki etkinliği ve gücüyle halen iktidarda olması, Ankara yönetimi için büyük bir önem taşımaya devam etmektedir (Öztürk, 2021). Meşru yönetimin bölgede var olması,

Türkiye'ye karşı yapılacak hamlelerin boşa çıkarılması demekle beraber ve de Doğu Akdeniz jeopolitiği denkleminde Türkiye'nin önemli bir müttefiki olması demektir. Dolayısıyla Ankara yönetimi, BM'nin ve toplumun onay verdiği meşru yönetime bir yandan askeri destekte bulunmuş diğer yandan da politik konularda mühim bir destek sunmuştur. 2014 senesinde küresel arenadan güç bularak Libya'da gayri meşru aktör olarak ortaya çıkan Hafter, 2019 yılında Ankara ile UMH arasında imzalanacak mutabakatlara kadar bölgede ciddi anlamda aktif ve kuvvetli bir konumda yer alırken imza sonrası bölgedeki gücünün zayıfladığını ve ülkede dengelerin bir anda aleyhine değiştiğini görmek mümkündür. İki yönetim arasında anlaşmaya varılan mutabakata kadar Hafter, meşru yönetim UMH'nin yer aldığı başkent Trablus'un girişine kadar ilerleyebilmeyi başarmıştır. Hafter'e destek veren aktörler, Hafter'in Trablus'u ele geçireceğini ve meşru yönetimi devireceğini dile getirmiştir. Fakat Türkiye, Libya'ya adım atarak Hafter başta olmak üzere bölgedeki aktörlerin Libya üzerindeki çıkar ve menfaatlerini ve Libya üzerinden MENA toprakları için hazırladıkları planları etkisiz kılmaya çalışmıştır.

Esasen birincisi 2011'de ve ikicisi 2014'de başlayan iç savaşlar ve Ankara ilişkisi, en başa sarıldığında bile Türkiye'nin bu konjonktürde başta kendisi de bulunmak üzere hâlihazırdaki gayrimeşru bir aktöre ve eylemlerine arka çıkmamıştır. Dolayısıyla günümüzde Libya topraklarında ve Doğu Akdeniz'de uluslararası güçlerin inşa ettiği dengenin öncesinde de sonrasında da Ankara'nın tavrı ülkede ulusal birlikteliğin kurulması, bölgesel istikrarın, refahın ve huzurun sağlanması şeklinde olmuştur. Böylelikle Türkiye 2011'den itibaren Libya'da hayata geçirdiği dış politikaya uygun hareket ederek ulusal birliğin sağlanması, siyasi mekanizmaların kurulması, Libya halkının refah ve huzurunun tesis edilmesi ve kazan-kazan stratejisi hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda yukarıda sayılan temel maddeler Libya politikasının ana merkezini oluşturmuştur. Bu anlamda Türk dış politikasının genel yönelimi ile Libya politikası arasında bir tutarlılık olduğu görülmektedir. Türkiye'nin amacı, ilk olarak Kuzey Afrika topraklarında başlayan ve Ortadoğu'ya kadar devam eden demokrasi fırtınasını uluslararası sistemdeki pek çok devletten evvel idrak ederek yaşanan olaylar karşısında fırtınanın sert estiği ülkelerdeki toplumlardan yana politik bir tavırda bulunmaktır. Ankara yönetiminin sergilemiş olduğu bu tavır, öteki devletlerin Libya'da yaşanan kaos üzerinden hazırladığı menfaat düşüncelerinin aksine Arap Baharı olarak adlandırılan zor bir aşamayı atlattırma çalışmaları, kültürel,

tarihi ve dini benzerliklerin olduğu devletlere örnek bir ülke olduğunu göstermek içindir. Bu durum aynı 1991 yılında iki kutuplu sistemin sona ermesiyle Ankara yönetiminin Orta Asya’da yeni doğan Türk devletlerine örnek olma ve abilik yapma misyonuyla etkin olmaya çalışmasına benzemektedir. Fakat Ankara yönetiminin, UMH’nin iç işlerine karışmama yönünde savunduğu tez, son dönemde birtakım olumsuz verilen demeçlerle boşa çıkarılmak istenmiştir.

Türkiye’nin MENA topraklarında yaşanan olaylara, bölgesel ve küresel aktörlerin çoğundan ayrı olarak farklı söylem ve yaklaşımlarda bulunması, Ankara’nın çoğunluğun fikrine zıt olan, diğerk aktörlere uyum sağlamayan ve saldırgan refleksler gösteren bir devlet olarak adının çıkmasıyla ve bundan dolayı kendisinin bu bölgede yalnız kalmasıyla neticelenmiştir. Libya’da yaşanan gelişmelere yönelik sağduyulu ve barış odaklı yaklaşımı çerçevesinde, Libya’da meydana gelen değişimin askeri güç yoluyla zor kullanılarak değil de kendiliğinden olması gerektiğini vurgulayan Türkiye, öteki bölgesel ve küresel ülkelerin emellerini yok ettiği için yoğun baskı hissetmiştir. Buradan hareketle Ankara yönetiminin bölge toprakları üzerinde meydana gelen hadiselere yönelik oluşturduğu bakışın GKRY, Yunanistan, Fransa, BAE ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin Libya’ya olan bakışından tamamen farklı olduğu ve kendine özgü dış politika anlayışını net bir biçimde uyguladığı fark edilmektedir (BBC News Türkçe, 2019). Türkiye’nin diğerk bölgesel ve küresel güçlere kıyasla Libya’ya yönelik oluşturduğu dostane yaklaşım, Osmanlı Devleti’nin bölgedeki egemenliğinden itibaren köklü ve samimi bağlardan oluşmaktadır. Zira iki ülke arasındaki ilişkiler 16. yüzyıla kadar dayanmaktadır (Demir, 2020, s. 149). Dolayısıyla Ankara yönetimi, Libya’ya sadece realist teorinin kalıpları doğrultusunda yaklaşmamış, faydacı bir yaklaşımda benimsemiştir.

Bu konu ile ilgili olarak Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Tarihsel bağlamda yadsınamaz tarihsel ilişkilerimiz var bir kere bunu kabul etmek lazım. Şu an eğer Libya’da soyadı Sakızlı, Giritli ve Rodoslu olan varsa bu ada isimlerinin verilmesinin nedeni bu insanların ege adalarından Yunanlılar tarafından zorla Balkan harplerinden sonra çıkartılmış olmalarıdır. Bunların arasında Türk soylular da var. Dolayısıyla ortak kaderi paylaşıyoruz. Şu anda biz hem geçmişe matuf hem de geleceğe mağruruz çünkü geçmişte beraber yaşamışız. Atatürk’ün o Derne’deki fotoğrafı malumdur ve muhtemelen gelecekte aynı tehditlere ve dinamiklere yönelik birlikte mukabelede bulunacağız, bunun bilincinde olduğumuzu

düşünüyorum. Netice itibariyle her iki toplumunda ortak tarih, ortak kültür ve ortak kader birliği bağlamında geleceğe yönelik mutlaka ortak yönlerimiz var bunu reddedemeyiz. Bu nedenle Libyalıların çoğunluğu İstanbul'dan bir ev alıp bir şekilde kendilerine alternatif bir hayat kuruyorlar ve bunun da esas nedeni ortak, beraber olma bilinç düzeyinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır'' (Aslan, 2022).

Bu konu ile ilgili olarak Dr. Ufuk Necat Taşçı ile gerçekleştirilen röportajda;

“1950’li yılların başında Libya bağımsızlığını kazanmadan önce Türkiye’ye katılmak adına Libya’da partiler kuruldu, bunun propagandasını yapan partilerde vardı. O dönemde Libya’daki dayılık sisteminin, Osmanlı sisteminin bakiyesi olan orada kuvvetlenmiş Senusi hareketini görüyoruz. Bunların Türkiye’ye yönelik derin bağları var. 1974’te Kıbrıs harekâtında Türkiye’ye yardım eden sadece Kaddafi idi. Kendi üstlerini bize kullandıran, Amerikan üssünde el koyduğu silahları bize veren kişiydi ve o dönemde Türkiye’de bir jön gibiydi. Türk toplumunun her kesiminde kendisine bir sempati vardı. İtalyanlar bile aslında iddiaları bizden daha kadim olmasına rağmen çünkü onlar Akdeniz’i kendi iç denizleri (more nostrum), tarihi miras olarak görüyorlar ancak Türkiye’nin iyi imajı bunların çok önlerinde yer almaktadır. Bunun da en temel sebebi, Türkiye’nin hakikaten siyasi iktidar ve görüşlerinden tarafsız olarak diplomasi kültüründe hakikaten diğerlerine göre çok daha sözüne sadık daha güvenilir bir aktör olmasıyla alakalı bir durumdur’’ (Taşçı, 2022).

Özellikle AB’nin yaşanan olaylara müdahil olması ile Libya’da devam eden kriz döneminin sonlaması mümkün görülmektedir. Fakat Avrupa, olayların başladığı andan itibaren Libya’da yaşanan olaylara müdahil olmamayı tercih etmektedir. Esasen Libya’da meydana gelen iki iç savaş dönemlerinin uzamasına neden olan esas sebepte bu anlayışın içerisinde saklıdır. Özellikle Avrupa’nın 19 ve 20. yüzyıla kadar uzanan MENA coğrafyalarında yatan önemli doğal kaynaklar üstünden devam eden enerji rekabeti, günümüzde Doğu Akdeniz’de önemli miktarda enerji rezervlerinin keşfedilmesiyle bu bölge üstünden gerçekleşmeye devam etmektedir. Bilhassa Avrupa ülkelerinin dev şirketleri, örneğin Fransa’nın dünya çapında petrol şirketi Total’in, ABD’nin çok uluslu petrol ve doğal gaz şirketi Exxon Mobil’in ve Libya ile geçmişte kötü anıları olan İtalya’nın önde gelen çok uluslu enerji şirketi Eni’nin Libya topraklarında ve Doğu Akdeniz havzasındaki çalışmaları, mensubu oldukları devletlerin dünya basınının önünde verdikleri barışçıl demeçlerle örtüşmemektedir (Yılmaz, 2020, s. 22-24). Ankara yönetiminin bu iki bölgede hayata geçirdiği plan ve

programların, bu bölgeler üzerinde çıkar ve menfaati olan güçlere yönelik bir tampon görevi görmektedir. Türkiye, bu tampon görevini hem sahada Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile sert gücünü gayri meşru aktörlere göstererek ispat etmiş hem de masada diplomatik yollarla kanıtlamıştır.

Bu konu ile ilgili olarak Dr. Ufuk Necat Taşçı ile gerçekleştirilen röportajda;

“140 kabilenin olduğu, 400-500 belki daha fazla silahlı grubun nüfuz ettiği bir denklemden bahsediyoruz yani bunları birleştiren ya da aman orada bir duralım dedirten aktör Türkiye'dir. Dolayısıyla şu an görece bir sakinlik varsa, ne kadar hükümet kurulursa da kurulsun, ara sıra küçük çatışmalar da meydana gelir gelsin iyi kötü Türkiye müdahale edip hemen sorunları çözdü. Hâlâ seçimlerin bir umut da olsa konuşabildiğinden bahsediyoruz. Dolayısıyla Türkiye'nin olumlu etkileri dışında herhangi bir şekilde negatif etkilediğini söylemek mümkün değil” (Taşçı, 2022).

Türkiye'nin hem Doğu Akdeniz'de hem de Libya'da gerek sert gücünü göstererek gerekse de diplomatik yollarla hukuka uygun hareket ederek bu bölgeler üzerindeki planları bozması, bazı çevrelerin Türkiye'yi bu hamleleri yapmakta geç kaldığı iddiasını öne sürmüştür. Fakat Ankara yönetimi bu iki bölge üzerindeki dengeye bir hamlede bulunabilmek için mevcut koşulların oluşmasını beklemiştir. Söz konusu olan koşulları gerek Türkiye'nin içsel gerekse de dışsal faktörlerini içerecek şekilde anlamak elzemdir. Türkiye'nin bu dönemde en mühim içsel faktörü yerli ve milli olan savunma sanayi endüstrisinin, son derece olumlu bir ivme yakalamış olmasıdır. Özellikle son dönemde Selçuk Bayraktar liderliğinde yürütülen BAYRAKTAR TB2 ve Türk Havacılık ve Uzay Sanayi (TUSAŞ) tarafından üretilen ANKA insansız hava araçları, iktisadi yönden ele alındığında Türkiye'ye ciddi miktarda yabancı döviz akışı sağlarken, uluslararası sistemde Türkiye'nin güçlü devlet imajına önemli katkı sağladığı bilinmektedir. Bu insansız hava araçlarının sınır dışı operasyonlarda ve Libya topraklarında Türkiye'ye sağladığı avantaj, bugün uluslararası alanda bölgesel ve küresel aktörlerin Türkiye'ye yönelik bakış, tavır ve hareketlerinde değişikliklerin olmasını sağlamıştır. Ayrıca Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) ve İnsansız Hava Aracı (İHA) gibi önemli hava araçları, Azerbaycan-Ermenistan savaşı sırasında ve TSK'nın Suriye ve Kuzey Irak bölgelerinde etkin bir rol oynamıştır (Köker, 2020). Suriye ve Kuzey Irak örneklerinin yanı sıra İHA ve SİHA'ların Libya topraklarındaki etkinliği ele alındığında; Hafter'in Libya topraklarının %90'a yakın kısmını kontrolü altına aldığı ve uluslararası kamuoyunda iç savaşı Hafter'in kazandığı yönünde bütün

iddia ve söylemlere rağmen İHA ve SİHA yardımlarının yapılması sonrası, iç savaşın seyri UMH lehine değişmiştir.

Bu konu ile ilgili olarak Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Türkiye'nin askeri angajmanı, kriz ortamının sonuçlandırılmasına, Halife Hafter'in yenilgiyi kabul etmesine ve çekilmeye başlamasına neden oldu. Kimliği belirsiz(!) bir uçağın hava harekâtıyla birlikleri bombalayarak 54 kişi öldürmesiyle ileri harekât bir anda durduruldu ve bence operasyonun durdurulmasına yönelik verilen karar yanlışti. Çünkü petrol bölgesini kontrol eden şu anda Libya'yı kontrol ediyor. Trablus hükümetinin petrol bölgesini kanaatimce alması gerekiyordu ama karşı taraf buna izin vermedi. Bence asıl mesele o dönemde devlet Başkanlığı konseyinde bulunan bir üyenin izinsiz ve habersiz bir şekilde Hafter'e konuşması ve cephedeki birliklere harekâtı durdurmaları yönünde baskı yapması oldu. Dolayısıyla Türkiye'nin müdahalesi olayı değiştirdi, oyunu değiştirdi ve karşı tarafın oyununu bozdu” (Aslan, 2022).

2019 yılının Nisan ayında Hafter'in Trablus şehrini ele geçirmek için başlattığı askeri operasyonu durdurmak adına Türkiye'nin UMH'ne yaptığı İHA ve SİHA yardımları, Hafter'in ilerleyişini engellemiş ve iç savaşın UMH'nin lehine dönmesine katkıda bulunmuştur (Yeni Şafak, 2021). Böylelikle Ankara, kendi kurallarını Libya topraklarında uygulayarak Kuzey Afrika coğrafyasında yeni bir denge inşa etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin MENA topraklarında hareketlerine uygunluk sağlayan dışsal faktörlerini, küresel sistemde çok kutuplu bir yapının bulunması ve Ankara'nın küresel siyasette yalnız başına kalması veya bırakılmak istenmesi oluşturmaktadır. İlk olarak uluslararası alanda mutlak bir gücün olmaması, OBD'lere küresel sistemde daha rahat hareket edebilmelerine imkân tanımıştır. Bu durumda yeni yönetim, proaktif bir tavır sergilemeye başlamıştır. Ankara'nın benimsediği pro-aktif tutum, 2010 yılına kadar yumuşak güç unsurları üstünden şekillenirken, 2010 yılı sonrası bilhassa 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminin ardından sert güç unsurları üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Dışsal faktörler arasında yer alan öteki husus, Türkiye'nin uluslararası yapıda yalnız bırakılmak istenmesinden dolayı 'korkusuzca hareket etmek' algısı ile sert güce yönelmeye meyil etmesidir. Özellikle 2016'dan itibaren hem ABD ile hem de AB ile ilişkilerin kötüleştiği bir dönemde, kriz ortamı, Ankara yönetimini Türkiye'nin çıkar ve güvenliği konularında daha sert demeçler vermesine

neden olmuştur. Ankara'nın verdiği sert demeçler, Türk dış politikasında da etkisini göstermiştir (Keleş, 2021).

Küresel sistemde hâlihazırdaki konjonktürün gerekli koşullara zemin hazırlayarak Türkiye için fırsat yaratması ve buna ilaveten milli savunma sanayi alanında güç kazanması ile Türkiye, ulusal değerleri ve menfaatleri için Libya başta olmak üzere MENA topraklarında pro-aktif politikalarını uygulamaya çalışmaktadır. Türkiye'nin bu coğrafyalarda hayata geçirmeye çalıştığı pro-aktif politikalar askeri ve diplomatik olmak üzere iki ana koldan oluşmaktadır. Esasen Türk yöneticiler, Libya'da 2011 yılında başlayan olayların en başından itibaren benimsediği politikalarda uluslararası hukuk ve teamüllere uygun hareket etmiş ve ülke üzerinde rahatsız edici emelleri olmayan, ülkedeki tarafları itidalli olmaya çağıran aktörlerle beraber hareket etmeye önemli ölçüde ehemmiyet göstermiştir. Dolayısıyla Libya'daki olayların en başından itibaren Ankara yönetimi, önceki yıllarda ülkedeki kamuoyunun meşru temsilcisi olan UGK ile olduğu gibi UMH ile de koordineli bir şekilde ilerlemiş ve ülkede barış ve huzurun tesisi için meşru yönetime başta askeri olmak üzere pek çok alanda yardım etmeye çalışmıştır. Netice itibarıyla Ankara yönetimi, 21. yüzyılın en önemli jeopolitiği olarak kabul edilen Doğu Akdeniz bölgesinde şahsına münhasır hak ve menfaatlerini korumaktadır. Bununla birlikte Türkiye'ye yönelik tehdit ve tehlikeleri ortadan kaldırmak, MENA topraklarında çıkabilecek karışıklıklara neden olmamak ve yaşanan kriz ortamına son vermek için Libya topraklarında sert gücünü kullanarak Libya politikasını inşa etmektedir. Dolayısıyla 2011 yılı sonrası dönemde saldırgan realizm kuramı özellikleri, Libya özelinde Türk dış politikasının yapı ve karakterinde görülmüştür.

Bu konu ile ilgili olarak Dr. Ufuk Necat Taşçı ile gerçekleştirilen röportajda;

“Türk dış politikasında Libya'ya bakış öncesinde ve sonrasında hiç değişmedi. Libya hep çok önemliydi ve sonrasında hep çok önemli kaldı. Hatta Ankara yönetimi Kaddafi'yi uyarırken bile NATO'nun askeri operasyonunda direkt olarak yer almadık, dışarıdan bir müdahale yapılmasına karşı çıktık, istemedik. Hava üslerinin el konulmasına teknik olarak destek sağladık ama biz ne olursa olsun orada bile ahde vefa sergiledik. Dolayısıyla Libya'ya mensup kiminle konuşsam, Türkiye'ye karşı bu oryantalist kafaları ve batıyla ciddi angaje olmuş belirgin tipler haricinde hep bu dostane hisleri yaşıyorlar. Türk dış politikasında Libya çok önemli çünkü biz Libya'yı kaybettiğimizde Doğu Akdeniz'i de kaybettik demektir” (Taşçı, 2022).

Ankara'nın Libya'ya yönelik oluşturduğu dış politikanın hayata geçirilmesi adına uyguladığı stratejiye değinmek gerekirse, küresel siyasetin günümüzde realist teorinin daha fazla ağırlığını koyduğu bir ortamı sunması da dikkatle incelendiğinde, Türk dış politikasının sert gücünü her geçen gün daha fazla kullanma mecburiyeti hissettiği analizi yapılabilmektedir. Fakat Ankara yönetiminin Libya'da kullandığı güç pratikleri, meşru yönetimin özünü ve istikrarını temel alacak bir zeminde gerçekleşmektedir. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti, Libya topraklarında uyguladığı stratejiler neticesinde Libya'da dengeleri değiştiren, dengeleri yeniden dizayn eden aktör olarak anılmaktadır. Türkiye'nin yanı sıra uluslararası meşru aktörlerinde bütün faaliyetlerine rağmen Libya'da tam anlamıyla siyasi istikrarın ve barış ortamının sağlandığı söylenemez. Özellikle Hafter ve taraftarlarının, Türk İHA ve SİHA'larına karşı sahada aldığı mağlubiyetten sonra yerinde durmayarak yeni bir çatışma ortamı yaratacağı, takınmış oldukları kışkırtıcı tavır ve söylemlerle yansıtmaktadırlar.

Ankara yönetimi, verdiği demeçler doğrultusunda benimsediği yeni dış politika anlayışıyla, uluslararası sistemde yeni bir görüntü ortaya koymaya çalışmaktadır. Ankara'nın özellikle yaşanan devrimin ardından denizel komşusu Libya'ya yönelik politikanın esas ana hatlarını; siyasi mekanizmaların kurulması, iç savaşın sona ermesi, devlet kurumlarının onarılması, Libya'nın toprak bütünlüğünün sağlanması ve Libya halkının huzur içinde geri kalan hayatına devam etmesi oluşturmaktadır. 2011 yılı sonrası dönemde uluslararası alanda yaşanan gelişmelerden dolayı Türk dış politikasında değişimlerin yapılması zorunlu olmuştur. Bu süreç içerisinde hazırlanan Libya politikası ile Türk dış politikasının genel yönelimi arasında bir tutarlılık bulunmaktadır. Zira Türkiye, hak ve çıkarlarını korumak adına sınır dışında önemli operasyonlar düzenlemiş, Libya'daki hak ve çıkarlarını korumak ve oluşturduğu dış politika çerçevesinde Libya halkına yardım etmek için başka bir kıtada askeri operasyonlar düzenleyerek sert gücünü kullanmıştır. Türkiye'nin Libya vakasında sert gücünü kullanmasındaki başlıca sebeplerden bazıları, uluslararası alanda kendi aleyhine yönelik doğabilecek tehdit ve tehlikeleri bertaraf etmek, her iki ülkenin çıkar ve menfaatlerini korumak ve kazan-kazan stratejisini uygulamaktır. Bu anlayış, aynı zamanda 2011'den itibaren inşa edilmeye başlanılan dış politikanın kollarından birini teşkil etmektedir. Türkiye, Libya politikasını 2011 öncesinde benimsediği dış politika ilkelerine göre tasarlamaya çalışmış ve o yıldan itibaren üzerinde çeşitli değişiklikler yapmıştır. Bu doğrultuda günümüzde Türkiye ile Libya arasında yapılan

antlaşmalar çerçevesinde ikili ilişkiler, bir üst boyuta taşınmak istenmiştir. Böylelikle Türkiye'nin, Libya'ya yönelik oluşturduğu dış politika ve Libya topraklarında uyguladığı dış politik hamleler, hak ve çıkarlarının korumasına ve Libya halkının sevgisini kazanabilmesine olanak sağlamıştır. Her ne kadar konjonktürde meydana gelen olaylar, Türk dış politikasının farklı refleksler göstermesine neden olsa da Libya özelinde tutum ve davranışların değişmediği ortadadır. Türkiye en başından itibaren demokrasinin yanında yer alarak meşru yönetime ve Libya halkına destek vermiştir. Ayrıca Ankara yönetimi süreç içerisinde yumuşak güç unsurlarını Libya topraklarında devreye sokarak Libya politikasını hızlı bir şekilde hayata geçirmiş ve imzalanan muhtıra ve antlaşmalarla Libya politikasının sağladığı fayda ve avantajları görmek istemiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2002-2022 YILLARI ARASI TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ VE SALDIRGAN (OFANSİF) REALİZM ÇERÇEVESİNDE DEĞİŞEN TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ

29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin kurulması ile uluslararası alanda yeni bir aktör olarak ortaya çıkan Türkiye, 1923-2022 yılları arasında yaşanan gelişmeler ışığında benimsediği dış politik tercihleri ile uluslararası arenada dostluğu, müttefikliği ve işbirliği her geçen gün daha fazla aranan bir ülke haline gelmiştir. Atatürk dönemi ile bölgesel ve küresel aktörlerle samimi, aktif ilişkiler kuran Türkiye, II. Dünya Savaşı sırasında her iki blok arasında denge siyaseti güden bir dış politika anlayışını benimseyip, Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya'dan hissettiği büyük tehditle Batı blokunun yanında yer almıştır. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde meydana gelen gelişmelere yönelik farklı dış politik tercihlerde bulunmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya'daki Türk devletleri ve Afrika ülkeleri ile mevcut ilişkilerini canlandırmak isteyen Türkiye, bu ülkelere dair geçmişten gelen tarihi, köklü bağları doğrultusunda aktif-yapıcı politikalar oluşturmaya çalışmıştır. 2002'de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle farklı bir dış politika anlayışı içerisine giren Türk dış politikası, uluslararası sistemde daha etkin ve güçlü bir karaktere bürünmeye başlamıştır.

Bu bölümde 2002-2010 yılları arasında Türkiye-Libya ilişkilerinin genel bir analizi yapılmış ve 2011-2022 yılları arası Türkiye-Libya ilişkileri, Kaddafi sonrası yaşanan gelişmelerden ötürü Türk dış politikasının yapı ve karakterinde görülmeye başlanılan saldırgan realizm kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. İlk olarak 2002-2010 arası dönemde Kaddafi'nin yönettiği Libya ile ilişkiler irdelenmiş ve Şubat Devrimi'nin yaşanmasının ardından 2022 yılına kadar Libya'da ve bölgede Türkiye'ye etkisi olan gelişmeler araştırılıp, Türkiye'nin Libya ile olan ilişkileri ortaya koyulmuştur. Ayrıca Türkiye ile UBH arasında imzalanan ve ilişkiler açısından büyük bir önem taşıyan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırası, güvenlik ve askeri işbirliği mutabakat muhtırası ve Libya Tezkeresi adlı önemli gelişmeler, ayrı bir parantez açılarak irdelenmiştir.

4.1. 2002-2010 Yılları Arası Türkiye-Libya İlişkileri

Asya, Afrika ve Avrupa gibi dünyanın önemli kıtalarını birbirine bağlayan Akdeniz, küresel ticaret ve kültürel etkileşimin en kritik kavşaklardan birisidir (Koray, 2020). Doğu Akdeniz’de önemli enerji kaynaklarının olduğuna dair Washington merkezli Jeolojik Araştırmalar Merkezi’nin, Levant adı verilen bölgede 3,45 trilyon metreküp doğalgaz ve 1,7 milyar varil petrol olduğuna yönelik raporu, Nisan 2010’da yayımlanmasıyla bir anda Doğu Akdeniz, bölgesel ve küresel aktörlerin odak noktası haline gelmiştir (Yaycı, 2012, s. 11).

Kuzey Afrika coğrafyasında yer alan ve Akdeniz’in en önemli kıyıdaş ülkelerinden biri olan Libya, Akdeniz’de pek çok medeniyete ev sahipliği yapan ve dönem dönem küresel güçlerin egemenliği altına sokulmak istenen önemli bir devlettir (Aydemir, 2020). Libya, barındırdığı mühim petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla Afrika’nın en zengin ülkeleri arasında yer almaktadır. Sahra-Altı Afrika’ya açılan bir kapı olarak görülen, Akdeniz’de önemli bir konuma sahip olan ve önemli enerji kaynaklarına ev sahipliği yapan Libya, devrim sonrası yaşanan önemli problemlerden dolayı bugün siyasi istikrara kavuşmayı bekleyen ülkeler arasında yer almaktadır. 46,4 milyar dolarlık petrol rezervi ile öne çıkan Libya, 2010 öncesi Avrupa’ya yıllık toplam 403 milyon varil petrol ihraç etmiştir (Euronews, 2020).

Libya ile ilgili olarak Dr. Ufuk Necat Taşçı ile gerçekleştirilen röportajda;

Libya; Osmanlı, Bizans, Fenikeliler ve Kartacalılar başta olmak üzere birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, İtalya'nın, İngiltere'nin ve yeri geliyor Amerika'nın bir şekilde hak iddia ettiği fakat en istikrarlı dönemini Osmanlı devleti döneminde yaşamış bir ülkedir. Osmanlı'nın özellikle Kuzey Afrika bölgesinde mağripte uyguladığı, Cezayir'den itibaren başlayan bir dayılık sistemi var. Bu dayılık sistemi o bölgenin sosyolojisi ile hakikaten çok uyuşmuş ve 350 sene boyunca bu berberi savaşlarına kadar genel anlamda hakikaten oraya istikrar getirmiş bir sistemdir. Esasen Libya, özellikle ülkedeki kabile toplumunu sosyolojik olarak göz önüne aldığımızda en başarılı dönemini Osmanlı döneminde yaşamıştır. Balkan savaşları sonrasında ağır darbeler alması sonucunda Libya'dan çekilmek durumunda kaldık ama Libya halkı o tarihi, köklü ve iyi bağlardan ötürü bir türlü bizi bırakmadı. Libya hükümeti ve halkı ile ilişkilerimiz iyi durumdadır. Bunu günümüzde yaşanan

olaylardan dolayı daha iyi anlıyoruz. Libya'da şu an ihtiyaç duyulan ve garantörlüğüne en çok güvenilen ülke Türkiye'dir (Taşçı, 2022).

Türkiye ile Libya arasındaki tarihi ilişkiler, Osmanlı Devleti zamanından itibaren Libya toplumu ile kurulan samimi ve dostane bağlardan oluşmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Dönemin en önemli askeri güçlerinden biri olan Osmanlı, Libya'yı tam 350 yılı aşkın bir süredir egemenliği altında tutmuş ve bölge halkı üzerinde olumlu izler bırakmıştır. Osmanlı, Libya'ya hâkim olduğu dönemlerde Libya halkına sağlık, sanat, mimari, eğitim ve adalet alanlarında pek çok katkı sağlamış ve halkın sosyal yaşamını geliştirmesi için çeşitli fırsatlar sunmuştur.

2002'de iktidarı devralan AK Parti, sadece içeride değil dış politikada uygulamaya koyduğu program ve politikalarla Kafkasya, Ortadoğu ve Afrika bölgelerine yönelik açılımlarda bulunmuş ve pek çok bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini iyileştirme ve bir üst seviyeye çıkarma çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda geçmişte tarihi ve köklü bağları olan Libya halkı ile de ilişkilerini geliştirmek isteyen Ankara yönetimi, Kaddafi ile olan dostane ilişkilerde ilerleme kat etmeye çalışmıştır. 2002-2010 yılları arası dönem, her iki ülke içinde pek çok bakımdan çeşitli değişim ve dönüşümlerin meydana geldiği bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu dönem içerisinde Türkiye, çeşitli alanlarda reformlar yaparak AB'ye uyum (örneğin kişisel hakların korunması, idam cezasının kaldırılması... vs) sağlamaya çalışmıştır. Libya'da ise temel hak ve özgürlüklerin elde edilmesine ilişkin süren kriz dönemi, Kaddafi'nin devrilmesiyle son bulmuştur.

Bir dönem Osmanlı'nın hakim olduğu Libya, 2002-2010 arası dönemde Türkiye'den farklı bir yönetim sistemine sahiptir. Birbirlerinden farklı yapı ve karaktere sahip olan Libya ile Türkiye'nin ilişkileri bu dönem içerisinde genel olarak şöyle idi; Kaddafi'nin takınımış olduğu tavırdan dolayı 1980 ve 1990'lardan beri uygulanan ambargonun son bulması ile iktisadi alanda büyük bir atılım gerçekleştirmek isteyen Libya, başkent Trablus'ta büyük bir fuar düzenleme kararı almıştır. Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi sonrası karasal ve denizel komşu ülkeleri (MENA ülkeleri) ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik çabalarına bu fuar önemli bir katkı sunmuştur. Fuar pek çok STK ve Türk firmasının katılım sağlayıp samimi davranması, Türkiye-Libya ilişkilerinin hız kazanmasına ve iki ülke arasındaki bağların tekrardan onarılmasına katkı sağlamıştır. 2002 senesinde Kaddafi, Ankara yönetimine Bingazi'de yer alan ve Osmanlı hâkimiyeti zamanında Bingazi'den sorumlu Reşit Paşa tarafından yaptırılan

Berka Türk Kışlası'nın restore edilmesi talebinde bulunmuştur (Arkitera, 2002). Ankara yönetimi Kaddafi'nin bu teklifine sıcak yaklaşarak Dışişleri Bakanlığı'nın bu konu ile ilgilenilmesini istemiştir. Dışişleri Bakanlığı konu ile ilgili kısa bir araştırma ve inceleme yaptıktan sonra kışlanın restore edilmesi için ödenek çıkararak, kışlanın restore edilmesi için toplam beş milyon dolar ayrıldığını açıklamıştır. Bu proje için herhangi bir ihale, toplantı söz konusu olmadan hazırlanan para tekrardan hazineye geri gönderilmiştir (Milliyet, 2002).

İki yıllık sakin geçen ilişkilerin ardından 2004 senesinde Kaddafi bir adım atarak Libya'da meydana gelen çekirge istilası için Ankara yönetiminden yardım istemiştir. Kaddafi'nin yardım çağrısına iştirak eden Türkiye, BM'nin büyük katkısıyla (uçak, ilaç ve donanım masrafları BM tarafından karşılandı) Libya başta olmak üzere Mali ve Senegal'e sekiz yardım uçağı göndermiştir. Aynı yıl içinde düzenlenen Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin siyasi şartları sağladığına karar verilerek üyelik yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bu tarihten sonra Ankara, AB'ye üyelik hazırlıklarına başlamıştır (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). Bu durumdan memnun olan Kaddafi, Türkiye'nin AB'ye girmesi halinde uluslararası alanda kırmızı kategoride aranan, 11 Eylül'ün baş mimarı olan ve terör örgütü El Kaide'nin lideri olan Usame Bin Ladin'in "*Truva Atı*" olarak nitelendirileceğini beyan etmiştir (BBC News Türkçe, 2004).

Yıl 2005'i gösterdiğinde Kaddafi, hiç çekinmeden BMGK'yı kast ederek suçlayıcı beyanlarda bulunmuştur. BMGK'ya seslenen Kaddafi; Türkiye'ye ve Yunanistan'a üyelik verilmesi durumunda aynı şekilde İran'a ve Ukrayna'ya da üyelik verilmesi gerektiğini, BMGK'nın eski kuvvetini ve caydırıcılığını kaybettiğini ve BMGK'nın ABD'ye hizmet ettiğini belirten açıklamalarda bulunmuştur (Milliyet, 2005).

28-30 Mart 2006 tarihlerinde Sudan'ın başkenti Hartum'da Arap Birliği zirvesine katılım sağlayan Başbakan Erdoğan, 1964 yılından beri düzenlenen zirvelere katılan ilk Türk lider olmuştur. Erdoğan zirveye katılan ülkelere hitap ettiği açıklamasında; insan haklarına saygılı olunması, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, hukuka riayet edilmesi, gelir dağılımında şeffaf olunması ve İslamiyet ile terörün bir arada kullanılmaması gerektiğini belirtmiş ve bu konular üzerinde Arap ülkelerin reformlar yapmasıyla dünya barışına katkı sunacaklarını vurgulamıştır (CNN Türk, 2006). Erdoğan'ın gerçekleştirdiği konuşmanın yanı sıra bu zirvenin önemli bir tarafı da

Kaddafi ve Erdoğan'ın ilk kez bir araya gelmesidir. Bu zirve aracılığıyla bir araya gelen iki lider, birbirlerini tanıma ve sohbet etme imkânı bulmuştur.

2002-2010 arası yıllarda Türkiye-Libya arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler, genel olarak iyiye doğru gitmiştir. 2010 yılına gelindiğinde Türkiye'den Libya'ya yapılan ihracat, toplamda iki milyar doların üzerine çıkmıştır. Türkiye'den Libya'ya en çok ihracı yapılan mallar; çelik, çimento, hırdavat aletleri, demir ve aksesuar eşyalarıdır. Bunlara ilaveten Ankara yönetimi, Trablus'un kalkınması ve uygulanan ambargolara dayanabilmesi için 60 milyon doların üstünde bir yatırım gerçekleştirmiştir (Bölme, 2011, s. 17). Fakat 17 Şubat 2011 tarihinde Libya'da gerçekleşen devrim ile 20 Ekim'de Kaddafi'nin Sirte'de yakalanarak öldürülmesi sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler kopmak zorunda kalmıştır.

2011 yılında başlayan Libya İç Savaşı sırasında Ankara yönetimi bir açıklamada bulunarak, Libya'ya yönelik yapılacak herhangi bir askeri operasyonun içerisinde yer almayacağını ve dışarıdan bir müdahale yapılmasına da karşı olduğunu bildirmiştir. Ankara'nın, Libya'da yaşanan olaylara yönelik sergilediği tavrın altındaki asıl neden Trablus, Derne, Bingazi ve Sirte gibi ülkenin çeşitli şehirlerinde yaşayan ve çalışmak için bulunan 25 bin Türk vatandaşının hayati tehlikelerinin olmasıdır. Ankara'nın bu duruşunu, Türk vatandaşlarının Libya topraklarını terk ettikten sonra değiştirdiğini görmek mümkündür. Örneğin Başbakan Erdoğan'a 20 Mart 2011'de sorulan sorular arasında Kaddafi'nin yönetimden çekilmesi ile ilgili bir soruda bulunmaktadır. Erdoğan, Kaddafi'nin görevini artık bırakmamak gibi bir durumunun olmadığını, ülkeyi tekrardan yönetimi altına alma sürecini çoktan geçtiğini ve görevi bırakması gerektiğini ifade etmiştir (BBC News Türkçe, 2011). Başbakan Erdoğan, Kaddafi'ye artık iktidarı bırakması yönünde tavsiyeler verirken bir yandan da Libya toplumunun huzura ve barışa ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. Açıklamadan iki gün sonra 22 Mart'ta NATO, Libya'ya yönelik yapılacak deniz operasyonunda Türkiye'nin beş savaş gemisi ve bir denizaltı ile katılacağını duyurmuştur (Bölme, 2011, s. 41).

Ankara yönetiminin yaşanan Libya İç Savaşı sırasındaki bütün istek ve arzusu, bir an önce barışın ve huzurun Libya'ya egemen olmasıdır. Türkiye, Kaddafi ölmeden ve 23 Ekim Kurtuluş Günü ilan edilmeden önce 25 Ağustos'ta UGK'yı Libya'nın tek meşru temsilcisi olarak kabul eden ilk devletlerarasında yerini almıştır. Buna ilaveten iç savaş sonrasında ülkenin tamamen UGK'nın yönetimi altına girmesinin ardından başkent Trablus'a 2 Eylül 2011 tarihinde ilk büyükelçi gönderen ülke de Türkiye

olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Bu doğrultuda Ankara yönetimi, Kaddafi dönemi sonrası yeni Libya ile pozitif ilişkilerin tesis edilmesine yönelik ilk adımları atmaya başlamıştır (Tepeciklioğlu, 2012, s. 92).

4.2. 2011-2022 Yılları Arası Türkiye-Libya İlişkileri ve Saldırgan Realizm Çerçevesinde Şubat Devrimi Sonrası Değişen Türk Dış Politikasının Analizi

Ankara yönetimi, 2011 yılının Şubat ayında başlayan protestolara yönelik her zaman Libya toplumunun güvenliği, ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ve iç savaşın daha şiddetli bir yapıya evrilmemesi yönünde stratejiler izlemiştir. Ankara yönetimi gerçekleştirdiği bütün basın açıklamalarında, Libya’da yaşanan olayların bir an önce son bulmasını ve dost ülke kabul edilen Libya’da huzurun ve barışın tesis edilmesini vurgulamıştır. Ankara yönetiminin yaptığı itidal çağrılarını cevapsız bırakan Kaddafi geri adım atmayarak çatışmalara devam etmiştir. Türkiye, Kaddafi’nin bu baskıcı ve çatışmacı tavrının daha da kötüye doğru gittiğini görerek desteğini, Libya halkından yana kullanmaya tercih etmiştir.

Kaddafi’nin baskıcı ve sert gücünü sürekli kullanması ile Libya’da yaşanan iç savaş durumu sırasında UGK Başkanı Mustafa Abdülcelil, 23 Mayıs 2011’de Ankara’ya ziyaret gerçekleştirerek dönemin Cumhurbaşkanı Gül, Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Başbakan Erdoğan’la görüşmüştür. Gerçekleştirilen ziyaret sırasında Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Libya’da bir an çatışmaların sonlanıp iki taraf arasında barış yapılması, siyasi mekanizmanın inşa edilmesi ve Libya halkının güvenliğinin sağlanmasını talep etmiştir. Buna ilaveten Davutoğlu, Libya’da siyasi mekanizmanın yeniden kurulması ile ülkede barışın egemen olması için Libya’ya her konuda destek verileceğini ifade etmiştir (Hürriyet, 2011).

UGK Başkanı Abdülcelil tarafından yapılan ziyaretten yaklaşık bir buçuk ay sonra Davutoğlu, iadeyi ziyaret olarak 3 Temmuz 2011 tarihinde Abdülcelil ile görüşmek üzere Bingazi’ye gitmiştir. Bingazi’de bir araya gelen Davutoğlu ve Abdülcelil gerçekleştirdikleri ortak basın açıklamasında, Davutoğlu şu ifadeleri kullanmıştır;

‘‘Libya genelinde ateşkes ilan edilerek ülkenin her kesiminde zorluk çeken insanlara yardım edilmeli, halkın istek ve arzusu görmezden gelinmemeli aksine dikkate alınmalı. Bunu içinde Kaddafi’nin bulunduğu makamı terk etmeli ve Libya’da barış tesis edilmelidir. Ulusal Geçiş Konseyini Libya toplumunun tek meşru temsilcisi

olarak kabul ediyoruz. Türkiye barışın tesis edilmesi ve Libya halkına yardım edilmesi için 20 milyon dolarlık bir destek sağlamıştır. Libya'yı geçmişte olduğu gibi uluslararası arenada önemli bir ülke haline getireceğiz'' (Cumhuriyet, 2011).

Davutoğlu'nun gerçekleştirmiş olduğu Libya ziyareti ve UGK Başkanı Abdülcelil ile yapmış olduğu görüşme, UGK'nın, Libya halkının gözünde güveninin artmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Ankara yönetimi Libya'da yaşanan olaylara yönelik BM tarafından kurulan 'Libya Temas Grubu' görüşmelerine katılım göstermiştir. Bu temas grubunun dördüncüsü 15 Temmuz 2011 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Gerçekleştirilen toplantı sonrası yapılan ortak basın açıklamasında, otuzdan fazla ülke UGK'yı Libya halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul etmiş, Kaddafi'nin bulunduğu makamı terk etmesi yönündeki çağrılar yenilenmiş ve UGK'ya yapılan yardımların devam edeceği vurgulanmıştır.

Abdülcelil liderliğinde UGK'nın, Libya'yı tamamen hâkimiyeti altına almasının ardından Trablus'a büyükelçi atayan ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Libya'daki olaylardan dolayı Trablus büyükelçiliğini boşaltan Türkiye, UGK'nın Libya'yı kontrol altına almasının ardından büyükelçi olarak Ali Kemal Aydın atanmıştır. Türkiye'nin önceki Trablus büyükelçisi Salim Levent Şahinkaya bölgede meydana gelen sıcak çatışmalardan ötürü Türkiye'ye çağrılmıştır (Anadolu Ajansı, 2011). Erdoğan'ın 2011 yılında gerçekleştirdiği Kuzey Afrika ziyaretleri sırasındaki son durağı ise Libya'ya olmuştur. Kaddafi'nin devrilmesinin ardından başkent Trablus'u ziyaret eden Erdoğan, UGK'nın önde gelen liderleri ile görüşme gerçekleştirmiştir.

Kaddafi'nin ölümü sonrası 2012 yılına girildiğinde Libya'daki siyasi hava değişmiş ve UGK bütün misyon ve yetkilerini Ulusal Genel Kongre'ye teslim etmiştir. Ankara yönetimi, 2012 senesinin yazında düzenlenen seçimlerden duyduğu memnuniyeti ve tebrikleri Libya tarafına iletmiştir. Dışişleri Bakanlığı, gerçekleştirilen Libya Ulusal Genel Kongre seçimlerine destek vermek amacıyla 14 kişilik gözlemci bir ekibi Trablus'a göndermiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2012). 2012 yılında gerçekleştirilen seçimlerin ardından tarihler 3 Ocak 2014'ü gösterdiğinde Libya Başbakanı Ali Zeydan başta olmak üzere kalabalık bir kabine ekibi, Ankara'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. İki ülke başbakanlarının katıldığı toplantılarda Türkiye-Libya ilişkileri ele alınmıştır. Türkiye ile Libya arasındaki ilişkileri bir üst seviyeye taşımak adına iktisadi ve askeri anlamda işbirlikleri konuşulmuş, çeşitli plan ve projelerde uzlaşya varılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde Başbakan Erdoğan ile Libya Başbakanı

Zeydan hazırlanan siyasi belgeyi imzalayarak iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi'ni (YDSİBK) kurmuşlardır. Alınan bu kararın yanı sıra iki Ekonomi Bakanı, bir araya gelerek iki ülke arasında malların ve hizmetlerin daha kolay giriş ve çıkışlarının sağlanması için “*Gümrük Konutlarında Karşılıklı İdari Yardım ve İşbirliği Anlaşması*”na imza atmışlardır (Yıldız, 2022).

Ankara yönetimi, 2014 yılının sonlarına doğru Libya'daki siyasi krizin çıkmaza girdiğini görerek, BM'nin liderliğinde başlatılan diyalog sürecini destekleme kararı almıştır. Daha sonra diyalog süreci çerçevesinde BM önderliğinde bir araya gelen devlet yetkilileri, *'Libya Siyasi Anlaşması'* doğrultusunda UMH'nin ve Başkanlık Konseyi'nin Libya halkının tek meşru yönetimi olduğuna yönelik adımı atmışlardır. BMGK, aldığı 2259 sayılı karar doğrultusunda Başkanlık Konseyi'ni meşru otorite olarak kabul etmiştir (TRT Haber, 2022). Bu adımın atılması sırasında Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı toplantıda bulunarak Libya Siyasi Anlaşması'nı imzalamış ve UMH'yi ve Başkanlık Konseyi'ni meşru yönetim olarak kabul etmiştir. Bu kabul sonrasında Başkanlık Konseyi, iki yıllık bir geçiş döneminin olacağını beyan etmiş, 30 Mart 2016 tarihinde resmi olarak Trablus'ta faaliyete geçmiştir. Ankara yönetimi, UMH'nin başkanlığına seçilen Fayiz es Serrac'a görevinde başarılar dileyerek, iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi temennisinde bulunmuştur. Bu sırada 2014 yılının başlarında yaşanan terör olayları ile yaz aylarında Hafter'in başını şiddetli çatışmalar doğrultusunda Ankara yönetimi, 25 Temmuz 2014 tarihinde Trablus'taki büyükelçiyi Ankara'ya çağırarak elçilik hizmetlerini durdurma kararı almıştır. Üç yılın ardından ülkede görece sükûnetin sağlanması ile takvimler 30 Ocak 2017 yılını gösterdiğinde Ankara yönetimi, Trablus'a büyükelçi atama kararı almıştır. Ankara'nın Trablus'taki büyükelçiliğini aktif hale getirmesi, bölgedeki varlığını pekiştirmesine yardımcı olmuştur. 2019 yılının başından itibaren Libya'yı ele geçirmek isteyen Hafter'e karşı Türkiye, Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından dost ve kardeş ülke olarak tanımlanan Libya toplumunun korunması ve siyasi mekanizmanın tekrardan işlevini yitirmemesi adına UMH'ye ve Libya Başbakanı Serrac'a siyasi desteği devam etmiştir.

4.2.1. Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin İmzalanan Mutabakat Muhtırasının Libya ve Doğu Akdeniz'deki Enerji ve Güç Denklemine Etkisi

2019'un Nisan ayından itibaren Libya'yı ele geçirmek için iç savaş başlatan Hafter'e karşı Ankara, UMH'ye verdiği desteğin devam edeceğini açıklamıştır. Bu doğrultuda 26-28 Kasım 2019 tarihleri arasında Libya Başbakanı Serrac, Libya Dışişleri Bakanı Muhammed Tahir Siyala ve İçişleri Bakanı Başağa, Türkiye'ye gelerek bu desteği somut olarak belgelemek istemiştir. Böylelikle 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Libya UMH arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırası imzalanmıştır. 5 Aralık'ta TBMM'de onaylanan muhtıra, 9 Aralık'ta resmi gazetede yayınlanmıştır (Resmi Gazete, 2019). Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin imzalanan muhtıra sayesinde Türkiye, mevcut kıta sahanlığını ve Doğu Akdeniz'deki hak ve çıkarlarını son derece ciddi adımlarla korumaya devam etmiştir. Doğu Akdeniz'in en uzun kıyıdaş ülkesi olan Türkiye, bu bölgede Mısır, Yunanistan ve GKRY tarafından kendisine yönelik hazırlanan planı UMH ile imzaladığı mutabakat sayesinde boşa çıkarmış ve Libya'da askeri alanda elde ettiği galibiyetlerle, uluslararası aktörlerin kendisine yönelik bakış açılarını değiştirmeyi başarmıştır. Özellikle Mısır, Yunanistan ve GKRY tarafından belirli bir sahaya kapatılmak istenen Türkiye, atmış olduğu önemli adımlarla hem KKTC'nin, hem Libya'nın hem de kendi hak ve çıkarlarını azimli bir şekilde korumaktadır. Mısır, en önemli rakibi gördüğü Libya'nın Türkiye ile olan ilişkilerini kesmek, Libya topraklarının bütünlüğü bozmak, Libya'nın eski gücüne kavuşmasına engel olmak ve Libya topraklarından çıkarlar elde etmek için ülkedeki gayrimeşru aktörlere yardım etmekte ve Başbakanlığa aday olan şahısları kendi adamı yapmaya çalışmaktadır. Çünkü Libya; Mısır'a kıyasla daha gelişmiş, daha cazip bir çekim merkezi ve yaşanabilirlik açısından daha özgür bir ülkedir. Dolayısıyla Türkiye ve Libya'nın uluslararası alanda beraber hareket etmesi; Libya'yı bölgesel anlamda güçlü kılmakta, Doğu Akdeniz denkleminde ön planı çıkarmakta ve ülkesinde ekonomik ve toplumsal sorunlar yaşayan ve bölgesel alanda yanlış adımlar atan Mısır'ı geri plana itmektedir.

Mısır'ın, Türkiye-Libya ilişkileri hakkındaki tavrına dair Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“Burada öncelikle şöyle bir gerçek var ki Mısır, Libya'nın doğusunu kendisine tehdit olarak görüyor bunun da en büyük nedeni Mısır'ın batısında yaşayan demografiden

kaynaklandığını değerlendiriyorum. Hiçbir zaman Mısır, güçlü bir Libya istemez çünkü toprak bütünlüğüne yönelik bir kaygı nedenidir. Güçlü bir Libya, refah bir Libya anlamına gelmektedir. Libya, ekonomik sorunlarla ve diktatöryal rejimle sıkıntı yaşayan Mısır halkı açısından güçlü bir cazibe merkezidir. Şu an Libya'da azımsanmayacak şekilde Mısırlı insanlar istihdam etmektedir. Bunlar çoğunlukla alt ve orta kademelerde çalışıyor. Dolayısıyla Mısır'ın, Libya konusunda bu kadar şahinvari olmasının asli nedeni, kendi iç istikrarı ile ilgilidir. Mısır, Libya'nın başka bir ülke ile ikili bir anlaşma imzalandığında Trablus'u rekabet edilmesi gereken bir ülke olarak algılıyor. Bu da doğal olarak Mısır'daki siyasi liderleri tedirgin ediyor çünkü nihayetinde siyasi liderlerin kafasındaki kaygı rejim güvenliğidir, devlet güvenliği değildir. Türkiye'nin bölgede aktif hale gelmesi de halkın daha iyi bir emsal görmesi ihtimali nedeniyle Mısır rejiminde sıkıntılar yaratmaktadır. Fakat Mısır'daki rejim probleminin de böyle bir rekabeti, rejimin güvenliği bağlamında teşvik ettiği kanaatindeyim'' (Aslan, 2022).

Ankara yönetimi, Doğu Akdeniz'de, deniz yetki alanlarının sınırlandırılması hususunda karşılıklı oturarak problemleri çözmekten yana bir duruş sergilemektedir. Ayrıca barışsever bir şekilde konu ile ilgili çözümleri göz ardı etmeyen, uluslararası hukuka riayet eden ve bölgede kendi ve KKTC'nin hak ve menfaatlerini muhafaza eden politikalarını hayata geçirmektedir. Bu anlamda Libya hükümeti ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin imzalanan mutabakat, Ankara'nın Doğu Akdeniz'deki dış politikasının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Mutabakat sayesinde Türkiye ile Libya önemli kazanımlar elde etmiştir. İlk olarak Ankara yönetimi, KKTC haricinde Akdeniz'e kıyısı bulunan bir devlet ile ilk kez MEB Anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye, kendisini belirli koordinatlar içerisine sıkıştırmaya çalışan ülkelerin planlarını bozmuştur. Türkiye ile Libya, Akdeniz'de meşru yollarla hak ve menfaatlerini hukuki bir zemine oturtabilmişler ve Libya, Akdeniz'de mutabakat muhtırası öncesi durumuna göre mutabakat sayesinde daha fazla denizalanı kazanmıştır. Ankara yönetimi imzaladığı mutabakat sayesinde Doğu Akdeniz'deki sınırlarını batı yönünde kesinleştirmiş ve herhangi bir şekilde aleyhine yönelik deniz yetki alanlarında oluşabilecek tehlikelere izin vermemiştir. İmzalanan mutabakat, Türkiye ile Libya'nın denizel sınırlarını ihlal etmek isteyen GKRY-Yunanistan ve Mısır-Yunanistan arasında imzalanan muhtıraları boşa çıkarmıştır. Çünkü Türkiye'nin mevcut yüz seksen altı bin kilometrekarelik denizalanı, GKRY-

Yunanistan-Mısır arasında imzalanan antlaşmalarla kırk bir bin kilometrekareye kadar daraltılması öngörülmüştür. Dolayısıyla Türkiye'nin imzalamış olduğu muhtıra önemli riskleri ortadan kaldırmakla beraber Doğu Akdeniz'de önemli kazanımların elde edilmesini sağlamıştır. Ayrıca imzalanan bu mutabakat muhtırası, Yunanistan'ın hayali ve hedefi olan Megali İdea'sının da önünde önemli bir set olarak durmaktadır.

Dolayısıyla Yunanistan'la ilişkiler hususunda ve bilhassa Kıbrıs üzerinde yaşanan anlaşmazlıktan ötürü takip edilen geleneksel dış politika, 2011'e kadar temel olarak savunmacı realist anlayışın prensiplerini yapısında taşımıştır. Fakat son dönemde, Ankara'nın, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının egemenliği hususundaki kararlı duruşu göz önünde bulundurulduğunda göstermiş olduğu atılımlar saldırgan realizm örnekleme şeklinde değerlendirilmektedir. Çünkü Ankara yönetimi, AB'ye üye olmak için sürdürdüğü görüşmelerin önünün kapanacağını bilmesine rağmen aktif ve istikrarlı bir dış politika ortaya koyarak GKRY'nin talep ettiği istekleri geri çevirmiş ve gerekli gördüğünde sert gücünü kullanıp saldırgan realist anlayış ortaya koyarak Doğu Akdeniz ve Kıbrıs sorunu özelinde bir güç arayışına yönelmiştir.

GKRY ve Yunanistan'ın yanı sıra Rusya'nın da Libya'daki iç savaşta ve Doğu Akdeniz'deki güç denkleminde öne çıkan mühim bir aktör olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Arap Baharı'nın ilk başından itibaren hayata geçirdiği politikalarla Rusya, Akdeniz'deki güç denkleminde yer alan ülkelerden biri haline gelmiştir. Libya'da ve Doğu Akdeniz'de yaşanan olaylara yönelik Kremlin yönetiminin tepki göstermesi, bölgedeki aktörler tarafından sıradan bir şekilde karşılanmaktadır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Libya ve Doğu Akdeniz'de yaşanan küresel çaplı mücadelede önemli bir rol üstlenen Kremlin, Soğuk Savaş dönemindeki eski gücüne kavuşmak istemektedir. Bunun içinde Kremlin, her iki bölgenin de jeopolitik ve jeostratejik önemini idrak ederek yeni söylem ve politikalar geliştirmiştir. Genel olarak Kremlin, iki bölgedeki etkinliğini; AB'nin kendisine ihtiyaç duyduğu enerji bağımlılığını devam ettirmesi, Arap Baharı sürecinde elde edilen fırsatların korunması, bölge ülkeleri ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve Kırım'ı işgal etmesinden ötürü kendisine yönelik uygulanan baskıyı ortadan kaldırmak üzerine kurmuştur. Bu gerekçelerden ötürü de Kremlin hem Libya'da hem de Suriye'de meydana gelen iç savaş sırasında aktif bir rol oynamıştır. Örneğin Kremlin, Libya topraklarında politik ve iktisadi kazanımlar elde etmek için hem gayrimeşru aktör Hafter ile ilişkilerini geliştirmiş hem de kendisine bağlılığı ile bilinen paralı asker grubu Wagner'i Libya topraklarına

konuşlandırmıştır (Bağ & Montalto, 2020). Bu doğrultuda Beştepe ile Kremlin'in Suriye'de olduğu gibi Libya topraklarında da kozlarını paylaştıkları görülmektedir. Esasen bölgede yaşanan sıcak çatışmalar, iki ülke arasındaki rekabeti gözler önüne sermektedir (Tarakçı, 2019).

Ankara-Moskova ilişkilerinin genellikle Washington ile bir dengeleme kapsamında ilerlemesi, dış politika bakımından savunmacı realist anlayışın niteliklerini taşımıştır. Fakat Ankara yönetimi, bilhassa Libya'da yaşanan krize yönelik çözüm sürecinde, önemli görülen alanlarda liderlik yapması ile birbirlerinden farklı görüş ayrılıkları durumunda özgür bir şekilde davranarak kendi dış politika anlayışına göre hareket etmiştir. Türkiye'nin sert gücünü kullanarak aktif politikalarını Libya topraklarında hayata geçirmesi, bölgesel anlamda güç arayışı içerisinde olduğunu göstermektedir. Wagner'in Libya topraklarında görülmesi ile Moskova'nın Hafter'e vermiş olduğu destek sonucunda ikili ilişkilerde gerilimler yaşanmıştır. Çünkü Ankara yönetimi, meşru yönetimin yanında yer alarak Kremlin'den destek alan Hafter gibi gayrimeşru aktörlerle Libya'da sıcak çatışmaya girmiştir. Buna ilaveten uçak düşürme olayı ve Suriye krizinde yaşanan olaylarda dâhil edildiğinde, Ankara'nın, Libya topraklarında Moskova'ya yönelik uyguladığı dış politikada, saldırgan realist anlayış niteliklerinin olduğu görülmektedir.

Libya ve Doğu Akdeniz'de yaşanan küresel rekabetin seviyesini artıran bir hususta İran, Çin ve Rusya'nın 21. yüzyılda askeri ve ekonomik anlamda güçlenerek Arap Baharı'nın arkasında bıraktığı güç boşluklarını doldurmaya çalışması, ABD'nin milli çıkar ve güvenlik ajandasını gözden geçirmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu üç ülkenin bölgedeki varlığı ve hayata geçirdiği politikalar, ABD'nin gözünde bilhassa Doğu Akdeniz'in ön sıralara gelmesine ve bölgedeki ülkeleri dengelemek adına yeni politikalar inşa etmesine neden olmuştur (Öztürk, 2021).

2022 yılı itibariyle küresel konjonktürde çok büyük bir önem taşıyan Doğu Akdeniz havzasında yaşanan problemlerin çözümü de, önemine benzer pek çok boyutludur. Çözüm yollarından biri olarak öne çıkan ve göze çarpan ilk Libya'da yaşanan krizdir. Mevcut denklemin boyutu bölgesel ve küresel güçler tarafından anlaşılması ve bu doğrultuda mevcut meşru ve gayrimeşru güçler Libya'da yaşanan iç savaşa müdahil olmuşlardır. Doğu Akdeniz havzasında meydana gelen mücadelenin MEB hususunda yaşanan problemler üstünden yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda Trablus'ta kimin yönetimi ele geçireceği bilinmezliği, güç mücadelesinin içinde bulunan bütün

meşru ve gayrimeşru aktörleri düşündürmektedir. Bundan dolayı da bölgede bulunan meşru ve gayrimeşru aktörlerin Libya topraklarında farklılaşan menfaatleri, kriz ortamının çözümlenmesine engel teşkil etmektedir. Esasen Libya’da siyasi istikrarın sağlanması, Doğu Akdeniz’de yapılacak çözümle mümkündür ifadesinde bulunmak yanlış olmayacaktır. Bunun en güzel örneğini imzalanan mutabakat muhtırası doğrultusunda Ankara yönetiminin Doğu Akdeniz havzasında çizdiği görüntü ve üstlendiği rol oluşturmaktadır. Dolayısıyla Libya’daki mevcut durumun ve yaşanan olayların, Doğu Akdeniz denkleminden bağımsız düşünölmeyecek bir durum olduğu ve mevcut denklemle bir bütün içerisinde olduğu görölmektedir.

Yaşanan bu olaylar doğrultusunda Türkiye’nin son dönemde savunma sanayi alanına yaptığı harcamalar incelendiğinde %86 oranında yüksek bir artış kaydedilmiştir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü’nün (SIPRI), yayınladığı uluslararası askeri harcamalar raporuna göre Türkiye, 2010-2019 yılları arasında askeri harcamalarını %86 oranında artırarak 20,4 milyar dolara çıkarmıştır (NTV, 2023). Ayrıca dokuz yıllık dönem içerisinde 2018-2019 arası incelendiğinde %5,6 oranında yüksek artış görölmüştür. Bu tarihler arasında Türkiye-Libya ilişkilerinin sıkılaştığını, imzalanan çeşitli muhtıra ve antlaşmalarda göstermektedir. SIPRI, 2019 yılında yayınladığı raporda, Türkiye’nin uluslararası alanda en fazla askeri harcama yapan 16’ncı öлке olduğunu açıklamıştır. Özellikle SIPRI araştırmacısı Nan Tian, 2019 yılındaki %7,2’lik artışa dikkat çekerek 2008’deki krizin ardından en çok askeri alanda yapılan yatırımların 2019 yılında gerçekleştiğini ifade etmiştir (NTV, 2023). SIPRI 2021’de yayınladığı askeri harcamalar raporunda ise Türkiye’nin savunma sanayi alanına 15,6 milyar dolarlık yatırım yaptığını açıklamış ve en çok harcama yapan 23’ncü öлке olduğunu belirtmiştir. Fakat 2022 yılında yayınlanan raporda Türkiye’nin 2021 yılına kıyasla savunma sanayi alanına yönelik yaptığı yatırımlarda %26 oranında bir azalma görölmüş ve 10,6 milyar dolarlık harcama gerçekleşmiştir (Euronews, 2023). 2018-2022 yılları arasında savunma sanayi alanına yapılan yatırımlarla önceki 4 yılda yapılan yatırımlar karşılaştırıldığında Türkiye’nin, 2018-2022 arası dönemde %49 gibi önemli bir oranda dışa bağımlılığı olan silah ithalatı azalmıştır (SavunmaSanayiST, 2023). Ayrıca TCG Anadolu uçak gemisinin donanmaya teslim töreninde konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, savunma sanayi alanına ayrılan bütçenin 75 milyar dolara çıkarılacağını ifade etmiştir (NTV, 2023). Dolayısıyla Türkiye’nin savunma sanayi alanına yaptığı yatırımlarla (özellikle son

dönemde İHA, SİHA ve deniz kuvvetlerine) bir güç arayışı içerisinde olduğunu ve saldırgan realist özelliklerin dış politikada görüldüğünü ifade etmek elzemdir.

Türkiye Cumhuriyeti, yer aldığı coğrafi konum ile her dönem algıladığı tehditler sebebiyle kuruluşundan günümüze değin bütçesinin önemli bir miktarını güvenlik harcamalarına ayırmaktadır. Özellikle silah ithalatının başında askeri makine ve ekipman alımları gelmektedir. Fakat yukarıda verilen oranlarla bilhassa Türkiye'nin son dört yıl içerisinde savunma sanayisine önemli yatırımlar yaptığı ve silah ithalatında dışarıya olan bağımlılığın %49 gibi önemli bir oranla azaldığı görülmektedir.

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti, kara, hava ve deniz kuvvetleri için önem taşıyan ekipman ve donanımları üretmekle beraber askeri iletişim ve elektronik savaş sistemleri yapımında önemli adımlar atarak ve bu ürünleri ihraç ederek kendisine önemli bir döviz akışı sağlamaktadır. Ayrıca TSK'nın yakın sınırdaki ve Libya topraklarında düzenlediği operasyonlara yerli üretilen silah ve teçhizatların büyük yardımı olmuştur. Yerli savunma sanayi firmaları tarafından üretilen bu askeri ekipmanların dış operasyonlarda öne çıkması, Türkiye'nin uluslararası alanda küresel bir güç olma iddiasını pekiştirmiştir.

Doğu Akdeniz'deki enerji denklemi ve Türkiye ile Libya arasında imzalanan muhtıra ve antlaşmalar hakkında Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

‘‘Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin imzalanan mutabakat ile Yunanistan'ın Megali ideası, Enosis'i ve Atina'nın büyük hayal imparatorluğunu kurma rüyası, fiziki bir engelle karşılaştı. Akdeniz'in doğusunda bu mutabakat neticesinde tabii ki dengeler değişti ama enerji kaynaklarının özellikle sorunlu bölgelerde keşfedilmesi ve çıkarılmaya başlanması önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Öte yandan Türkiye ile Libya arasında yapılan en son anlaşmayla Türkiye'ye, Libya'daki deniz yetki alanlarında ve anakarasında ortak doğalgaz ve petrol gibi önemli enerji kaynaklarının araştırılması, sondajı ve çıkartma yapması ile ilgili bir imtiyaz verildi. Türkiye'nin bu bölgede kendi kapasitesiyle bulunması, doğal olarak Filistin, Lübnan ve Libya gibi ülkeleri heyecanlandırıyor çünkü batılı enerji şirketlerine kıyasla daha az ücret ödeyerek kendi egemenlik alanlarında refaha daha çabuk ulaşabilecekler. Bunun olabilmesi içinde Türkiye ile Libya arasındaki bu anlaşma, böyle bir sürecin ilk adımıdır ve bu da ziyadesiyle başta Yunanistan, Mısır

ve GKRY'ni rahatsız etmiştir. Dolayısıyla Türkiye ve Libya'nın her geçen gün ilişkilerini çeşitli antlaşmalarla bir üst seviyeye taşınması, Doğu Akdeniz havzasında kendilerine önemli avantajlar sağlamaya devam etmektedir'' (Aslan, 2022).

4.2.2. Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası İle Libya Tezkeresi'nin Türkiye-Libya İlişkilerine Etkisi

Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin muhtıranın imzalandığı aynı gün iki ülke arasında güvenlik ve askeri iş birliğine dair mutabakat muhtırası imzalanmış ve imzalanan muhtıra 21 Aralık 2019 tarihinde mecliste onaylanarak 23 Aralık'ta resmi gazetede yayınlanmıştır (Resmi Gazete, 2019). Yayınlanan mutabakat muhtırası, Libya'da aniden ortaya çıkabilecek krizlere yönelik Türkiye'nin Acil Müdahale Kuvveti bulundurması ve ekibe verilecek eğitimlerin TSK tarafından üstlenilmesi, Libya ordusuna ekipman ve donanım desteğinin sağlanması, saha danışmanlığının yapılması, Libya ordusuna mensup askeri öğrencilere çeşitli alanlarda eğitim verilmesi, sağlık hizmetleri, deniz korsanlığına karşı mücadele ve insani yardımların ulaştırılması gibi çok sayıda maddeyi içerisinde barındırmaktadır. İmzalanan muhtıranın temel amacı, profesyonel bir şekilde uluslararası koşullara hazır bir Libya ordusu inşa etmektir. TSK tarafından şu ana kadar iki binin üzerinde Libyalı askeri öğrenci eğitilerek Libya ordusuna kazandırılmıştır. Ayrıca binden fazla Libyalı askeri öğrenci Isparta başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli askeri karargâhlarında eğitim almış ve Türkiye'de iki yüzün üzerinde Libyalı askeri öğrenci Milli Savunma Üniversitesi'nde eğitim almaya devam etmektedir (Anadolu Ajansı, 2021).

İmzalanan mutabakat muhtıralarının üzerinden henüz çok geçmeden Libya İçişleri Bakanı Başağa Trablus'ta gerçekleştirmiş olduğu basın açıklamasında, Libya'da meydana gelen çatışmaların giderek artması halinde Trablus'un korunması ve Libya toplumunun can güvenliğinin sağlanması amacıyla Türkiye'den askeri yardım talep edeceklerini söylemiştir (BBC News Türkçe, 2019). Başağa'nın yapmış olduğu bu açıklamadan bir gün sonra 27 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Erdoğan bir açıklama yaparak *'Türkiye davet edilen yere gider, davet edilmediği yere gitmez. Bize Libya tarafından bir davet var, bizde bu davete icabet ederiz'* ifadesini kullanmıştır (Yeni Şafak, 2019). Libya topraklarındaki gayrimeşru aktörlerin BM ve pek çok dünya

lkeleri tarafından meşruluğu kabul edilen UMH'ye karşı yaptıkları eylemler ülke coğrafyasının bütünlüğüne tehdit oluşturmakta, Libya halkına yönelik şiddet olaylarını artırmakta, masum insanların hayatlarını kaybetmelerine ve evlerini terk etmelerine yol açmaktadır. BMGK, almış olduğu kararların aleyhine olan ve ülkenin tek meşru temsilcisi olan UMH'ye karşı gerçekleştirilen saldırılara tedbirler alınması, Libya halkının gelecekteki durumunu ve Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlaması bakımından ciddi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, Libya coğrafyasının tamamına ve siyasi yapıya tehdit oluşturan El-Kaide gibi terör örgütlerine karşı ve Libya'da yeni bir iç savaş başlatmak isteyen gayrimeşru hareketlere yönelik 'Libya Tezkeresi'ni hazırlamıştır. Hazırlanan Libya Tezkeresi 2 Ocak 2020 tarihinde TBMM'de 325 oyla kabul edilerek 1 yıl süreyle Libya topraklarına Türk askerinin gönderilmesi kararı onaylanmıştır. Libya Tezkeresi'nin temel amacı; Türkiye'nin ve Libya'nın ulusal güvenliğini muhafaza etmek, ortaya çıkabilecek tehdit ve tehlikelere yönelik tedbir almak, Türkiye'nin çıkarlarına tehdit olan terör ve gayrimeşru hareketlerin saldırılarına müdahale etmek, Libya'dan yoğun bir şekilde yaşanabilecek g hareketlerini kontrol altına almak ve gıda yardımlarının Libya toplumuna ulaştırılmasına yardımcı olmaktır. Bu maddelerin yanı sıra tezkerenin içerisinde farklı maddelerde yer almaktadır. Libya Tezkeresi, son dönemde Türk dış politikasında yaşanan değişimi gösteren en önemli örneklerden biridir. Çünkü Libya Tezkeresi saldırgan realizm özelliklerini taşıyan ve Türkiye'nin Libya'da sert gücünü ne çıkaran resmi bir belgedir. Libya Tezkeresi ile Ankara yönetimi, uluslararası anlaşmalar dışında ilk defa kara sınırı olmayan bir devlete Türk askerini sevk etmiştir. Bu anlamda tezkere, Türkiye'nin uluslararası alanda g arayışı içerisinde olduğunu ve saldırgan realizmin özelliklerini dış politikada göstermektedir. nc bölümde de değinildiği gibi TSK'nın Libya topraklarına ayak basmasıyla Libya'daki mevcut denge bir anda değişmiştir. Libya topraklarının genelini ele geçiren Hafter, Türk ordusu ile karşı karşıya geldikten sonra eski gücünü yitirmiştir. Hafter'in yenilgiye uğratılmasıyla UMH, Türkiye sayesinde siyasi yapısını korumaya devam etmiştir. Bölgede yer alan meşru ve gayrimeşru aktörler, Türkiye'nin askeri alanda yakaladığı başarı konusunda Türkiye'ye yönelik bakışlarını değiştirmişler ve daha fazla Türkiye'yi göz önünde buldurmaya başlamışlardır. Dolayısıyla Türkiye'nin Libya topraklarında elde ettiği başarı, hem Doğu Akdeniz denklemindeki konumunu hem de Türkiye'nin bölgedeki hak ve çıkarlarını olumlu yönde etkilemiştir.

Ankara yönetiminin Kuzey Afrika'daki stratejik ortağı ve müttefiki olan Libya ile geliştirilen ilişkiler neticesinde, Türkiye'nin Libya'da kurulan askeri üssü de hem bu bölgedeki hak, çıkar ve menfaatlerin muhafaza edilmesinde mühim bir etken olmuş, hem de Libya topraklarında çıkarı olan küresel aktörlere yönelik caydırıcı bir güç olmuştur. Libya Tezkeresi doğrultusunda MENA'daki müttefik ülkelerle yeni iş birliği alanları oluşturularak hak ve menfaatlerin korunması hedeflenmiştir. Dolayısıyla UMH'ne yapılan askeri teçhizat yardımıyla bazı bölgesel ve küresel aktörler tarafından arka çıkılan Hafter ve Başağa gibi gayrimeşru aktörlerin Trablus'a girişi engellenmiştir. Ayrıca UMH ile imzalanan ve Ankara yönetimi için büyük bir önem taşıyan MEB Anlaşması'nın geçerliliği korunarak, Ankara'nın Doğu Akdeniz'deki enerji ve güç denkleminin dışında bırakılmasına engel olunmuştur. Libya topraklarında düzenlenen operasyon ve faaliyetlerin temel amacı, Türkiye'nin ve Libya'nın güvenliğini sağlamakla beraber, Ankara'nın mühim bir bölgesel ve küresel güç olarak uluslararası alanda yer edinmesine katkı sunmaktır. Dolayısıyla takip edilen bu dış politikayı ve hayata geçirilen operasyon ve faaliyetleri, saldırgan realizm kuramsal yaklaşımıyla değerlendirmek daha doğru ve uygun olacaktır.

4.2.3. Son Dönemde Türkiye-Libya İlişkilerinde Meydana Gelen Önemli Gelişmeler

Ankara yönetimi, Libya topraklarında barışın kalıcı olması ve toprak bütünlüğünün bozulmaması için uluslararası alanda düzenlenen çok sayıda üst düzey toplantıya iştirak etmiş ve hazırlanan çalışmalarda yer almıştır. Libya'da yaşanan iç çatışmalarından ötürü Ocak 2020'de buluşan Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, beraber ortak bir demeç vererek her iki tarafında bir an önce çatışmalara son vermesini ve barışın tesis edilmesi için masaya oturmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ve Putin'in çağrılarına yanıt veren gayrimeşru aktör Hafter ile Libya UMH Başbakanı Serrac 14 Ocak 2020 tarihinde Rusya'nın başkenti Moskova'da bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Ateşkes anlaşması için bir araya gelen iki liderden Libya Başbakanı Serrac ateşkesi imzalamış fakat Hafter ateşkes anlaşmasını imzalamak için süre istemiş ve masadan anlaşmayı imzalamadan kalkmıştır. İki gün sonra Hafter, ateşkes anlaşmasını imzalamayacağını açıklamıştır. Hafter'in bu kararı almasındaki en önemli etken, müttefiki Mısır ve BAE üzerindeki etkisidir. Zira Mısır ve BAE'nin Libya hudutları

içerisinde savaşın devam etmesini istemesi, Libya topraklarında yatan çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu iki ülke dışında Libya'daki iç savaşa dışarıdan müdahalelerde yapılması olayların daha da büyümesine neden olmuştur. Örneğin sırf ideolojik sebeplerden ötürü iç savaşa müdahil olmak isteyen gruplar bulunmaktadır. Ankara yönetimi, Hafter'in masada ateşkesi imzalamamasının ardından iki taraf arasındaki silahlı çatışmaların hızlıca sona erdirilmesi adına 19 Ocak 2020 tarihinde Berlin'de gerçekleştirilen konferansa en çok destek veren ülkelerden biri olmuştur. Berlin Konferansı'na toplamda on iki ülke katılmakla beraber çok sayıda uluslararası örgüt iştirak etmiş ve konferansta Türkiye'yi, Cumhurbaşkanı Erdoğan temsil etmiştir (BBC News Türkçe, 2020). Berlin Konferansı, Libya'daki çatışmaların sona ermesi için düzenlenen Moskova Konferansı'nın devamı niteliğindedir. Fakat Berlin Konferansı'nı Moskova'daki konferanstan ayıran önemli taraf, Moskova'daki geçici ateşkesin Berlin'de kalıcı olarak yapılmak istenmesidir. Berlin'de düzenlenen konferansın neticesinde Temsilciler Meclisi'nin (TM) de kabul ettiği ayakları sağlam yere basan aktif bir hükümetin kurulması ve Libya'ya uygulanan silah ambargosunun daha dikkatli incelenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca konferans sonunda Libya'da çatışan gayrimeşru aktörlere yapılan silah yardımlarının önüne geçilmesi kararı da alınarak iç savaşın bitmesi amaçlanmıştır (euronews, 2020). Berlin Konferansı'ndan dört ay sonra 3 Haziran'da Libya Başbakanı Serrac ve daha sonra 12 Haziran'da Libya Yüksek Devlet Konseyi Başkanı (LYDKB) Halid El Mişri, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ziyaret etmişlerdir. Gerçekleşen görüşmelerin amacı, Libya'nın toprak bütünlüğünün korunması, Libya'da yaşanan çatışmaların bitmesi ve Türkiye-Libya ilişkilerinin geliştirilmesi üzerinedir. Fakat yapılan bu görüşmelerin temel nedeni, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki arama-sondaj çalışmalarında ilerleme kaydetmesi içindir. Zira Yunanistan ve Mısır kendi aralarında MEB Anlaşması üzerinde son adımları tamamlamışlar ve Erdoğan-Serrac ve Erdoğan-Mişri görüşmelerinden iki ay sonra 6 Ağustos'ta MEB Anlaşması'nı imzaladıklarını duyurmuşlardır. Bu anlamda Türkiye ile Libya arasında yapılan görüşmeler, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki pozisyonunun belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Yunanistan ve Mısır'ın attığı bu adımdan sonra Serrac, 4 Ekim 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'a deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakatın BM tarafından onaylanmasından duyduğu memnuniyeti iletmek, Doğu Akdeniz'de ve Libya'da yaşanan gelişmeler için destek almak üzere resmi ziyarette bulunmuştur (Özkan, 2020). Heyetler arasında gerçekleşen toplantı sonucunda, Türkiye-Libya ilişkilerinin

gelişmesi ve her iki halkın refah seviyesinin yükselmesi gibi hususlar vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Serrac-Erdoğan görüşmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimine katkı sunmuştur. 5 Şubat 2021'de Ulusal Birlik Hükümeti'nin (UBH) başkanlık koltuğuna oturan Abdülhamid Dibeyde, yanına 14 Bakanı'nı da alarak 2 Nisan 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'a resmi ziyarette bulunmak üzere Ankara'ya gelmiştir. 3 Ocak 2014 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ile dönemin Libya Başbakanı Zeydan arasında siyasi bir belgenin imzalanması neticesinde kurulan YDSİBK'nin ilk oturumu da bu ziyaret sırasında gerçekleşmiştir. Düzenlenen işbirliği konsey toplantısının ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan ile UBH Başkanı Dibeyde beş zapt imzalamışlardır. Bunlar sırasıyla; *Libya'da Elektrik Santrali Yapımına İlişkin Protokol*, *Libya'da üç adet Elektrik Santrali İnşasına İlişkin Mutabakat Zaptı*, *Trablus Havalimanı Yeni Uluslararası Terminal İnşasına İlişkin Mutabakat Zaptı ve Trablus'ta Yeni Bir Alışveriş Merkezi İnşasına İlişkin Mutabakat Zaptı* 'dır (Kula & Sansar, 2021). Ayrıca bu iki liderin imzalamış olduğu zaptlara ek olarak Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun ile UBH'nin İletişim ve Siyasi İşlerden Sorumlu Bakanı Muhammed El-Lafi arasında *"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Birlik Hükümeti Arasında Medya Alanında Stratejik İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı"* imzalanmıştır (Sansar, 2021). İmzalanan zaptlar sonrası Türkiye-Libya ilişkileri 2021 yılı için Bakanlar seviyesinde ilerlemiştir. Türkiyeli ve Libyalı bürokratlar 2021 yılında karşılıklı resmi ziyaretlerde bulunarak diyalog kanallarını çok boyutlu bir zemine taşımak istemişlerdir. Ankara yönetimi, UBH'nin her zaman Libya halkının tek meşru temsilcisi olduğunu ifade etmiş ve UBH'ne verdiği desteğin devam edeceğini beyan etmiştir. Esasen de Türk askerinin Libya'da konuşlanmasının en temel nedenleri; Libya topraklarında barışın ve huzurun egemen olması, Libya halkının çektiği acıların bir an önce sona ermesi, siyasi mekanizmanın işlevselliğini koruması ve Türkiye ile Libya'nın ortak hak ve çıkarlarının çiğnenmeyip korunmasıdır.

2021 yılının sonuna doğru Aralık ayına müteakiben Libya'da yapılması planlanan genel seçimler siyasi nedenlerden ötürü gerçekleştirilememiş ve 2022 yılı Türkiye-Libya ilişkileri için çok hareketli ve anlamlı bir yıl olmuştur. 2022 yılında iki ülke ilişkilerini geliştirmek isteyen Trablus Büyükelçisi Kenan Yılmaz, Bingazi'deki Türk Başkonsolosluğunun şartların iyileşmesi halinde yeniden işlevsellik kazanabileceğini ifade etmiştir (Deveci, 2022). Yılmaz'ın bu açıklamasından henüz bir ay geçmeden 7

Şubat'ta LYDKB Mişri, Bakan Çavuşoğlu'nu ziyaret etmek üzere İstanbul'a gelmiştir. İkili arasında yapılan görüşmenin gündem maddeleri; Libya'da siyasi düzenin kurulması ve gerçekleşmesi planlanan parlamento seçimlerinin demokrasi temelinde yapılmasıdır. Esasen Mişri'nin, Çavuşoğlu'nu ziyaret etmesinin en önemli nedeni, Haziran ayında başlanılacak seçim hazırlıklarına Türkiye'nin destek vermesi ve meşru yönetimin yanında bulunmasını istemektir. Esasen 24 Aralık 2021 tarihinde yapılması planlanan parlamento seçimleri çatışmacı tavırlar ve çeşitli anlaşmazlıklar nedeniyle yapılamamıştır. Ayrıca bu seçimlerin yapılamamasından Hafter ile meşru yönetime paralel siyasi bir yapılanma kuran Başağa memnun olmuştur (Kalabalık, 2021). 2021 yılına kadar birbirine düşman olan bu iki şahıs, 21 Aralık 2021'de bir araya gelmiştir. Her iki aktörün odak noktası Libya'da iktidar koltuğuna oturmak ve seçimlerin ertelenmesi durumunda UBH'ye karşı çıkmaktır. Örneğin Başağa ve Hafter 23 Aralık gecesini sonunda UBH'nin görev süresinin biteceğini yaptıkları açıklamalarla beyan etmişlerdir. Libya'nın önceki İçişleri Bakanı olan ve şu an UBH'nin karşısında yer alan Başağa sadece Hafter ile görüşmemiş Bingazi'den hemen sonra Mısır'a giderek Mısır İstihbarat Başkanı Abbas Kamil ile görüşmüştür. Başağa'nın bu ziyareti uzmanlar tarafından seçimler için destek alma arzusu olarak yorumlanmıştır (Kalabalık, 2021). İlerleyen süreçte Başağa Tobruk merkezli TM'den (şeklen problemlili) güvenoyu almayı başarmış ve 21 Nisan 2022 tarihinde Libya'nın Sebe kentinde yeni bir hükümet kurduğunu uluslararası kamuoyuna duyurmuştur. Henüz üç yıl öncesinde İçişleri Bakanlığı koltuğunda oturarak Hafter'e karşı çetin bir mücadele veren Başağa, Fransa ve ABD gibi önemli küresel aktörlerden ve bölgesel bir güç olma iddiası taşıyan Mısır'dan destek alarak meşru yönetimin karşısına çıkmıştır. Bu karşı çıkmayı somut adımlara döken Başağa, Hafter'e yakın silahlı kuvvetlerden yardım alarak Haziran ve Ağustos aylarında olmak üzere iki kez başkent Trablus'u ele geçirmeye çalışmıştır. Bu iki işgal girişimine rağmen Trablus yönetimi özverili bir mücadele vererek Başağa'yı yenilgiye uğratmayı başarmıştır. Trablus'u işgal etme sırasında Başağa hal ve hareketleriyle Türkiye'den destek alıyormuşçasına bir tavır takınmıştır. Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak, 13 Ocak 2022 tarihinde Başağa ile Hafter arasında yapılan toplantılarla ilgi ve alakalarının olmadığını ifade etmiştir (Aslan, 2022).

2022 yılı Haziran ayında TBMM genel kurulunda Libya Tezkeresi'nin 18 ay daha uzatılmasına karar verilmiştir. Libya topraklarında Türk askerinin bulundurulmasını

esas alan tezkere, 2 Temmuz 2022 tarihinden itibaren 18 ay daha geçerli olacaktır (Cumhuriyet, 2022). 7 Şubat'ta İstanbul'daki görüşmelerinin ardından 16 Ağustos'ta tekrardan bir araya gelen Bakan Çavuşoğlu ve LYDKB Mişri bu kez Ankara'da bir araya gelmişlerdir. Görüşmede Libya'daki seçim süreci ile ikili ilişkiler ele alınmış ve görüşme sonrasında Çavuşoğlu, iki ülke arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin her alanda gelişeceğini ve kadim dost Libya'ya desteğin devam edeceğini ifade etmiştir (TRT Haber, 2022).

Libya'da iktidar koltuğuna oturmak için gruplar arasında geçen sıkı mücadele sırasında 3 Ekim 2022 tarihinde kalabalık bir Türk heyeti, Çavuşoğlu liderliğinde Libya'ya üst düzey resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu üst düzey ziyaretin gerçekleştirildiği gün Türkiye Cumhuriyeti ile Libya Devleti arasında hidrokarbon kaynaklarının araştırılması, sondajı ve çıkarılmasına ilişkin mutabakat muhtıraları imzalanmıştır (Alan News Türkçe, 2022). İmzalanan bu muhtıralar çerçevesinde her iki ülke beraber hareket ederek petrol ve doğalgaz rezervlerinin bol olduğu ilgili deniz alanlarında arama, sondaj ve çıkarma çalışmaları yapabileceklerdir. Ayrıca mutabakat muhtıraları sadece belirli deniz alanları ile sınırlı değil Libya anakarasında da arama, sondaj ve çıkarılma yapılmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bu muhtıra, Türkiye'ye ve Libya'ya mensup şirketlerin ortak hareket etmesine imkân vererek her iki ülkenin hem deniz alanlarında hem de Libya anakarasında zengin hidrokarbon kaynaklarına ulaşmasını sağlamaktadır. Netice itibariyle kazan-kazan stratejisi temelinde atılmış olan bu adım, gelecekte Türkiye-Libya ilişkilerine büyük fayda sağlayacağı şüphe götürmezdir.

Hidrokarbon kaynaklarının araştırılması, sondajı ve çıkarılmasına ilişkin imzalanan mutabakat muhtıralarının üzerinden yirmi iki gün geçtikten sonra Ankara ile Trablus, 25 Ekim'de '*İki Askeri Anlaşma*' imzalayarak savunma alanında önemli bir adım atmıştır. Anlaşmayı Türkiye adına Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar imzalamıştır. Anlaşma kapsamında Libya hava kuvvetlerinde görev alan pilotların eğitilmesi ile imzalanan Askeri İşbirliği Anlaşması'nın hayata geçirilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca medyada Trablus yönetiminin 70 adet TB2 insansız hava aracı alacağına dair haberlerde çıkmıştır (Taştekin, 2022). Enerji alanında önemli bir adım attıktan sonra savunma alanında da gelişen Türkiye-Libya ilişkilerinin, daha da derinleşmesinden endişe duyan Kahire yönetimi, 29 Ekim'de Türkiye ile Libya'ya yönelik yapmış oldukları görüşmeleri sona erdireceğini açıklamıştır. 25 Ekim'de savunma alanında

imzalanan antlaşmalardan rahatsızlık duyan Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias, çeşitli girişimlerde bulunmak üzere Mısır'a daha sonra İsrail'e gitmiştir. Burada yaptığı toplantıların ardından Libya Başkanlık Konseyi Başkanı Menfi ile görüşmek üzere Trablus'a gitmiş fakat havalimanında kendisini karşılayan Menfi değil de Dışişleri Bakanı Necla Menguş'u fark edince uçaktan inmeyerek rotasını Bingazi'ye çevirmiştir. Bingazi'de Hafter ile bir araya gelerek fotoğraflar çektiren Dendias, Türkiye'ye yönelik kışkırtıcı söylemlerine devam etmiş ve ardından Atina yönetimi, Girit adasına askeri bir karargâhın inşa edileceğini duyurmuştur. Ayrıca Atina yönetimi Ankara-Trablus ilişkilerini olumsuz etkilemek için Hafter üzerindeki baskısını iyice artırmıştır. Ayrıca Dendias, Trablus-Ankara arasında deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin imzalanan mutabakat muhtırasının geçersiz olduğunu anlatmak için çaba sarf etmeye başlamıştır. 21 Kasım'da Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ile BM Libya Özel Temsilcisi ve Libya Destek Misyonu (UNSMIL) Başkanı Abdoulaye Bathily ile bir araya gelmiştir. Görüşme sonunda Bakan Çavuşoğlu, Atina'nın kışkırtıcı söylemlerine karşın, Libya'da bütünlüğün korunmasına yönelik verilen desteğin devam edeceğini vurgulamıştır (ORSAM, 2022). Yedi gün sonra Libya'da ilk kez Türk iş adamları tarafından yaptırılan hastane Misrata'da hizmete açılmıştır. Tarihler 24 Aralık'ı gösterdiğinde Hafter önemli bir açıklama yapacağını ifade etmiş fakat Atina'nın bu beklentisi suya düşmüştür. Zira Hafter, Atina'nın aksine Libya'nın bölünmesini değil toprak bütünlüğünün bozulmamasını istemiştir.

14 Aralık'ta Mısır Devlet Başkanı Abdülfettah Es-Sisi, Mısır'ın Akdeniz'deki denizalan sınırlarını belirleyen önemli bir karar almıştır. Cumhurbaşkanı Sisi'nin imzaladığı kararname kapsamında *“Mısır'ın karasuları Mısır-Libya kara sınırı 1. noktadan başlar ve 8. noktaya ulaşacak şekilde 12 deniz mili devam eder ve bu doğrultu da Mısır'ın batı deniz sınırı 8. noktadan kuzeye doğru gider”* şeklinde ifade edilmiştir. Fakat 17 Aralık'ta Libya açıklama yaparak kararın tek taraflı olup uluslararası hukuka aykırı olduğunu, Libya'nın söz konusu kararnameye taraf olmadığını, kararnamenin Libya'nın sahip olduğu kara sularını ve kıta sahanlığını işgal ettiğini açıklamıştır (Alan News Türkçe, 2022). 23 Aralık'ta Trablus şehrinde düzenlenen İletişim Formu'nda konuşan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Altun, Türkiye-Libya ilişkilerini bozmak isteyenlere fırsat verilmeyeceğini, iki ülke çıkarlarının korunacağını ve bölgede iki ülkenin kendi hak ve çıkarları doğrultusunda düzen kurucu aktörler olduğunu beyan etmiştir (Ürkten, 2022).

2022 yılında Ankara ile Trablus politik ve askeri konular haricinde çeşitli konularda da birbirlerine kolaylık sağlamışlardır. Örneğin her iki ülke 16 ila 55 yaş aralıkları dışında vize uygulamasını kaldırmıştır. Libya’da çalışan Türk işçiler için önemli bir adım atılarak, Türk işçilerin Libya’nın farklı coğrafyalarında yaşadıkları problemleri ortadan kaldırmak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları çeşitli görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca her iki ülkenin merkez bankaları arasında diyalog kanalları oluşturularak akreditasyon çalışmalarına verilmiş ve Misrata’da Türk iş adamları tarafından yaptırılan özel bir hastane hizmete açılmıştır (Kalabalık, 2022). Buna ilaveten Trablus yönetimi, Libya’nın güney kesiminde yer alan karayollarının bakım ve onarımının bir Türk şirketi tarafından yapılmasına karar vermiştir.

Doğu Akdeniz konusu, Orta Doğu’daki rejim değişiklikleri ve bu rejimlerin dayatılma kaygıları gibi hususlar, Türk dış politika yapısının hangi temel parametresini ön plana çıkardığı ile ilgili Doç. Dr. Murat Aslan ile gerçekleştirilen röportajda;

“2 yöntemle Batı, Ortadoğu’yu yönetmeye çalışmıştır. Biri arabuluculuk yapma ve böylece bir bağımlılık elde etme. İkinci husus ise örtülü müdahalelerdir. Örtülü müdahalelerde kendine müzahir olduklarını düşündükleri rejimlerin ayakta tutmak ve karşıt devrim rejimleri devirmektir. Bunun en güzel örneği aslında Türkiye’dir. 2012-2013-2014-2015-2016 yıllarında esasen ispat edilemeyen örtülü müdahaleler vardır. Adı üstünde örtülü, ispat edemezsin durum böyle olunca Ortadoğu’daki rejim değişiklikleri, batı tarafından bir nevi bir yöntem, bu yöntemi tek Ortadoğu’da değil Afrika’da görebiliriz. Yahut bir ülkenin kendi sorunu demokrasi ise ve demokrasi isteniyorsa bunun en güzel örneği Mısır’daki Müslüman Kardeşlerdir. Halk getirdi ve halk götürdü. Eğer sen darbeyi empoze edersen, teşvik edip de daha sonra darbeyi kötülersen bir sıkıntı var demektir. O zaman yumuşak gücün 3 özelliğinden birisi iç tutarlılık burada devreye girer. Dolayısıyla Türk dış politika anatomisinin parçalarından en önemlisinin, Batı’nın dikte ettiği rejimlere karşı durma olduğunu düşünüyorum” (Aslan, 2022).

2022 yılında meydana gelen olaylar doğrultusunda Türkiye-Libya ilişkilerinin pozitif olduğu ve ilişkilerin, her geçen zaman imzalanan antlaşma ve mutabakat muhtıraları ile bir üst seviyeye taşındığı görülmektedir. 2023 yılında Ankara yönetimi açısından Libya merkezli olarak ilişkilerin seyrini belirleyecek temel konular; Libya’daki politik süreç, Libya’nın toprak bütünlüğü konsepti, Libya’ya dışarıdan yapılacak

askeri bir müdahale ve ülkede bulunan gayrimeşru aktörler arasında devam eden ufak çatışmaların büyüyerek bir iç savaşa dönüşmesi ihtimalidir.

Libya'daki politik süreç doğrultusunda seçimlerin yapılmasından en fazla Ankara yönetiminin ve Türk halkının memnuniyet duyacağı bilinmektedir. Libya'nın toprak bütünlüğüne yönelik herhangi bir müdahale, Libya'yı en başa götürerek 2011 olaylarını tekrardan yaşamasına sebebiyet verecektir. Libya'ya üçüncü bir aktörün dışarıdan askeri bir müdahalede bulunması pek mümkün görünmemektedir. Fakat Mısır'ın 14 Aralık'ta tek taraflı olarak ilan ettiği kıta sahanlığı ile ilgili kararnamesini direktmesi, Atina'nın deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakata karşı çıkması ve Atina-Kahire yönetimlerinin saldırgan ve tehditkâr tavırları, bölgede iki grup arasında sınırlı çatışma yaşanma ihtimalini yüksek tutmaktadır. Son olarak ise Libya'da bulunan gayrimeşru aktörler arasında süren çatışmaların bir iç savaşa dönüşmesi ihtimali bütün dönemlerde olduğu gibi 2023 yılında da yüksekliğini korumaktadır. Fakat TSK'nın Libya'da bulunması ve meşru yönetimin yanında olması, bu yüksek ihtimali aşağıya çekmekle beraber Libya'da dengeleri değiştirmiş ve Trablus yönetiminin toprak bütünlüğünü korumasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla Ankara yönetiminin bilhassa Libya'da yaşanan iç savaş durumuna son vermek, Libya toplumunun güvenliğini sağlamak ve Libya'daki çıkarlarını korumaya yönelik olarak Hafter, Başağa...vs gayrimeşru aktörlerle yaşadığı sıcak çatışmalar, saldırgan realist özelliklerin, Libya vakası özelinde son dönem Türk dış politikasına hakim olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, bulunduğu konum itibari önemli stratejik bir bölgede yer almaktadır. Bu bölgenin geçmişine ve bugüne bakıldığı zaman her dönemde güvenlik sorunsalı ile karşı karşıya kalınmıştır. Yaşanan bu güvenlik problemleri, Ankara yönetiminin dış politikada atacağı adımları ve Türk dış politikasının yapı ve karakterini önemli oranda etkilemiştir. Bugün Türkiye, yurtdışında askeri üsleri bulunan az sayıdaki ülkelerden biridir. Türkiye, ilk askeri üssünü KKTC'ye kurmuş, son askeri üs anlaşmasını ise günümüzde iç çatışmaların olduğu Sudan Cumhuriyeti ile imzalamıştır. Askeri üs, Türk dış politika yapımcılarının güvenlik politikalarını inşa etmesinde mühim bir faktördür. Fakat Türkiye'nin yurtdışında bulunan bütün askeri varlığı üs kategorisinde değildir. Bu askeri varlığın bazıları askeri üs vasfına sahiptir. Diğer askeri varlığı barışa katkı sunmak ve anlaşma sağlanan ülkelerin askerlerini eğitmek amacıyla yer almaktadır.

Günümüzde TSK'nın varlığı KKTC, Azerbaycan, Somali, Katar, Libya, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Arnavutluk, Lübnan, Bosna-Hersek ve Kosova'da bulunmaktadır. Bu ülkeler içerisinde barışı destekleme operasyonları adına Orta Afrika Cumhuriyeti, Kosova, Afganistan, Mali Bosna Hersek ve Lübnan'da TSK'ya ait askeri unsurlar bulunmaktadır. Arnavutluk, Azerbaycan, Katar, Somali ve Libya ise TSK'nın savunma alanında imzaladığı iş birliği anlaşmaları çerçevesinde askeri üslerinin olduğu devletlerdir (Öztop, 2021).

Dolayısıyla sınır ötesinde ve Libya topraklarında düzenlenen askeri operasyon ve faaliyetlerin temel amacı, Türkiye'nin ve Libya'nın toprak bütünlüğünü sağlamanın yanı sıra, Türkiye'nin bölgesel ve küresel alanda öne çıkan bir aktör olarak uluslararası sistemde kendine yer edinmesine katkı sunmaktır. Buna ilaveten Doğu Akdeniz'deki enerji ve güç denkleminde öne sürülen "Mavi Vatan" doktrini çerçevesinde hayata geçirilen faaliyetlerde, tümüyle Türkiye'nin milli güvenliğini ve kıta sahanlığını muhafaza etme hedefi taşımaktadır. Bu nedendir ki Libya topraklarında takip edilen dış politika ve hayata geçirilen operasyon ve çalışmaları, saldırgan realizm kuramsal yaklaşımıyla açıklamak daha doğru olacaktır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Dış politika, her ne kadar bir ülkenin başka bir ülkeye yönelik yürüttüğü faaliyetler olarak tanımlansa da asıl amacı, bir ülkenin kendi milli güvenliğini koruması ve milli menfaatlerini mümkün olan en üst seviyeye çıkarmasıdır. Fakat bir ülkenin milli çıkarları tanımlanırken bu kavramı nasıl ve ne şekilde algıladığı ve uluslararası alanda nasıl bir yol izleyeceği konusunda farklılıklar göze çarpmaktadır. Bir ülke ‘barışçıl’ bir kimlik benimsediye ulusal çıkar ve menfaatlerini bu kimliğe göre seçer ve dış politikasını, belirlediği çıkarlar üzerine inşa ederek küresel siyasette bu dış politikaya uygun hareket eder. Yahut başka bir ülke saldırgan bir kimlik benimseyip ulusal çıkar ve menfaatlerini bu kimliğe göre seçerek, dış politikada o çıkarlara yönelik hareket edebilir. Örneğin Atatürk’ün ‘Yurtta Sulh Cihanda Sulh’ anlayışına göre hareket edip milletlerarası barışı teşvik etmesi ve statükodan yana bir duruş sergilemesi ya da Hitler’in saldırgan bir tutum izleyip dünyayı, insanlık tarihinde en fazla insanın hayatını kaybettiği savaşa sokmasıdır. Böylelikle milli çıkar; örtülü, belirsiz, anlaşılmaz ve kişilerin dünyaya bakış tarzlarına göre farklılık gösteren bir kavramdır. Dolayısıyla cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar Türk dış politikasının, hemen hemen 100 yıllık serüvenindeki dış politika konsepti ve hayata geçirdiği planlar irdelendiğinde sürekliliklerin ve değişimlerin olduğu görülmektedir.

1923 yılından 2010 yılına kadar Türkiye’nin uluslararası gelişmelere yönelik anlayışı güvenlik merkezli olmuştur. Uluslararası sistem, farklı dönemlerde bazı getiriler sağlasa da Ankara yönetiminin yaşanan gelişmelere bakışı, ulusal güvenliği koruma biçiminde şekillenmiştir. Bu doğrultuda Ankara, 20. yüzyılın büyük çoğunluğunda dünyada yaşanan gelişmelere tepkisiz kalıp, içe odaklanmıştır. Türk dış politikası beş farklı dönem halinde tek tek incelendiğinde yukarıda yapılan yorumun doğruluğu anlaşılacaktır. Zira tezde yer alan Atatürk dönemi, II. Dünya Savaşı dönemi, Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş Sonrası dönem ve AK Parti döneminde zaman zaman aktif ve etkin politikalar uygulanmaya çalışılsa da bu beş dönemde her zaman ön plana çıkan statükoculuk ve güvenlik anlayışı olmuştur. Dolayısıyla Atatürk’ün ilk benimsediği mevcut sınırları koruyan statükocu ve güvenlik merkezli anlayışın, 2010 yılına kadar geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Ayrıca bu yaklaşımların yanı sıra genel olarak 20. yüzyıl incelendiğinde Batı bloku, her zaman Türkiye’nin müttefiki olarak hafızalara kazınmış ve Batı blokuna alternatif olarak Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler geliştirilmemiştir. Böylelikle 20. yüzyılın çoğunluğunda, Türk dış

politikasına Batı değerleri hakim olmuştur. Fakat bu süreçte Ankara yönetiminin Batı blokuna yakın olmasını gerektiren zorunlu sebeplerde olmuştur. Sovyet Rusya'dan hissedilen tehdit bunun güzel bir örneğidir. Fakat Batı bloku içinde Türkiye büyük önem arz etmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batı blokunun güvenliği açısından büyük önem taşımış ve bu yıllarda Batı blokunun sistemi doğrultusunda dış politika yapısını oluşturmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Türkiye, 20. yüzyılın büyük çoğunluğunda savunmacı, içe odaklanan ve Batı değerlerini benimseyen bir ülke profili çizmiştir. Türkiye'nin böyle bir profil çizmesi elbette kendi içerisinde yaşanan iç olaylardan da kaynaklanmaktadır. 20. yüzyıl Türkiye siyasetinde yaşanan darbeler, buhranlar, siyasi krizler ve iktisadi anlamda yokluk çekilmesi, bu profili çizmesine neden olmuştur. Bu hususlara ilaveten Türkiye'nin birde dışarıdan finanse edilen terör örgütleriyle Doğu bölgesinde mücadele ettiği göz önüne alındığında dikkatinin büyük bir kısmını içeride yaşanan olaylara yönelttiği görülmüştür. Bu sebeplerden ötürü Türkiye kendi çıkar ve menfaatlerine ve ulusal güvenliğine dair, vizyonu güçlü etkin-aktif politikaları uluslararası alanda uygulamaya koyamamıştır. Bundan dolayı da Türkiye, 20. yüzyılın büyük bir kısmında dışarıda yaşanan gelişmelerden kaynaklı uluslararası konjonktürde ortaya çıkan bazı fırsatları kendi içinde yaşadığı özellikle siyasi, askeri ve ekonomik krizlerden ötürü kaçırmıştır. Netice itibariyle 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar daha ulusal güvenliği ön planda olan, statükocu ve Batı blokunun yanında yer alan bir dış politika anlayışı, Türk dış politikasına hâkim olmuştur.

Genel olarak Türkiye'nin 2011 kadar olan dış politika anlayışının ana iskeletini bu faktörler oluşturmaktadır. Fakat 2011 yılından itibaren Türk dış politikasında değişimlerin olduğu, Şubat Devrimi sonrası yaşanan süreç içerisinde uygulanan dış politika ve stratejiler üzerinden ifade edebilmek mümkün olabilmektedir. 1923 yılında başlayan süreklilik 2011'deki Şubat Devrimi sonrası yıllardan itibaren geçerliliğini kaybetmeye ve Türk dış politikası geleneksel kalıptan sıyrılmaya başlamış, Türk dış politikasında bu anlamda değişimlerin meydana geldiği ve bu değişimlerin bilhassa Libya olayları üzerinden yeni bir görüntü ortaya koyduğu yaşanan olaylar üzerinden anlaşılmaktadır.

20. yüzyılda yaşadığı siyasi, askeri ve ekonomik krizler başta olmak üzere terörle olan mücadelesinden hissettiği tehdit ve tehlikelerden kendini kurtarmak isteyen Türkiye, 21. yüzyılın hemen başında AK Parti'nin benimsediği dış politika anlayışı ile yeni bir vizyon inşa etmek istemiştir. Bu anlamda yeni yönetim, benimsediği çok

yönlü dış politika anlayışını uygulayarak pek çok alanda gerçekleştirdiği reformlarla farklı bir karakter ortaya koymaya çalışmıştır. Bu reformlar hem iç politikada hem de dış politikada önemli değişikliklerin olmasına zemin hazırlamıştır. İlk içe odaklanan yeni yönetim, siyasi alanda yaşanan koalisyon krizine son vermiş ve iktisadi alandaki politikaları ile Türk halkının yaşam standartlarını iyileştirmeye dair adımlar atmaya başlamıştır. Ayrıca bir yandan uluslararası alanda yaptığı atılımlarla AB üyeliğine yönelik çalışmalara hız verirken öte yandan 20. yüzyılda yaşanan gelişmelerden ötürü ihmal edilen Afrika kıtası başta olmak üzere Orta Asya'daki Türk devletlerine ve Balkanlara yönelik açılımlarına hız vermek için planlar hazırlamıştır. Hazırlanan reformlarla iç siyasette oluşturulan pozitif havanın, Türk dış politika vizyonunun inşa edilmesine katkı sağladığı görülmüştür. İlk olarak ülke içindeki temel problemler çözülerek dış politikada yaşanan gelişmeler takip edilmeye çalışılmış ve uluslararası alanda meydana gelen hadiselerle nasıl bir refleks gösterilmesi gerektiğine dair yeni stratejiler benimsenmiştir. Bilhassa Ankara yönetiminin, Türk dış politikasına yeni bir vizyon kazandırmasını etkileyen faktörlerden biri, geçmişteki dönemlerde zorunlu sebeplerden ötürü benimsenen savunmacı-korumacı ve içe odaklanan bir dış politika anlayışının Türk dış politikasına egemen olmasıdır. Bundan yola çıkan yeni yönetim, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih ve kültürüne vurgu yaparak verdiği demeçlerde, yeni dış politika için ilke ve stratejiler hazırlamaya çaba sarf ettiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Türk dış politikasının; Yumuşak Güç, Pro-aktif Diplomasi, Çok Boyutlu Diplomasi, Komşularla Sıfır Sorun, Düzen Kurucu Aktör, Önleyici Diplomasi, Kazan-Kazan Stratejisi ve Arabuluculuk Yapma gibi stratejik ilkeler üzerine inşa edildiği belirtilmiştir.

Yeni bir vizyon ile inşa edilmek istenen Türk dış politikasının ana merkez noktasını, Türkiye'nin kendi bölgesinde güçlü bir ülke olma ve uluslararası alanda işbirliği her zaman aranacak bir devlet olması oluşturmuştur. Dolayısıyla Türkiye, yeni dönemle birlikte bölgesel ve küresel çapta yaşanan olaylara çözüm odaklı yaklaşmış ve bu yaklaşım neticesinde barışsever politikalarını hayata geçirerek milletlerarası refaha katkı sunmaya çalışmıştır. Bunun yanında Türkiye; Türkiye İşbirliği Koordinasyon Ajansı (TİKA), Yunus Emre Enstitüsü (YEE) ve Türkiye Maarif Vakfı (TMV) gibi önemli kuruluşların sahip olduğu yumuşak gücü kullanarak yeni ilişkiler tesis etmeye çalışmıştır.

Ankara yönetimi, dış politikayı değiştirirken uluslararası alanda yaşanan gelişmeleri dikkate almıştır. Uluslararası alanda yaşanan gelişmelerden bağımsız bir şekilde dış politika inşa etmek her ülkenin kendi iradesine bağlıdır. Fakat inşa edilen politikanın sınırlarından dışarı çıkılmaması ise uluslararası alanda yaşanan olaylara bağlıdır. Esasen Ankara yönetimi de, bu hususu göz önünde bulundurarak adımlar atmış ve inşa etmeye başladığı dış politikasını, 2010 yılından itibaren MENA’da başlayan olaylara göre değiştirmeye çalışmıştır.

21. yüzyılda genel olarak çok yönlü ve aktif yumuşak gücü daha çok tercih ederek işbirliği temeli üzerinde yükselen ve özellikle içeride yaptığı reformlarla AB üyeliği için pozitif adım atan Türk dış politikası, 2011 yılından itibaren bakıldığında içeride ve dışarıda meydana gelen olaylar doğrultusunda ulusal güvenliğine yahut hak ve çıkarlarına bir tehdit olduğunda sert gücüne başvurmadan çekinmeyen ve özellikle kendi aleyhine söylemlerde bulunan ülkelerle ilişkileri askıya almaktan çekinmeyen bir profil oluşturmuştur. Örneğin bu dönemde sert gücünü ön planda tutan Türkiye, ulusal güvenliğine yönelik dışarıdan hissettiği tehditleri bertaraf etmek için Fırat Kalkanı, Bahar Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı ve Pençe-Kilit gibi önemli sınır dışı operasyonlarını düzenlemiştir. Ayrıca Türkiye, uluslararası alanda daha caydırıcı olmak adına BAYRAKTAR TB2, KIZILELMA ve MİUS gibi önemli İHA ve SİHA üreterek ihraç etmeye başlamıştır. Bu İHA ve SİHA’lar, Azerbaycan-Ermenistan ve Ukrayna-Rusya savaşında ön plana çıkararak Türkiye’nin bölgesel lider olma amacına yardımcı olduğu görülmüştür. Bu hususlara ilaveten Libya’nın, Türkiye’den askeri yardım talep etmesi ile Türk askerinin bölgedeki dengeleri değiştirerek önemli bir rol üstlenmesi, bölgesel ve küresel aktörlerin Türkiye’ye yönelik bakış açılarında önemli bir değişiklik yaratmıştır. Özellikle Türkiye, Soğuk Savaş’ın bitmesinin ardından uluslararası alanda oluşan güç boşluklarını 21. yüzyılda yaptığı girişim ve açılımlarla doldurmaya çalışarak bölgesel güç olma arzusunu önemli bir oranda pekiştirmiştir. Afrika’ya Açılım Eylem Planı, MENA ülkeleri ile ilişkileri canlandırma, Orta Asya Türk devletleri ile yeni diyalog kanalları kurmak için TURKSOY’un kuruculuğunu üstlenmek gibi önemli gelişmeler, Türkiye’nin çok yönlü dış politikasının bir parçası olmakla beraber bölgesel güç olma isteğine hizmet eden önemli adımlar olmuştur. Böylelikle Türk dış politikasında birtakım değişikliklerin yaşanmaya başladığı ve de 2011 yılından itibaren dış politikada, küresel arenada yaşanan olaylardan dolayı ve

özellikle Libya'daki konjonktürden ötürü değişiklik yapılması mecburiyeti doğduğu görölmüştür.

2010 yılından sonra uluslararası alanda yaşanan gelişmeler doğrutusunda dengelerin hızla değiştini görmek mümkündür. Örneğin Arap Baharı içerisinde sert güç, daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreçte bölgeden çıkar elde etmek isteyen devletler ve gayrimeşru aktörler çatışma içerisinde girmişlerdir. Ankara'da, Arap Baharı süreci içerisinde yaşanan gelişmelere sessiz kalmayarak olaylara yönelik aktif bir duruş göstermeye başlamıştır. Ankara yönetiminin benimsediği tutumun farklı ve yeni bir anlayış olduğu bilinmektedir. Yeni anlayış, 20. yüzyılın genelinde benimsenen statükocu, savunmacı ve içe odaklanan dış politikadan büyük farklılıklar arz etmektedir. Çünkü yeni konjonktür; Türkiye'yi daha aktif yapmaya, sert gücünü sınır dışındaki farklı coğrafyalarda kullanmasına, hak ve çıkarlarını korumak adına uluslararası aktörlerle işbirliği yapmasına ve ulusal güvenliğini sağlamak için yakın sınırında operasyonlar düzenlemesine zorlamaktadır. Küresel siyasette bu gelişmeler meydana gelirken Ankara yönetiminin bölgesel lider olma arzusunun gerçekleşmesi, milli çıkar ve milli güvenlik çerçevesinde dış politika ilkelerinin MENA'da ve Libya denkleminde uygulanması ile mümkün olmaktadır. Nitekim Ankara yönetimi tarihi, dini ve kültürel bağları bulunduğu bu coğrafyalarla ilişkilerini geliştirmek için çeşitli girişimlerde bulunarak yerel toplumla iyi ilişkiler tesis etmiş ve meşru yönetimlerle ortak hareket etmeye özen göstererek bölgesel ve küresel alanda güçlü bir konum elde etmek istemiştir. Türkiye ve Libya uluslararası alanda beraber hareket ederek hak ve çıkarlarını meşru yollardan korumakla beraber kendilerine yönelik tehdit ve tehlikeleri imzalanan çeşitli anlaşmalarla bertaraf etmiştir. Türkiye her zaman hak ve çıkarlarını masada oturarak korumaktan yana bir tavır sergilemiş fakat kendisine tehdit ve tehlikelerin devam edeceğini anladığında da sert gücünü kullanmıştır. Dolayısıyla Türk askerinin Libya'da olmasının en önemli sebeplerinden biri, Doğu Akdeniz jeopolitiği bağlamında Türkiye'nin hak ve çıkarlarının ihlal edilmesine izin vermemek ve iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasını isteyen gayrimeşru aktörlere engel olmaktır. Zira bölgesel ve küresel aktörlerin finanse ettiği gayrimeşru aktörler, Türkiye-Libya ilişkileri için mühim bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehditlerin başında da Türk askerleri ile sıcak çatışmaya giren ve Trablus kapılarından yenilerek ayrılan Hafter ve Başağa gelmektedir. Böylelikle Türkiye'nin başta Libya'da ve sınır dışında düzenlediği operasyonlar olmak üzere farklı bölgelerde uyguladığı sert güç unsuru,

Türk dış politikasında yaşanan değişimin en göze çarpan örneklerinden birini teşkil etmektedir. Türkiye'nin Libya topraklarında izlediği dış politika ve stratejiler, bazı uzmanlar tarafından pro-aktif yahut yayılmacı olarak ifade edilmişse de savunmacı-korumacı ve içe odaklı bir dış politika sürekliliğinin sona erdiğini göstermektedir. Ayrıca 2011 yılından itibaren Türk dış politikasının yapı ve karakterinde, Libya olayları özelinde sert güç unsurunun bulunduğu görülmektedir. 2011 yılı sonrası yaşanan gelişmeler doğrultusunda Türk dış politikasının ülke toprakları dışında ve uluslararası rekabetin yoğun yaşandığı alanlarda aktif olması için değişime uğradığı gerçeğini, 11 yıllık süreç içerisinde yaşanan olaylar gözler önüne sermektedir. 2011 yılından sonra dış politikada değişiklikler yapan Türkiye, son yıllarda Libya ile yoğun bir şekilde sürdürülen diyalogların somut adımlara dökülmesiyle Libya'daki ve Doğu Akdeniz denklemiindeki konumunu iyiden iyiye pekiştirmeye başlamıştır. Özellikle 2019 yılından itibaren imzalanan mutabakat muhtıraları ve antlaşmalar, her iki ülkenin çıkarlarını korumasına ve kazanımlarını artırmalarına imkân sağlamıştır. Bu antlaşmalar her geçen gün ikili ilişkileri bir üst seviyeye taşımış ve daha ileride atılacak adımların sağlam bir zemin üzerinde inşa edilmesine önayak olmuştur. Öte yandan bakıldığında Ankara yönetimi, uyguladığı kritik dış politik hamlelerle Doğu Akdeniz'deki enerji havzasından faydalanamama, bölgesel anlamda güç dengelerinin dışında tutulma ve Akdeniz'de belirli bir bölgeye hapsedilme gibi durumları ortadan kaldırarak ve kendisine yönelik hazırlanan planları analiz ederek tepki göstermiştir.

21. yüzyılın ilk yıllarından itibaren küresel politika, uluslararası konjonktürde yeni dengeler kurma arayışı içerisinde olmuştur. Türkiye'de bu dönem içerisinde hayata geçirdiği reform ve dış politikalarla uluslararası alanda ön plana çıkan ülkelerden biri olmuştur. Özellikle Ankara yönetimi günümüzde tarihsel, dini ve kültürel bağları bulunduğu coğrafyalara yönelik bir dış politika anlayışı oluşturmuştur. Bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan MENA ve Balkanlar'da yeniden etkin olmak isteyen Türkiye, bu coğrafyalarda düzeni sağlamak, bölge ülkelerine abilik yapmak ve bu ülkeleri uluslararası alanda temsil etmek gibi bir tutum benimsemiştir. 2011 yılından sonra dış politikadaki ifade, uygulama ve somut örneklerle bakıldığında Türkiye hak, çıkar ve menfaatlerini korumak adına Libya topraklarında ve yakın sınırında ciddi operasyonlara imza atarak sert gücünü öne çıkarmaktadır. 2011 öncesi dönemlere kıyasla Türkiye'nin özellikle son dönemde benimsediği ve uyguladığı dış politikalar göz önüne alındığında, bu dönem içerisinde Türk dış politikası farklı bir

konuma sahiptir. Hayata geçirilen politika ve stratejiler, Türk dış politikasının Libya vakası üzerinden yeni bir anlayışa sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Örneğin Libya ile imzalanan muhtıra ve anlaşmalar, Türkiye'nin farklı bir dış politika anlayışına sahip olduğunu ve savunmacı ve içe odaklanan anlayış yerine Libya'da sert gücü kullanan bir ülke olduğunu göstermektedir. Ankara yönetiminin Libya vakasındaki bu tutumu literatürde saldırgan realizm kuramına denk gelmektedir. Aynı zamanda Türkiye, bu dönemde aktif bir dış politika izleyerek uluslararası alanda yaşanan problemlere kalıcı çözümler aramıştır. Ayrıca arabulucu sıfatıyla önemli bir rol üstlenen Ankara yönetimi, Ukrayna-Rusya savaşı sırasında yaşanan tahıl sevkiyatının devam etmesine ve Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ probleminin çözümüne ciddi bir katkı sağlamıştır.

2023 yılı itibariyle Türkiye-Libya ilişkileri yaşanan gelişmeler doğrultusunda olumlu havada seyretmektedir. Türkiye'nin temel istek ve arzusu, Libya topraklarında UBH ile kendi hak ve çıkarlarının korunması ve Libya coğrafyasına barışın ve huzurun egemen olmasıdır. Bunun içinde Ankara yönetimi, uluslararası alanda gerçekleşen diyalog toplantılarına aktif katılım göstermiştir. Libya'da yaşanan iç çatışmalara son vermek ve Libya halkının yaralarını sarmak isteyen Ankara yönetimi, hegemon güçlere ve uluslararası örgütlere, ülkede ulusal birliğin sağlanmasına dair çağrılarını yinelemeye devam etmektedir. Libya'yı hem Doğu Akdeniz jeopolitiğinde hem de bölgesel denklemde önemli bir müttefiki gören Ankara yönetimi, ikili ilişkilerin zarar görmemesi adına gerekli çaba ve gayreti sarf etmektedir. Fakat günümüzde küresel güçler tarafından Libya'da finanse edilen gayrimeşru aktörler, ilişkiler için en büyük tehdit olmaya devam etmektedir. Nitekim 2019 yılından itibaren iki ülke, ilişkilerini sıkılaştırarak bölgesel ve küresel alandaki mevcut tehdit ve tehlikelere beraber karşı durmaktadır. Ayrıca Doğu Akdeniz'deki enerji denkleminde de beraber olan iki ülke, 3 Ekim 2022'deki antlaşmada dahil olmak üzere 2019 yılından itibaren imzalanan siyasi belgeler, kazan-kazan stratejisinin pratiğe dökülmesini sağlamıştır. Özellikle 3 Ekim 2022'de imzalanan antlaşma ile Türkiye, Libya karasularında ve ankarasında hidrokarbon kaynaklarının aranması, sondajı ve çıkartılması konusunda önemli bir avantaj elde etmiştir. Bu doğrultuda belirlenen bölgelerden çıkarılacak petrol ve doğalgaz, iki ülkenin gelecek dönemlerdeki refah seviyesini yükseltmekle beraber bölgesel güç denkleminde terazinin Türkiye-Libya tarafından yana ağırlık basmasına önemli bir katkı sunacaktır.

Sonuç olarak cumhuriyetimizin kurulduğu 1923 yılından itibaren ele alınan geleneksel Türk dış politikası ile 2010 yılında başlayan Arap Baharı sonrası dönem Türk dış politikası arasında farklılıkların olduğu benimsenen anlayış ve politikalarla anlaşılmaktadır. Geleneksel Türk dış politikasının yapı ve karakterinde genel olarak savunmacı realist anlayışın temel ilkeleri bulunmuştur. Fakat son dönemde özellikle MENA topraklarında yaşanan olaylardan sonra Türkiye'nin bir güç arayışı içerisinde olması, dış politikada yaşanan değişimi ve Ankara yönetiminin Libya olayları özelinde benimsediği saldırgan realist anlayışı göstermektedir. 1923 ile 2010 yılları arasındaki döneme bakıldığında Türkiye'nin uluslararası alanda yaşanan gelişmelere dair savunmada kalan, içe odaklanan ve statükoyu merkeze alan savunmacı realist anlayışı benimsemiştir. 1923-2010 yılları arası dönemde saldırgan tavırlar sergilediği süreçlerde olmuştur fakat Libya'daki askeri pozisyon ile kıyaslandığında aralarında farklılıkların olduğu görülmektedir. Özellikle 20. yüzyılda içe odaklanan, savunmacı ve statükocu bir anlayışı merkezine koyan Türk dış politikası, bu dönemden sonra pro-aktif ve çok yönlü taraflarını öne çıkaran bir yapıya doğru evrilmiştir. Yeni dönemde Türkiye, başta yakın coğrafyalar olmak üzere dünyanın farklı bölgelerine açılımlarda bulunma girişimlerine hız vermiştir. Ortak dil, din ve kültürel tarihin bulunduğu Kafkaslar, Balkanlar ve MENA ülkeleri, yeni iletişim kanalları açma, yeni ilişkiler tesis etme ve mevcut ilişkileri canlandırma girişimlerinin yoğun olduğu bölgeler olarak öne çıkmıştır. Türkiye, özellikle son dönemde yakın coğrafyasında yaşanan siyasi olaylara etkili bir duruş sergilemeyi ve gerektiğinde sert gücünü de kullanarak pro-aktif bir anlayışını Türk dış politikasının merkezine oturtmayı amaç edinmiştir.

Son dönemde Libya özelinde yaşanan olaylar ve Libya ile bağlantılı olarak Doğu Akdeniz'de meydana gelen gelişmeler çerçevesinde Türkiye'nin, hem ulusal hak ve çıkarlarını korumak hem de ulusal güvenliğini tesis etmek için benimsediği pro-aktif politika, saldırgan realizmin prensipleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ayrıca Libya ve Doğu Akdeniz'de yaşanan olaylar karşısında Türk dış politikasının sadece sert gücü değil arabuluculuk-kolaylaştırıcı vasıflarıyla çok boyutlu tarafları öne çıkmıştır. Genel bir analize tabii tutulduğunda Türkiye'nin, Libya ve Doğu Akdeniz'deki hak ve çıkarları söz konusu olduğunda ve yakın sınırında ulusal güvenliğine yönelik tehditler oluştuğunda saldırgan realist bir yaklaşım benimsemiştir. Bu husus dışında

bölgesel ve uluslararası alanda yaşanan gelişmeler karşısında savunmacı realist anlayışın, dış politikaya hâkim olduğu görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, 2011 yılına kadar savunmacı realist bir dış politika takip etmiş ve bu süre zarfında gücü değil güvenliği öncellemiştir. 20. yüzyılda uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler, çatışmalar ve hissedilen tehditler doğrultusunda karar mercileri, Türkiye'nin kendi iç sorunlarına odaklanan, milli bütünlüğünü sağlamaya yönelik bir anlayışı benimsemişlerdir. Bu anlayışta literatürde savunmacı realizme karşılık gelmektedir. Fakat 2011'de Libya'da yaşanan Şubat Devrimi ve sonrasında meydana gelen gelişmeler Türkiye'nin savunmacı realist anlayışının sürdürülemez olduğunu göstermiştir. Dış politika yapımcıları Türkiye'nin daha iddialı ve ulusal çıkarları, ulusal sınırlar dışında takip etmeyi sağlayan pro-aktif bir dış politikayı benimsemenin daha faydalı olduğuna karar vermişlerdir. Bu tarihten sonra Türk dış politikasının; 2011-2022 yılları arası dönemde yakın sınırında hissettiği tehditler, Libya'daki mevcut askeri angajmanı ve Doğu Akdeniz'deki enerji ve güç denklemini esas alındığında karakter ve yapısında saldırgan realizm prensiplerinin geçerli olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, C. (2007). *Soğuk Savaş: Süpergüçlerin Hakimiyet Kavgası*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Acar, N. (2022). Arap Baharı Sürecinde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası. A. Baharççek, G. Tuncel, & O. Ağır içinde, *Küresel Sorunlar Ve Türkiye Göç, Terör, Yoksulluk, Çatışma, Rekabet*. Ankara: Nobel Yayıncılık. s. 297-319.
- Ajansı, A. (2011, 09 01). *Anadolu Ajansı*. 12 07, 2022 tarihinde Tarablus'a Yeni Büyükelçi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/trablusa-yeni-buyukelci/414779> adresinden alındı
- Akandere, O. (1988). *Milli Şef Dönemi*. İstanbul.
- Akbaş, Z., & Düzgün, Z. A. (2012). Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 57-81.
- Akengin, A. Y., & Tokur, A. (2018). 30 Ekim 1918 Mondros Mütârekesi. Kahramanmaraş: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. s.27-47
- Akgül-Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte. *Uluslararası İlişkiler*, s.43-73.
- Akıllı, E. (2012). Orta Doğu Analiz. *ORSAM*, s.39-45.
- Akın, F. (2017). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye. *İş ve Hayat Dergisi*, s.119-135.
- Akkor, M. (2019). Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci Ve Mütareke Tutanaklarında Boğazlar Konusu. *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.273-310.
- Alam News Türkçe. (2022, 12 26). *2022 yılında Türkiye-Libya ilişkileri nasıl bir ivme kazandı?* 12 31, 2022 tarihinde <https://tr.al-ain.com/article/turkiye-libya-iliskileri-2022> adresinden alındı
- Alptekin, C. (1978). Erzurum Kongresi. *Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, 35-49.
- Alptekin, G. (2019). *Johnson Mektubu'nun Basındaki Yansımaları: Cumhuriyet, Hürriyet Ve Tercüman Gazetelerindeki Sunumu Üzerine Bir İnceleme*.

Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Basın ve Yayın Anabilim Dalı.

Anadolu Ajansı. (2021, 11 27). *Türkiye-Libya mutabakat muhtırası Libya ordusunun profesyonelleşmesi için atılan adımlarla bir yılı tamamladı*. 12 13, 2022 tarihinde: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-mutabakat-muhtirasi-libya-ordusunun-profesyonellesmesi-icin-atilan-adimlarla-bir-yili-tamamladi/2057872> adresinden alındı

Arı, T. (2003). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Bursa: MKM Yayıncılık.

Arı, T. (2017). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*. Bursa: Alfa Akademi.

Arı, T. (2017). *Geçmişten günümüze Ortadoğu Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu*. Bursa: Alfa Akademi.

Arı, T. (2018). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Bursa: Aktüel Basım.

Arkitera. (2002, 01 22). *Libya akıllı çıktı*. 10 16, 2022 tarihinde Arkitera: <https://v3.arkitera.com/v1/haberler/2002/01/22/libya.htm> adresinden alındı

Armaoğlu, F. (1991). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara.

Armaoğlu, F. (2020). *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Karonik Kitap.

Aslan, M. (2022). *Mülakat*. Bahrican Halatçı. İstanbul, 17 Kasım.

Aslan, M. (2022, 12 2022). *2022'nin Yorumu, 2023'ün Değerlendirmesi: Libya*. 01 05, 2023 tarihinde SETA: <https://www.setav.org/2022nin-yorumu-2023un-degerlendirmesi-libya/> adresinden alındı

Atabey, F. (2014). Monterux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk-Sovyet İlişkileri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, s.1-11.

Ataç, K. K. (2017). 2. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidi ve Türkiye (1945-1946). *Cumhuriyet Tarihi Arastirmalari Dergisi*, s.181-212.

Ataman, M. (2003). Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış. *Bilgi*, s.49-64.

Ateş, D. (2008). Gerçekçilik, Anarşi ve Uluslararası İlişkiler. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, s.39-60.

- Ateş, D. (2014). *Türk Dış Politikasına Giriş: Yeni Muhafazakarlık ve Doğu-Batı*. Bursa: Dora Yayınları.
- Ateş, E. (2020, 11 21). *Türk Dış Politikasındaki Eksen Genişlemesi Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri*. 10 18, 2022 tarihinde Stratejik Ortak: <https://stratejikortak.com/2020/11/tdp-ab-turkiye-iliskileri.html> adresinden alındı
- Aydemir, M. (2020, 05 31). *Afrika'nın en fazla petrol rezervine sahip Libya bu zenginliğini kullanmaktan mahrum*. 10 11, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrika-nin-en-fazla-petrol-rezervine-sahip-libya-bu-zenginligini-kullanmaktan-mahrum/1859553> adresinden alındı
- Aydemir, Ş. S. (2000). *İkinci Adam*. İstanbul.
- Ayhan, V. (2012). *Arap Baharı: İsyandar, Devrimler ve Değişim*. Bursa: MKM Yayınları.
- Aysel, Y. E. (2016). *Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Siyasal Liberalizm Açısından Analizi*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- Babacan, A. (2020, 09 03). *Türkiye'nin Doğu Akdeniz diplomasisi*. 10 20, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-nin-dogu-akdeniz-diplomasisi/1961752> adresinden alındı
- Babacan, M. (2020). Libya'daki Vekalet Savaşlarının Saha Dengeleri Üzerindeki Etkileri ve Siyasi İstikrar Sorunu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, s.51-74.
- Bağ, M., & Montalto, L. (2020, 04 04). *Wagner Grubu Kimdir*. 11 13, 2022 tarihinde Euronews: <https://tr.euronews.com/2020/05/25/libya-da-hafter-ile-birlikte-savasan-rus-paral-savasc-lar-kimler> adresinden alındı
- Bağcı, H. (2001). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Baharççek, A. (2006). *Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi*. Ankara: Agam Yayın.
- Bakan, Z. A. (2007). Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları. *Yüzyıl Dergisi*, s.35-50.

- Bakanlığı, T. C. (2012, 08 01). *No: 182, 8 Temmuz 2012, Libya Ulusal Kongre Seçimleri Hk.* 09 10, 2022 tarihinde T.C Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/no_-182_-8-temmuz-2012_-libya-ulusal-kongre-secimleri-hk_.tr.mfa adresinden alındı
- Bakanlığı, T. D. (2022, 06 15). *Atatürk Döneminde Türk Dış Politikası.* 06 15, 2022 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/ataturk-doneminde-turk-dis-politikasi.tr.mfa#:~:text=T%C3%BCrkiye'nin%20Atat%C3%BCrk%20d%C3%B6neminde%20uygulan%C3%B6nde%20tutan%20bir%20%C3%A7izgi%20izlemesidir.> adresinden alındı
- Bakanlığı, T. D. (2022, 10 17). *Türkiye-Libya Siyasi İlişkileri.* 10 17, 2022 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- Bakır, G. (2019). İnsansız Hava Araçlarının Savunma Sanayi Harcamasında Yeri ve Önemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, s.127-134.
- Bal, İ. (2015). Türk Dış Politikası (1960-1980). *Türk Tarihi Araştırmaları*, s.90-109.
- Balcı, A. (2017). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar.* İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Balkaya, S. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye. *The Journal of Academic Social Science Studies*, s.149-164.
- Bayat, C. (2018). Rusya-Libya İlişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya Yönelik Askeri Müdahale Tartışmaları Sırasında Rusya'nın Politik Tutumu. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, s.169-205.
- Baygül, S. (2020). Değişen Uluslararası Konjonktür ve Türk Dış Politikası Bağlamında Libya İç Savaşı Analizi. *AUSBD*, s.155-166.
- Bayram, M. (2014). Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika. *Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Eğilimleri, Yeni Yönelimleri, Yeni Yaklaşımları.* Der. İsmail Demir (Bursa: Dora Kitap) s. 261-290.
- Bayram, M. (2015). Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.31-43.

- BBC News Türkçe. (2004, 12 16). *'Türkiye militanların Truva atı'*. 09 29, 2022 tarihinde BBC News Türkçe: https://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/12/041216_kaddafi_turkey.shtml adresinden alındı
- BBC News Türkçe. (2011, 02 20). *Bingazi katliamında onlarca ölü*. 09 22, 2022 tarihinde BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110220_libya_deaths adresinden alındı
- BBC News Türkçe. (2011, 05 03). *Erdoğan: Kaddafi derhal gitmeli*. 10 12, 2022 tarihinde BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110503_turkey_libya adresinden alındı
- BBC News Türkçe. (2011, 10 20). *'Kaddafi yakalandı ve öldürüldü'*. 11 04, 2022 tarihinde BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/10/111020_gaddafi_latest adresinden alındı
- BBC News Türkçe. (2017, 12 08). *Lozan Antlaşması: Ne zaman imzalandı ve neden önemli?* 06 18, 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42275486> adresinden alındı
- BBC News Türkçe. (2019, 12 26). *Libya tezkeresi: Türkiye'nin stratejisi ne?* 09 30, 2022 tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50918216> adresinden alındı
- BBC News Türkçe. (2019, 12 26). *Reuters: Libya, Türkiye'den resmen askeri destek istedi*. 12 15, 2022 tarihinde BBC NEWS TÜRKÇE: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50916844> adresinden alındı
- BBC News Türkçe. (2020, 01 19). *BBC News Türkçe*. 12 18, 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51152023> adresinden alındı
- Beriş, H. E. (2022, Temmuz 01). *15 Temmuz Sonrası Güvenlik Sektörü Reformu*. 08 23, 2022 tarihinde Kriter Dergi: <https://kriterdergi.com/dosya-15-temmuz/15-temmuz-sonrasi-guvenlik-sektoru-reformu> adresinden alındı
- Bilge, S. (1992). *Güç Komşuluk*. Ankara.

- Bingün, H., & Gönlübol, M. (2014). 1990-1995 Dönemi Türk Dış Politikası. M. Gönlübol içinde, *Olaylarla Türk Dış Politikası* (s. 635-730). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bıyıklı, M. (2008). Kaynakçalı Ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*, s.347-388.
- Bölme, S. (2011). *İsyan, Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancuları*. İstanbul: SETA.
- Bölükbaşı, Y. Z. (2021). Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Kemalizm ve CHP. *Akademik Hassasiyetler*, s.83-110.
- Bulut, S. (2008). Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası. *Atatürk Yolu Dergisi*, s.35-61.
- Can, C. (2021, 01 05). *Ah! Arap Baharı! Ortadoğu'ya demokrasi ve özgürlük gelecek, küresel sermaye yeşil renk alacaktı...* 10 24, 2022 tarihinde INDEPENDENT Türkçe: <https://www.indytrk.com/node/295421/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/ah-arap-bahar%C4%B1-ortado%C4%9Fuya-demokrasi-ve-%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BCk-gelecek-k%C3%BCresel> adresinden alındı
- Canlı, E. (2020, 04 22). *Le Monde: Türk SİHA'ları Libya'da güç dengesini Hafter aleyhine değiştiriyor.* 08 29, 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/le-monde-turk-sihalari-libyada-guc-dengesini-hafter-aleyhine-degistiriyor/1813893> adresinden alındı
- Canlı, E. (2020, 12 30). *Türkiye'nin desteği 2020 yılında Libya'nın kaderini değiştirdi.* 10 10, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-destegi-2020-yilinda-libyanin-kaderini-degistirdi/2093486> adresinden alındı
- CNN Türk. (2006, 03 28). *Arap Birliği Zirvesi başladı.* 10 18, 2022 tarihinde CNN Türk: <https://www.cnnturk.com/dunya/arap-birligi-zirvesi-basladi-1> adresinden alındı

- CNN Türk. (2011, 05 03). "Erdoğan: Kaddafi İktidarı Bırakmalı" , (08. 06. 2022). tarihinde <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-kaddafi-iktidari-birakmali> adresinden alındı
- CNN Türk. (2011, 05 03). *Erdoğan: "Kaddafi iktidarı bırakmalı"*. 11 06, 2022 tarihinde CNN Türk: <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-kaddafi-iktidari-birakmali> adresinden alındı
- Coşkun, T. (2018). Türk-Rus İlişkileri ve Moskova Anlaşması. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 313-330.
- Council, U. S. (2011, 03 17). *Adopted by the Security Council at its 6498th meetin.* 08 15, 2022 tarihinde Resolution 1973 : https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf adresinden alındı
- Cumhuriyet. (2011, 12 23). *Dünya da Yılın Olayları (Temmuz-Ağustos) 2011*. 12 04, 2022 tarihinde CUMHURİYET: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunyada-yilin-olaylari-temmuz-agustos-2011-307544> adresinden alındı
- Cumhuriyet. (2022, 06 21). *Son Dakika: Libya tezkeresi 18 ay uzatıldı*. 12 06, 2022 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/son-dakika-libya-tezkeresi-18-ay-uzatildi-1949828> adresinden alındı
- Çakırözer, U. (2006, 03 29). *Arap Liderlerine Reform Çağrısı*. 11 19, 2022 tarihinde Milliyet: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arap%20Zirvesi/> adresinden alındı
- Çandar, C. (2013, 01 08). *Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları: Çok Kutuplu Dünya için Yeni Bir Vizyon*. 10 19, 2022 tarihinde SETA: <https://www.setav.org/turk-dis-politikasinda-eksen-tartismalari-cok-kutuplu-dunya-icin-yeni-bir-vizyon/> adresinden alındı
- Çelik, S. (2020). Günümüzde Türkiye'nin Jeopolitik Konumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.201-210.
- Çenet, M. A. (2020). *Realist Perspektife Göre Avrupa Güvenliğinin Kurulumunda AGSP-NATO Karşılaştırması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çiçekçi, C. (2012). *Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasındaki Dönüşümün Anahatları*. 09 22, 2022 tarihinde https://www.academia.edu/1433816/Arap_Bahar%C4%B1_S%C3%BCrecinde_T%C3%BCrk_D%C4%B1%C5%9F_Politikas%C4%B1daki_D%C3%B6n%C5%9F%C3%BCm%C3%BCn_Anahatlar%C4%B1 adresinden alındı
- Çiftçi, K. (2010). *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında: Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Daban, C. (2017). Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi İİBF*, s.77-96.
- Davutoğlu, A. (2014). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Deighton, B. (2011, 08 28). *NATO hits Gaddafi home town Sirte as fighters close in*. 06 17, 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-nato-sirte-idUSTRE77R26R20110828> adresinden alındı
- Demir, E. (2020). LİBYA’NIN (TRABLUSGARP) TÜRKİYE AÇISINDAN TARİHSEL VE STRATEJİK ÖNEMİ. *Türk Araştırmaları Tarihi*, 149-166.
- Demiray, M. (2009). Model Ülke Mi Lider Ülke Mi? Değişen Dengeler Bağlamında Türkiye'nin Bölgesel Rolü ve Stratejileri. *Journal of Azerbaijani Studies*, s.91-112.
- Demirel, S. (1995). 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'nin Dış Politikası. *Yeni Türkiye*, s.7-11.
- Derman, G. S., & Kurban, V. (2017). Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB İle İlişkiler. *Journal of Modern Turkish History Studies*, s.455-484.
- Deveci, M. (2022, 10 08). *Trablus Büyükelçisi Yılmaz'dan Türkiye'nin Bingazi Başkonsolosluğu hakkında açıklama*. 11 19, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/trablus-buyukelcisi-yilmazdan-turkiyenin-bingazi-baskonsoloslugu-hakkinda-aciklama/2657979> adresinden alındı
- Dinç, S. (2019). Atatürk Döneminde (1920- 1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok uluslu İlişkiler. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, s.1-30.

- Doğan. (2007, 04 25). *O, AKP'nin Sakin Gücü*. 10 18, 2022 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/o-akpnin-sakin-gucu-197253> adresinden alındı
- Doğan, Z. (2001, 02 11). *Milliyet*. 10 17, 2022 tarihinde alındı
- Duman, M. (2020). Türkiye'nin Doğu Türkistan'a Yönelik Dış Politikasına Etki Edenfaktörler (1939'a Kadar). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, s.395-408.
- Dune, T., Smith, S., & Kurki, M. (2013). *International Relations Theories: Discipline and*. New York: Oxford University Press.
- Duran, B. (2011). *Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi*. Ankara: SETA.
- Duran, B., & Ataman, M. (2020). *Libya Krizi: Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları*. İstanbul: SETA.
- Duran, H., & Özdemir, Ç. (2012). Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, s.181-198.
- Dündar, L. (2016). Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s.1-20.
- Düzsöz, E. (2021). Kaos İçerisinde Düzen Arayışı: Kaddafi Dönemi ve Sonrası Libya. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, s.295-330.
- Ege, A. (2008). Türk Dış Politikasında 1990'lı Yıllar: Soğuk Savaş Sonrasında Dönüşüm ve İstikrar. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, s.321-335.
- El-Gamaty, G. (2020). Turkey's Role In The Reconstruction Of Libya. *Insight Turkey*, s.73-85.
- Eltetik, H. (2009). *Fatin Rüştü Zorlu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü.
- Erdağ, R. (2013). Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar (Ali Balcı). *Kitap Tanıtımı*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Erdem, A. K. (2020, 06 09). *ürkiye, Libya'da savaşın gidişatını nasıl değeriftirdi? Uzmanlar, o kritik hamleleri anlattı*. 10 22, 2022 tarihinde INDEPENDENT

Türkçe: <https://www.indyturk.com/node/193131/haber/t%C3%BCrkiye-libya%E2%80%99da-sava%C5%9F%C4%B1n-gidi%C5%9Fat%C4%B1n%C4%B1-nas%C4%B1l-de%C4%9Fi%C5%9Ftirdi-uzmanlar-o-kritik-hamleleri> adresinden alındı

Eren, E. (2021, 12 21). *Bütüncül Teori İnşası: Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası Analizi*. 08 19, 2022 tarihinde TASAM: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/67996/butuncul_teor_i_Insasi_ak_parti_donemi_turk_dis_politikasi_analizi adresinden alındı

Erkan, A. Ü. (2010). Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası. *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Sosyal Bilimler Dergisi*, s.183-184.

Ertoyl, B. (2019). Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi* , s.1-26.

Esercan, K. (2006). *Soğuk Savaş Sonrası Yeni Diplomasi Anlayışı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

euronews. (2020, 01 19). *euronews*. 12 14, 2022 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/01/19/berlin-deki-libya-zirvesi-sona-erdi-sonuc-bildirgesi-nde-hangi-maddeler-var> adresinden alındı

Euronews. (2020, 06 07). *Libya'nın petrol rezervleri ne kadar?* . 01 12, 2022 tarihinde Euronews: <https://tr.euronews.com/2020/06/07/ic-savas-n-pencesindeki-libya-n-n-petrol-rezervleri-ne-kadar> adresinden alındı

Evrensel. (2011, 08 22). *Trablus Kaddafi muhaliflerinin elinde*. 11 04, 2022 tarihinde Evrensel: <https://www.evrensel.net/haber/12261/trablus-kaddafi-muhaliflerinin-elinde> adresinden alındı

Faruk, S. (2012). *Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi*. İstanbul: DER Yayınları.

Fazla, H. (2021, 10 19). *STRASAM*. 07 30, 2022 tarihinde <https://strasam.org/tarih/turk-tarihi/turk-dunyasi-ve-turkistan-194> adresinden alındı

Fraihat, I. (2016). *Unfinished Revolutions: Yemen, Libya and Tunisia After The Arab Spring*. *New Haven: Yale University Press*, p.304.

- Gerger, H. (2012). *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: "Soğuk Savaş" tan "Yeni Dünya Düzeni" ne*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Glaser, C. (1996). Realist as Optimists: as Self-Help. *Security Studies*, s.122-166.
- Golovnina, M., & Abbas, M. (2011, 08 28). *Last throes of Libya war focus on Sirte*. 06 19, 2022 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-libya/last-throes-of-libya-war-focus-on-sirte%20idUSTRE77A2Y920110828> adresinden alındı
- Göktepe, C., & Seydi, S. (2015). Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası. *Bilig Dergisi*, s.197-222.
- Gönlübol, M. (1966). Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı: 1945-1965. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s.143-182.
- Gönlübol, M. (1993). *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Gönlübor, M., & Sar, C. (2014). *1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Günay, B. (2015). *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Dış Politika Anlayışı ve İlkeleri*. İstanbul: Gökkuşbu.
- Güven, A. (2018, 12 08). *Yapısal Realizm: Saldırgan Realizm Ve Savunmacı Realizm*. 03 10, 2023 tarihinde İlim ve Medeniyet: <https://www.ilimvemedenyet.com/yapısal-realizm-saldırgan-realizm-ve-savunmaci-realizm.html> adresinden alındı
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: Mozaik.
- Harchaoui, J. (2020, 11 07). *Download Why Turkey Intervened in Libya*. 09 12, 2022 tarihinde <https://www.fpri.org/article/2020/12/why-turkey-intervened-in-libya/> adresinden alındı
- Helmreich, P. (1996). *Sevr Entrikaları*. İstanbul: Gençlik Yayınları.
- Hürriyet. (2011, 09 17). *"Yerleşim yerlerini vuran NATO 354 kişiyi öldürdü"*. 11 03, 2022 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yerlesim-yerlerini-vuran-nato-354-kisiyi-oldurdu-18756352> adresinden alındı
- Hürriyet. (2011, 09 16). *ERDOĞAN'DAN LİBYA'DA ÖNEMLİ AÇIKLAMALAR*. 12 10, 2022 tarihinde Hürriyet:

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-libyada-onemli-aciklamalar-18747654> adresinden alındı

Hürriyet. (2011, 05 23). *Libyalı Muhalif Lider Ankara'da*. 12 05, 2022 tarihinde HÜRRİYET: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/libyali-muhalif-lider-ankarada-17854647> adresinden alındı

İkiz, A. S. (2016). DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.461-468.

İnaç, H., & Yazıcı, B. (2021). Soğuk Savaş, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye-ABD. *UPA Strategic Affairs*, s.29-46.

İnat, K. (2017, 09 23). *Doğu ile Batı Arasında Türkiye'nin Yolu*. 07 17, 2022 tarihinde SETA: <https://www.setav.org/dogu-ile-bati-arasinda-turkiyenin-yolu/> adresinden alındı

Işık, M. (2021, 05 20). *Arap Baharı Arap Kışına mı Döndü?* 08 21, 2022 tarihinde Stratejik Düşünce Enstitüsü: <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/arak-bahari-arak-kisina-mi-dondu-kose-yazisi-22344> adresinden alındı

İşyar, Ö. G. (2017). *Türk Dış Politikası: Sorunlar ve Süreçler*. Bursa: Dora Yayınları.

Kahya, P. (2021). Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi (Kitap Tanıtımı). *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, s.127-129.

Kalabalık, A. (2021, 12 31). *Seçimlerin yapılamadığı Libya, 2022'ye siyasi tartışmalar ve çalkantılarla giriyor*. 11 20, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/secimlerin-yapilamadigi-libya-2022ye-siyasi-tartismalar-ve-calkantilarla-giriyor/2462262> adresinden alındı

Kalabalık, A. (2022, 11 28). *Libya'da ilk Türk hastanesi açıldı*. 12 17, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-da-ilk-turk-hastanesi-acildi/2750424> adresinden alındı

Kalaycıoğlu, S. (2012, 09 29). *Türkiye'nin Bölgesel Güç Olma Hesapları*. 08 12, 2022 tarihinde https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4877/turkiyenin_bolgesel_guc_olma_hesaplari adresinden alındı

- Karaca, A., & Duran, H. (2013). 1950-1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri. *C. Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, s.121-136.
- Karakaya, İ., & Çelik, M. T. (2021). Ortadoğu'da Arap Baharı Süreci ve Libya İç Savaşı. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, s.175-192.
- Karlıkl, Ş. (2004, 10 17). *Adana'dan Çekirgelere Sınır Ötesi Operasyon*. 10 19, 2022 tarihinde MİLLİYET. adresinden alındı
- Kekilli, E. (2014, 06 18). *SETA*. 07 19, 22 tarihinde <https://www.setav.org/17-subat-devriminden-haftar-darbe-girisimine-libya-siyaseti/> adresinden alındı
- Kekilli, E. (2016, 02 24). *Haftar'ın Darbe Girişiminden BM Çözüm Taslağına Libya Siyaseti*. 07 29, 2022 tarihinde <https://www.setav.org/haftarin-darbe-girisiminden-bm-cozum-taslagina-libya-siyaseti/> adresinden alındı
- Keleş, A. (2021, 06 30). *Kutupsuz Bir Dünyada Türkiye'nin Libya Politikası*. 09 02, 2022 tarihinde <https://www.defenceturk.net/kutupsuz-bir-dunyada-turkiyenin-libya-politikasi> adresinden alındı
- Kıvrak, S. (2022). *Dışişleri Bakanı İsmail Cem Dönemi (1997-2002): Türkiye-Yunanistan İlişkilerinin Analizi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçak, C. (1986). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*. Ankara.
- Koçak, C. (1993). *Türk-Alman İlişkileri*. Ankara.
- Koçer, G. (2002). 1990'lı Yıllarda Askeri Yapı Ve Türk Dış Politikası. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, s.123-158.
- Koray, M. (2020, 03 19). *Doğu Akdeniz'in Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi, Teknolojik Dönüşümler ve Denizaltıların Rolü*. 10 17, 2022 tarihinde TASAM - Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/53558/dogu_akdenizin_jeopolitik_ve_jeostratejik_onemi_teknoloji_k_donusumler_ve_denizaltilarin_rolu adresinden alındı
- Köker, İ. (2020, 11 12). *Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı?* 10 13, 2022 tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938> adresinden alındı

- Kömürcü, M. C. (2020, 10 18). *Soğuk Savaş nedir? Soğuk Savaş dönemi ve nedenleri nedir?* 07 03, 2022 tarihinde Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/molatik/tarih/soguk-savas-nedir-soguk-savas-donemi-ve-nedenleri-nedir-77609> adresinden alındı
- Köse, İ. (2014). ABD’de Türk-Amerikan Lozan Antlaşması’nın (6 Ağustos 1923) Onay Tartışmaları ve Onay Taraftarlarının Yayınlamış Olduğu Kitapçık. *Erciyes Üniversitesi İibf Dergisi*, s.131-155.
- Köse, T. (2014). Türkiye’nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkân ve Sınırları. *Uluslararası İlişkiler*, 29-61.
- Köse, T. (2020, 07 18). *SETA*. 07 17, 2022 tarihinde <https://www.setav.org/15-temmuz-darbe-girisiminin-turk-dis-politikasi-ve-guvenlik-yaklasimlarina-etkileri/?ysclid=1960igb2yq32822167> adresinden alındı
- Kula, M., & Sansar, E. (2021, 04 12). *Türkiye ile Libya arasında 5 anlaşma imzalandı*. 12 17, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/turkiye-ile-libya-arasinda-5-anlasma-imzalandi/0> adresinden alındı
- Kurt, V. (2014, 07 21). *Analiz: Orduların “Arap Baharı’na Etkisi*. 10 30, 2022 tarihinde SETA: <https://www.setav.org/ordularin-arap-baharina-etkisi/> adresinden alındı
- Külünk, A. (2017). *Avrasyacılık Düşüncesi Ve Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasına Etkisi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kürkçüoğlu, F. (1980). “Dış Politika” Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, s.308-336.
- Kürkçüoğlu, M., & Gönlübol, Ö. (2014). *1965- 1973 Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kürkçüoğlu, Ö. (2014). *1965- 1973 Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Mearsheimer, J. (2001). *Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

- Mercan, H., & Güder, S. (2012). 2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası. *İnsan ve Toplum*, s.57-92.
- Milliyet. (2002, 01 22). *Libya akıllı çıktı*. 10 20, 2022 tarihinde Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/libya-akilli-cikti-5227330> adresinden alındı
- Milliyet. (2004, 12 17). *Aşırıların Truva Atı Olacak*. 10 18, 2022 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/amp/dunya/asirilarin-truva-ati-olacak-398583> adresinden alındı
- Milliyet. (2005, 03 03). *BM'ye ilanla savaş açtı*. 09 10, 2022 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/dunya/bmye-ilanla-savas-acti-107038> adresinden alındı
- Milliyet. (2007, 01 30). *Kaddafi Devesini de Götürdü*. 11 12, 2022 tarihinde Milliyet. adresinden alındı
- Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri Ve Türkiye-Abd Nato İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, s.29-45.
- NTV. (2011, 10 25). *Kaddafi Çöle Gömüldü*. 08 18, 2022 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/dunya/kaddafi-cole-gomuldu,KNsxS6OJvkWwi8SBmeIXkw> adresinden alındı
- NTV. (2021, 03 18). *NTV*. 09 12, 2022 tarihinde https://www.ntv.com.tr/turkiye/son-dakika-haberi-erdogan-turkiye-guclu-olmak-mecburiyetindedir,ag0lB1WmVUi_VokV6Mt_iA adresinden alındı
- Oğuzlu, T. (2012). Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası. *Bilig*, s.1-28.
- Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri Ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, s.353-370.
- Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası(2001-2012)*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2019). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular*, . İstanbul İletişim Yayınları: s.103-108.
- ORSAM. (2022, 12 06). *Ortadoğu Gündemi: 21-27 Kasım 2022*. 12 24, 2022 tarihinde ORSAM: <https://www.orsam.org.tr/tr/ortadogu-gundemi-21-27-kasim-2022/> adresinden alındı

- Önder, N. K. (2021). Kaddafi Dönemi Libya İç ve Dış Siyaseti: Libya Arap Baharında Türkiye Politikası. *Journal Of Social Sciences and Humanities*, s.136-148.
- Özdemir, Ç., & Duran, H. (2014). Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, s.181-198.
- Özkan, B. (2020, 10 04). *Anadolu Ajansı*. 12 16, 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/libya/cumhurbaskani-erdogan-libya-basbakani-serraci-kabul-etti/1995354> adresinden alındı
- Özkan, G. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya Ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-Nato-Rusya İlişkileri Ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s.109-132.
- Öztürk, B. (2021, Mayıs 01). *Libya'da Yeni Hükümetin Dış Politikası ve Türkiye*. 10 02, 2022 tarihinde Kriter Dergi: <https://kriterdergi.com/dis-politika/libyada-yeni-hukümetin-dis-politikasi-ve-turkiye> adresinden alındı
- Öztop. M. (Mayıs 2021). Türkiye'nin Güvenliğinde Denizaşırı Üs Politikası. 06 06, 2023 tarihinde <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiyenin-guvenliginde-denizasiri-askeri-us-politikasi> adresinden alındı
- Palancı, M. (2021). Soğuk Savaş Sonrası Küreselleşen Dünyada Değişen Güvenlik Tehditleri: Ab-Nato İlişkilerinin Yeniden Tanımlanması. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , s.224-244.
- Parlar, D. S. (2022). Doğu Akdeniz Enerji Rekabetinde Libya. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, s.87-111.
- Polat, F. (2020, 01 18). *Devrim Sonrasında Türkiye'nin Libya Politikası: Kırılmalar ve Riskler*. 08 17, 2022 tarihinde <https://www.setav.org/perspektif-devrim-sonrasi-turkiyenin-libya-politikasi-kirilmalar-ve-riskler/> adresinden alındı
- Posen, B. (1986). *The Sources of Military Doctrine: France, Britain and Germany between the World* . New York: Cornell Universty Press.
- Prashad, V. (2012). *Arap Baharı: Libya Kıışı*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Purtaş, F. (2005). Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişletmesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7-30.
- Resmi Gazete. (2019, 12 09). *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti İle Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*. 11 15, 2022 tarihinde Resmi Gazete: [https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-2.htm#:~:text=MADDE%201%20%E2%80%93%20\(1\)%2027,Kanun%20ya%20y%C4%B1m%C4%B1%20tarihinde%20y%C3%BCr%C3%BCr%C3%BCr%C4%9Fe%20girer](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-2.htm#:~:text=MADDE%201%20%E2%80%93%20(1)%2027,Kanun%20ya%20y%C4%B1m%C4%B1%20tarihinde%20y%C3%BCr%C3%BCr%C3%BCr%C4%9Fe%20girer). adresinden alındı
- Resmi Gazete. (2019, 12 23). *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti İle Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Güvenlik Ve Askerî İş Birliği Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*. 11 15, 2022 tarihinde Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191224-23.htm> adresinden alındı
- Sak, Y. (2015). Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler. *Uluslararası İlişkiler*, s.121-153.
- Sancaktutar, C. (2011). Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım. *Bilge Strateji*, s.25-98.
- Sansar, E. (2021, 04 12). *Türkiye ile Libya arasında 5 anlaşma imzalandı*. 12 17, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/turkiye-ile-libya-arasinda-5-anlasma-imzalandi/0> adresinden alındı
- Sarıay, Y. (2000). Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s.857-886.
- Sarıay, Y. (2000). Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme. s. 857-886.
- Serper, E. (2016, 11 04). *TASAM*. 07 17, 22 tarihinde https://tasam.org/tr-TR/Icerik/36965/turk_dis_politikasinda_revizyonist_degisimler adresinden alındı

- Seydi, S. (2011). Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.1-16.
- Seydi, S., & Göktepe, C. (2015). Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası. *Bilig*.
- Sönmezoğlu, F. (2004). *Kurtuluş Dönemi Diplomasisi*. İstanbul: Der Yayınları. s.83-93.
- Şentuna, T. (2019). Libya Askeri Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu ve Koruma Sorumluluğu Kavramı Çerçevesinde Meşruiyeti. *The Turkish Year Book of International Relations*, s.215-239.
- T.C Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022, 10 20). *Katılım Müzakereleri*. 10 21, 2022 tarihinde T.C Dışişleri Bakanlığı: https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakereleri_37.html adresinden alındı
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2022, 10 19). *Türkiye - Libya Siyasi İlişkileri*. 10 19, 2022 tarihinde T.C Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- Tatlıyer, Mevlut. Ekonomide Savunma Sanayii Hareketliliği. *Kriter Dergi*. 06.02.2023 tarihinde *Kriter Dergi*: <https://kriterdergi.com/ekonomi/ekonomide-savunma-sanayii-hareketliliği> adresinden alındı
- Tamtürk, E. (2019). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Siyasetindeki Dönüşüm. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s.161-185.
- Tarakçı, N. (2019, 04 16). *Güç Dengeleri Işığında Türkiye'nin Doğu Akdeniz Stratejisi Nasıl Olmalıdır?* 10 21, 2022 tarihinde TASAM: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51392/guc_dengeleri_isiginda_turkiyenin_dogu_akdeniz_stratejisi_nasil_olmalidir adresinden alındı
- Tarcan, B. H., Akgüller, H., & Işık, K. (2018). Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası. *Econder International Academic Journal* , s.250-271.
- Tarcan, B. H., Akgüller, H., & Işık, K. (2018). Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası. *International Academic Journal*, s.250-271.

Taşçı, Ufuk N. (2022). *Mülakat*. Bahrican Halatçı. 20 Ekim.

Taştekin, F. (2022, 10 29). *Turkey raises hands again: Bayraktar is involved in the civil fight in Libya*. 11 12, 2022 tarihinde Al-Monitor: https://www.al-monitor-com.translate.google/tr/originals/2022/10/turkey-looks-sell-armed-drones-libya?_x_tr_sl=tr&_x_tr_tl=en&_x_tr_hl=en&_x_tr_pto=sc adresinden alındı

Telatar, G. (2015). Ak Parti'nin düzen kurucu dış politika söylemi ve Ortadoğu. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.490-525.

Tepeciklioğlu, E. E. (2012). Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Aratn Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, s.91.

Topal, C. (2013). Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.111-121.

TRT Haber. (2011, 08 22). *İşte Kaddafi'nin Çocukları*. 10 27, 2022 tarihinde TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iste-kaddafinin-cocuklari-6595.html> adresinden alındı

TRT Haber. (2022, 08 16). *Bakan Çavuşoğlu, Libya Yüksek Devlet Konseyi Başkanı Meşri ile görüşti*. 12 08, 2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu-libya-yukse-devlet-konseyi-baskani-mesri-ile-gorustu-701696.html> adresinden alındı

TRT Haber. (2022, 10 20). *Kaddafi Sonrası Libya'da Neler Yaşandı*. (12 10, 2022) tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kaddafi-sonrasi-libyada-neler-yasandi-717424.html> adresinden alındı

Tuğtan, M. A. (2016). Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: *İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu*, s.3-24.

Türk, M. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Yakın Geleceğine İlişkin Bir Dış Politika*. Malatya.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022, 01 17). 06 17, 2022 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/aturk-doneminde-turk-dis-politikasi.tr.mfa#:~:text=T%C3%BCrkiye'nin%20Atat%C3%BCrk%20d%C3>

%B6neminde%20uygulanan,%C3%B6nde%20tutan%20bir%20%C3%A7izgi%20izlemesidir. adresinden alındı

Tüysüzoğlu, G. (2013). Milenyum Sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlılık ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa Edilen Bir Pragmatizm. *Alternatif Politika*, s. 295-323.

Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih*. İstanbul.

Uluçevik, T. (2020, 11 19). *Avrasya İncelemeleri Merkezi*. 06 11, 2022 tarihinde <https://avim.org.tr/Blog/TURKIYE-NIN-ATATURK-DONEMINDEKI-DIS-POLITIKASI-19-11-2020> adresinden alındı

Uslu, N. (2010). Türkiye'nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, s.147-180.

Üçler, Y. T. (2014). Gümrük Birliği'nden Sonra Türkiye-AB İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s.204-231.

Ürkten, F. (2022, 12 23). *İletişim Başkanı Altun: Türkiye ve Libya birilerinin bölge üzerine yaptığı hesapları bozmuştur*. 12 28, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/iletisim-baskani-altun-turkiye-ve-libya-birilerinin-bolge-uzerine-yaptigi-hesaplari-bozmustur/2771278> adresinden alındı

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, Reading. MA: Addison-Wesley, p. 93.

Waltz, K. (1996). International Politics is not Foreign Policy. *Security Studies*, p.54-57.

Waltz, K. (20005). The Structural Realism after the Cold War. *International Security*, p.5-41.

Wivel, A. (2019, 06 14). *Realism in Foreign Policy Analysis*. 03 09, 2023 tarihinde Oxford Research Encyclopedia of Politics. adresinden alındı

Worth, R. F. (2011, 03 30). *On Libya's Revolutionary Road*. 11 02, 2022 tarihinde The New York Times: <https://www.nytimes.com/2011/04/03/magazine/mag-03Libya-t.html> adresinden alındı

Yalçın, S. (2000). *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*. Ankara.

- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji*, s. 1-70.
- Yeni Şafak. (2019, 12 27). *Davet Geldi Asker Gidecek*. 12 15, 2022 tarihinde Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/gundem/davet-geldi-asker-gidecek-3519633> adresinden alındı
- Yeni Şafak. (2021, 04 21). *İspanya medyası: Türk İHA'ları dünyayı fethediyor*. 10 15, 2022 tarihinde Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/dunya/ispanya-medyasi-turk-ihalari-dunyayi-fethediyor-3619405> adresinden alındı
- Yeşilot, O., & İsakov, A. (2021). Rus Basınında TBMM'nin Açılış Süreci. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 121-145.
- Yeşiltaş, M. (2016, 12 25). Ortadoğu'da Parçalanma ve Revizyonist Dönem. *SETA*. 09 17, 2022 tarihinde <https://www.setav.org/ortadoguda-parcalanma-ve-revizyonist-donem/> adresinden alındı
- Yeşiltaş, M., & Balcı, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 9-34.
- Yetim, F. (2011). Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikasında İlkesel Yaklaşımlar ve . *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s. 71-95.
- Yiğit, Y., & Durmuş, M. (2021). Rekabetten İş Birliğine: Türkiye'nin 1991-2001 Yılları Arasındaki Orta Asya Politikası Üzerine Bir Değerlendirme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, s. 215-232.
- Yıldırım, B. (2014). Libya . *Ortadoğu Yıllığı 2014*, s. 381-399.
- Yıldız, Y. (2022, 05 18). Libya E-Sohbet Toplantısı. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı.
- Yılmaz, H. (2016). Adnan Menderes Dönemi Türkiye-Ortadoğu İlişkileri. *Birey ve Toplum*, s. 230-232.
- Yılmaz, M. (1999). İnönü Dönemi Türk Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 15-24.
- Yılmaz, M. E. (2012). Kaddafi Sonrası Libya'da Siyasal Dönüşüm. *Akademik ORTA DOĞU*, s. 1-13.

Yılmaz, M. E. (2017). KADDAFİ SONRASI LİBYA'DA SİYASAL DÖNÜŞÜM.

Akademik Orta Doğu, s. 1-13.

Yılmaz, T. O. (2020). Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye Yönelik Jeopolitik Kuşatma ve

Libya Meselesi. *Türkiye Günlüğü*, s. 5-34.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad: Bahrican HALATÇI

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İZÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, 2023, İstanbul

Lisans: DPÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, 2020, Kütahya

B. İLGİ ALANLARI

Türk Dış Politikası, Türkiye-Afrika İlişkileri, Doğu Afrika'da Yaşanan Enerji Kaynaklı Çatışmalar, Mali'de Yaşanan Kültürel Soykırım ve Komor Adalar Birliği'nde Diplomasi ve Siyaset.

C. YAYINLARI

Analiz ve Bülten

'Uluslararası Güç Rekabetinin Odağında Doğu Afrika: Gavadar Limanının Etkisi', Analiz, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Aralık 2020.

'Türkiye'nin Afrika Açılımı: Türkiye-Afrika İlişkilerinin Altında Yatan Temel Dinamikler'', Analiz, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Ağustos 2021.

'Hint Okyanusunun Cennet Bahçesi: Komor Adalar Birliği', Analiz, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Eylül 2021.

'21.Yüzyılda Türkiye'nin Afrika'daki Avantajları ve Dezavantajları', Analiz, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Ocak 2022.

'Son Dönemde Batı ve Orta Afrika Ülkelerinde Yaşanan Darbeler', Bülten, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Şubat 2021.

'Türkiye'nin Afrika Açılımı Kapsamında Afrika'daki Yumuşak Güç Unsurları ve Faaliyetleri', Analiz, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Mart 2022.

'Sudan, Mısır ve Etiyopya Çıkmazı: Büyük Etiyopya Rönesans Barajı'nın (BERB) Sudan, Mısır ve Etiyopya İlişkilerine Etkisi', Analiz, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Nisan 2022.

‘Afrika’nın Güvenlikleştirilmesi Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri’nin Afrika’ya Uzanan Göbek Bağı Kordonu: Afrika Komutanlığı (AFRICOM)’ Bülten, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Mayıs 2022.

‘Güney Afrika Kalkınma Topluluğu’nun Endikatif Stratejik Kalkınma Planı’nın Bölgesel Etkisi’, Bülten, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Haziran 2021

‘Çin Halk Cumhuriyeti’nin Afrika’daki Yumuşak Gücü: Konfcys Enstitüleri’, Bülten, *Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi*, Ağustos 2022.

Kitap Bölümü

HALATÇI, Bahrican. (2022). ‘‘*Güney Sudan Medya Tarihi*’’, Editörler Ahmet Kavas ve Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, *Afrika Medyası ve Basın Tarihi*, Alelmas Yayınları, İstanbul: 2022. ss. 403-429.